ચિત્ર. **ઝેરનાં પ્યાલાં** સામાજીક વાર્તા.

આજેજ લખો **ઝેરની પ્યાલી.** આજેજ લખો

(કરૂણ રસથી ઓતપ્રોત સામાજીક નવલકથા.)

પ્રીતિનાં પંથની વચ્ચે રહ્યાં કંટક-તરૂ ફાલી,
ગુમાવ્યાં પ્રાણ! કૈં પાગલ બન્યા! એ પંથ પર ચાલી.

પરણવું પ્રીત વિણ એથી! પ્રભુની વાટ છે વ્હાલી,
પરસ્પર પ્રેમને ખાતર! પિવાતી ઝેરની પ્યાલી.

પવિત્ર પ્રેમને ખાતર ઝેરની પ્યાલી વ્હાલી ગણી કંઠમાં ખાલી કરનાર આર્ય-રમણી અને આર્ય કુમારિકાની આ આંસુભરી કથની એકવાર અવશ્ય વાંચો. જેને પાને પાને તમે અશ્રુબિન્દુઓ વેરશો. મૂલ્ય આઠ આના.

રણછોડલાલ મોતીલાલ બુકસેલર રીચીરોડ, અમદાવાદ.

—: ॐ :—

શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ !

(કરૂણરસથી ઓતપ્રોત સામાજીક નવલકથા)

ઝેરની પ્યાલી.

—: યાને :—

"સમાજ ત્હારે ખાતર!"

પાને પાને આંખમાંથી આંસુ ટપકાવતું હિન્દુ સંસારનું
એક હૃદયસ્પર્શી સમાજચિત્ર.)

પ્રયોજકઃ—"પુષ્પ."

—: તે :—

(રાજા ભરથરી, સંયમભંગ, વીણા–વેલી, જળસમાધિ, અભાગીની લક્ષ્મી, સરોવરની સુન્દરી ઈત્યાદિના લેખક.)

પ્રકાશકઃ—

રણછોડલાલ મોતીલાલ બુકસેલર.
રીચીરોડ–અમદાવાદ.

પ્રથમાવૃત્તિ. સંવત ૧૯૮૨. પ્રત ૨૦૦૦

કીંમત ૦–૧૨–૦

શ્રી 'સૂર્ય પ્રકાશ'' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મૂળચંદભાઇ ત્રીકમલાલે છાપ્યું.
પાનકોરનાકા; પીરમશા રોડ—**અમદાવાદ.**

ઝેરની પ્યાલી.

—: યાને :—

"સમાજ ત્હારે ખાતર!"

પુષ્પ:—૧ લું.

"વિષપાન"

"પ્રભુ ! ઓ પ્રભુ ! તું ક્યાં છે ? મ્હને નથી સમજાતું કે આ ભયંકર સજા મ્હને કયા પાપની થાય છે ?

વિશ્વેશ ! ત્હારામાં મ્હને શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે.
ધનવાન તેમજ નિર્ધનો બંને તમારાં દાસ છે.
સરખું અને સાચું તમારૂં ન્યાય–નીતિ માપ છે,
તો પણ કહો ? શાની સજા આ ? કયું મ્હારૂં પાપ છે ?

આ અભાગીનીનું નસીબ આજે ફૂટી જનાર છે. જે સૌભાગ્યના આયનામાં સંસારના સ્વર્ગીય સ્વપ્નાઓ જોઇ હું મલકાતી હતી, અફસોસ ! તે આજે તૂટી જનાર છે."

પ્રભાવતીએ–બાર વર્ષની બાળાએ પોતાના વસ્ત્રના કબાટમાંથી એક સફેદ ભૂકીની પડીકી કાઢી. કંપતે હાથે એક કાચના ગ્લાસમાં નાખી. એમાં પાણી રેડી હલાવ્યું.

લગ્નને શુભ દિવસેજ આ નવ–વધૂ બાલિકા **વિષપાન** કરવાને તૈયાર થઇ ગઈ.

સૌભાગ્યની રક્તરંગી ઘાટડી અને કંચુકી તેણે ગમે ત્યાં પડી પડી ચોળી–ચુંથી નાખી હતી. લગ્ન–કંકણો પણ ફોડી ઠેકાણે કર્યાં હતા. ગણ્યાગાંઠ્યા અલંકારો પણ ઉતારી પાછા કબાટમાં મૂકી દીધા. સૌભાગ્ય–ચંદ્રક ભુંસી નાંખ્યો. વેણીની લટો છોડી નાખી. વાળ પીઠ ઉપર ફરફરતા કરી નાખ્યા. પેલી **ઝેરની પ્યાલી** પાસેના મેજ ઉપર મૂકી. પલંગ ઉપર એ દીવાની સુકોમળ બાલિકા પડી.

રડી. ખૂબ રડી. હૃદય ઠલવાય એટલું ઠાલવી નાખ્યું. એની આંખોમાં જળબિન્દુઓ પણ હવે ખૂટ્યાં. રૂદનથી અતિશ્રમિત બનેલી એની આંખો પણ દુખવા લાગી–મીંચાવા લાગી. એને હવે આરામ જોઇતો હતો. વળી કંઇ યાદ આવતાં એ નાદાન બાળા ઉઠી. ઉભી થઈ. પેલી **ઝેરની પ્યાલીને** હાથમાં લીધી. બોલવા લાગી.

> "શાણી, સખી, હતભાગીને માર્ગ તું દેખાડજે
> ભૂલી પડેલી રાંકનો તું હાથ હેતે ઝાલજે.
> છેવટ ગરીબાની સગી સંસારમાં એક તુંજ છે,
> રડતાં અને બળતાં જીગરને એક રાહત તુંજ છે.

ત્હારામાં જેટલાં અવગુણ છે, તેટલાજ ગુણ પણ છે. જ્યારે કૈંક નિર્દોષના જીવન તું ઝે'રી બનાવે છે, ત્યારે અમારાં જેવાં કૈંક અભાગી પ્રાણીઓને માટે રસ્તો મોકળો કરી આપે છે.

આરામ દર્દી દીલને, છેલ્લી દવા બસ તુંજ છે,
દુઃખી....નિરાશ્રિત, દીનને સાચું શરણુ ત્હારૂંજ છે.
ઓ ! હા ! ભયંકર યાદ ત્હારી....અંગ અંગ ધ્રૂજાવતી,
તું ઝેરની પ્યાલી ! જીવન–દીપક બધાં બૂઝાવતી.

હુંય અભાગીની છું. તેથીજ ત્હારો આશરો લઉં છું. હાય ! સમાજના પાપે આજે મ્હારે ! મ્હારી આવી નાદાન યુવાન વયમાં અકાળ મ્હોતને ભેટવું પડે છે. આવ ! જીવન સખી ! આવ. આ પ્રભાની સાથે સહીપણા બાંધ ! હું દુઃખી છું. ઘડી પછી મ્હને લગ્ન–ચિતામાં હોમવામાં આવનાર છે. મ્હારે એમાં નથી હોમાવું. હું તો છેવટનો આરામ ઇચ્છું છું. સંસાર–સુખ મ્હારે નથી ભોગવવાં ! હું કમનસીબ છું. મ્હારા નસીબમાં એ નથી લખાયાં–નથી સરજાયાં. હું છતે માબાપે અનાથ છું. જગત મ્હને ઝે'ર જેવું લાગે છે. જનેતાને હું ગમે એટલી વ્હાલી હોવા છતાં ! આખરે પણ છોકરીની જાત હોવાથી પ્યારી–તેમજ અકારી લાગું છું. પલક પછી મ્હારા પતિદેવ થનાર, મ્હારા પ્રિયપાત્ર નથી. મ્હારી પસંદગીના નથી. ત્યારે ? માબાપની પસંદગીના છે. વરનાર હું છું, છતાં મ્હને કોઇએ પૂછયું સરખું નથી. જેને આખો ભવ એની સાથે ગાળવાનો છે, તેની સલાહ કે સંમતિ પણ કોઇએ લીધી નથી. તમેજ કહો ? એ અયોગ્ય ! અરૂચિકર ! અને મ્હને અંધારામાં રાખી થતાં લગ્ન ! મ્હને કેમ કરી ગમે ? નહીજ. અને તટલા માટેજ....આ...."

પ્રભાવતીએ ઝેરની પ્યાલી હોઠે અડાડી, આંખો

મીંચી ઘુંટડો ભરવા મોહું ખોલ્યું. પરન્તુ ન પી શકી તેનો હાથ ધ્રૂજ્યો. આંખો ઉઘડી ગઇ. હૃદય કંપ્યું. તે બ્હીધી. પ્યાલી પાછી ટેબલ ઉપર ઠેલાઇ. પ્રભાવતી બે હાથોમાં માથું દાબી જમીન ઉપર ઘુંટણીએ બેસી ગઈ. બે હાથ જોડી તે ત્રિભુવનપતિને સ્મરવા લાગી.

" ઓ જગતના તાત! હું શું કરૂં? મ્હને કંઇ સમજાતું નથી. મ્હેં એવા તે શું અઘોર પાપ કર્યા છે? કે મ્હારે આવી નાદાન વયમાં આમ આપઘાત કરી અકાળ મૃત્યુને સ્વાધીન થવું પડે છે?

આંકે કસોટી ઈશ! તું, કે પૂર્વ ભવના પાપ છે?
યા તો સતી કે સંતનો પેલા જનમનો શ્રાપ છે?
સાચી અને કોમળ કળી આશાભરી કરમાય છે,
એને કચરતાં કાળની છાતી કઠણ શરમાય છે.

મૃત્યુદેવી પણ પાછી હઠે છે. ત્યારે મ્હારે શું કરવું? દુનિયા તો એમ કહે છે કે:-

આ જન્મમાં જે ભોગવો ગત જન્મના તે કર્મ છે,
મૃત્યુ પછી સાથે જનારાં સત્ય, નીતિ ધર્મ છે.
પરમેશને ત્યાં પાપ પૂણ્યો ! સત્ય ઉત્તર આપશે,
ઇતિહાસમાં સારી નઠારી છાપ ચોકખી છાપશે.
એ ન્યાયી ન્યાયાધીશ કોઇનો પક્ષ ખોટો નહી કરે,
મગરૂર સત્તાધીશના સત્તાબળે એ નહી ડરે.
કંગાલને અવલોકતાં ધીરજ દયા ખોતા નથી.
ધનવાનના ધનની ઉપર એ ઝાંખીને જોતા નહી.

અને જો આ સાચુંજ હોય, તો મ્હારૂં દુઃખ જોઇ એનું અંતર શાનું દાઝે ? કારણઃ—

ગત જન્મમાં દેવું કરો ! તો આ જનમમાં ચૂકવો,
નિશ્વાસ કોના પર અભાગી જીવ ! એમા મૂકવો ?
સમજી વિચારીને પ્રથમ સંસારમાં પગલું ભરો,
શરૂઆતમાં સંભાળવું પાછળ વિચાર નહી કરો.

પ્રભુ ! માફ કરજો ! મ્હેં પાપ કર્યુંજ હોય તો તે બદલ આ શિક્ષા હસતે મુખે મ્હારે સ્વીકારવીજ જોઇએ. કર્મ-ફળ ભાવે અભાવે મને કે કમને, ઇચ્છા અનિચ્છાએ વ્હેલું મોડું પણ ભોગવ્યેજ છૂટકો.

ફરી પાછી તેણે **ઝેરની** પ્યાલી ઉપાડી. આંખો મીંચી હૃદયમાં **પરમાત્માનું** ધ્યાન ધર્યું.

ઓ દયાસિન્ધુ ! દયાના ભંડાર ત્હારા ખોલજે,
બે બોલ ! સાચા ન્યાય ખાતર ! કરગરૂં છું; બોલજે,
તોળાય તો પાછો ફરી તું ન્યાય મ્હારો તોળજે.
દોષિત ત્હને દેખાઉં તો પણ દયાનું જળ ઢોળજે.

પણ....ના....ના....હું ભૂલું છું આજે તો હવે:—
દયાના દાન દેનારાં સદાવ્રત એક પણ નથી;
"કરૂણા" શબ્દ કે'નારાં દયાળુ એક પણ નથી.
દયાળુ દીલ ખૂટયાં છે, દયા દુનિયા વિષેનથી,
દયા—સાગર સૂકાયા છે, દયા નથી, દયા નથી,

ત્યારે ! કયાં છે ? કયાં ગઈ ?

દયાળુ દેશ આ તેમાં દયાના આજ છે ફાંફા,

દયાસાગર ઉછળતાં ત્યાં રહ્યાં દર્શન હવે ઝાંખાં.
દયા વેચાય છે મોંઘી મફત આજે નથી મળતી,
દયા સોંઘી નથી મળતી, દયા શોધી નથી જડતી.

તો હવે એવી દયાહીન ભૂમિમાં ગામ જેવા અભાગીઓને તો રે'વું પાલવેજ ક્યાંથી ? એક વખત એવો પણ હતો, કે આજ આર્યભૂમિમાં, આજ હિન્દુસમાજમાં....

દયાના ગુણ ગવાતા'તા, દયા-સિન્ધુ ઉછળતા'તા,
અમારા દેશમાં વરસાદ પણ એના વરસતા'તા.
ભર્યાં ભંડાર એ આજે ! દયાના થઇ ગયા નીલી,
હવે તો કર્મમાં બાકી રહી છે (આ) ઝેરની પ્યાલી.
જાહોજલાલીનો સમય આ દેશનો એ વહી ગયો.
તોપણ અમર ઇતિહાસ એ આજે હૃદયમાં રહી ગયો.
જૂનો જમાનો વારસામાં કમનસીબી દઇ ગયો.
દાતાર મ્હારો દેશ તે પોતે ભિખારી થઇ ગયો.

ભાગ્યચક્ર ફરતું ફરે, ફરે સમય-તૂફાન,
કાલે ગાદી રામને આજે સેવે રાન.

મ્હારો પણ આ સમય છે. અરેરે ! પણ આ હાથ આટલા બધાં ધ્રૂજે છે કેમ ? દીલ ડગમગ શાને થાય છે ? હોઠ કંપે છે કાં ? સમજી ! એ સર્વને મરવાની બ્હીક લાગે છે. પણ ઓ અભાગી અંગો ! તમને એ ક્યાં ખબર છે ? કે આવું રડતું અને બળતું જીવન ગૂજારવા કરતાં હોંસથી મરવું એ લાખ દરજ્જે શ્રેષ્ઠ છે.

દુનિયાએ તજી છે, પણ તમે તો નહી તજી દેજો,

ભૂલેલી આ ભિખારણને દયાળુ ! આશરો દેજો.
પિતા ! પુત્રી તમારી હું તમે સંભાળતા રે'જો,
તમે ઉત્પન્ન કરી છે તો નિભાવી પણ તમે લેજો.
ભૂલો દેખાય તે ભગવાન ! અમારામાં તમે કે'જો,
હૃદયમાં વ્હેણુ પણ વ્હે તો તમારા નામના વ્હેજો.
અમો નાદાન બાળકના ગુહના ના ધ્યાનમાં લેજો,
ભલે દુશ્મન બને દુનિયા તમે મ્હારી તરફ રે'જો.

પ્રભુ! સમાજ ! પિતા ! માતા ! તમે બધાંય આ અભાગીની પ્રભાની જાણે અજાણે થયેલી ભૂલની માફી આપજો. હું જાઉ છું.

પ્યારી પથારી મ્હેં ગણી પરમેશ ત્હારા ઘેરની,
પ્રીતિ વિનાના લગ્ન કરતાં (આ) "પ્રિય પ્યાલી ઝેરની."

પ્રભાએ ઘુંટડો ભરી દીધો. થોડી વારે તે જમીન ઉપર ઢળી પડી તેની નાડી તૂટવા લાગી. વિષપાન થઇ ચુકયું. ઝે'ર પોતાની અસર ધીમે ધીમે જણાવવા લાગ્યું. આટલી ઉગતી યુવાન વયમાં પ્રભાવતીએ વિષપાન કર્યું, એ કોને માટે ? "હિન્દુસમાજ ! ત્હારે ખાતર !"

—:o:—

પુષ્પ:—૨ જું.

"સમાજ ! ત્હારે ખાતર !"

હાય ! બચાવો ! મ્હારી લાડીલી પુત્રીને કોઇ બચાવો."

પ્રેમઘેલી માતા પોતાની લાડકવાયી પુત્રી પ્રભાવતીના શબતુલ્ય દેહ ઉપર પડી. તેના કપોલના તથા ગાલોના ભાગોને વારંવાર ચુમી તેણે ભિંજવી નાખ્યો. મરણકાંઠે પડેલી પુત્રીને આંખોમાંથી દડ દડ વ્હેતાં અસ્ખલિત અશ્રુ પ્રવાહમાં એ વાત્સલ્ય ભરી જનની આખરનુ સ્નાન કરાવવા લાગી.

" બા...હું....જાઉં........તું મ્હારે માટે...ન....રડીશ." મરતી પુત્રીના મ્હોમાંથી છેવટના ઉદ્ગારો બ્હાર પડયા.

" ના ! બ્હેન ! ના. તું મ્હને છોડીને કયાં જાય છે ? નહી જવાં દઉં. " તે પ્રભાને બાઝી પડી.

" બા ? તું મ્હને ઉગારવાના વ્યર્થ પ્રયત્નો....હા... ઓહ—હવે ન કરીશ. જો....આ...શું છે ? " પુત્રીએ માતાને જમીન ઉપર પડેલી પ્યાલી બતાવી.

" શું ? એ શું છે બ્હેન ? "

" **ઝે'રની પ્યાલી** ! ! બા ! મ્હારા જેવી હતભાગીનીઓને માટે એજ સરજાયલી છે. અનિચ્છાએ લગ્ન કરી, સદાને માટે સંસાર-સુખમાં પૂળો મૂકી, જીવનભર હૈયું બાળવું, અને આંસુ વેરવા, એ કોણે કહ્યું ? એના કરતાં આ પગલું શું ખોટું ? "

" શું ? ત્હેં....ઝે....ર પીધું છે ?

" હા....બા ! ઓહ ! મ્હને કંઇ થાય છે. ઉષા તથા સુધાને ઇચ્છાવર વરાવી સુખી ક...ર જે...એજ...અંતિમ ...પ્રાર્થના...."

પ્રભાનો જીવન દીપક જોતજોતામાં બુઝાઇ ગયો, અને તેજ પળે તેની માતા લીલાવતી પણ બેહોશ થઇ તેના શબ ઉપર ઢળી પડી. તેના મુખમાંથી એજ શબ્દો અંતિમ ઉદ્ગાર પડયા, "ઓ મ્હારી વ્હાલી પ્રભા! બેટા! ....હાય! હિન્દુ સમાજ!"

બંસીધર શ્રીપુરનો એક સાધારણ માણસ હતો. તેની પવિત્ર પત્નીનું શુભ નામ લીલાવતી હતું. સંતાનમાં તેને પ્રભા! સુધા! અને ઉષા. એમ કેવળ ત્રણ પુત્રીઓજ હતી. પ્રભાની વય તેર વર્ષની સુધા દશ વર્ષની. અને ઉષા સાત વર્ષની હતી. મ્હોટી પુત્રી પ્રભાવતીનો વિવાહ ન્યાતના ધારા પ્રમાણે ન્હાનપણથીજ એટલે સાત વર્ષની ઉમરથીજ એક બીજવર (દ્વિતીયવર) સાથે કરી દેવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે બીજી બે ન્હાની પુત્રીઓના વેવિશાળ પણ રૂઢિ અનુસાર સાત, સાત વર્ષની બાલ્યાવસ્થાથીજ અનુક્રમે ચંદ્ર. તથા અરૂણ નામના પુત્રકો સાથે થઇ ચુકયા હતા. કારણ? બંસીધરની ન્યાતમાં કન્યાઓ ઢગલેબંધ હોઇ તેનો કાંઇ ભાવ સરખો પૂછતું નહી જ્યારે યોગ્ય ઉમરના છોકરાઓની તદ્દન અછત હતી. સુધા અને ઉષાને સદ્‌ભાગ્યયોગે સારા યુવાન ભાવિ પતિઓની પ્રાપ્તિ થઇ હતી. જ્યારે વિધાતાના વાંકે બિચારી મ્હોટી પ્રભાને પોતાનાથી બહુજ મ્હોટા દ્વિતીય વર સાથે બંધાવું પડયું હતું. એક વાર વિધુર (રંડાયલા) થયેલા પણ ન્યાતમાં મળવા મુશ્કેલ હોવાથી. તથા તેમને પણ પોતાની પુત્રીઓ

આપવાની પડાપડી થતી હોવાથી, અંતે હારી બિચારા બંસીધરને એ ચાળીસ વર્ષનો બીજવર ઇચ્છા અનિચ્છાએ પણ પસંદ કરવો પડ્યો હતો. કારણ ? ન્યાત ન્હાનકડી હતી. અને કન્યા બ્હાર દે તેને ન્યાત બહાર મૂકવાની પ્રથા પળાતી હતી. વળી છોકરીની જાતને તે ક્યાં સુધી મ્હોટી થવા દેવી ? અને વડી વયમાં આવતાં એને સાચવવીએ દુષ્કર! આવી આવી અત્યંત અગવડો અને કારણોને વશ થઈ બિચારા બંસીધરને આ સંબંધ કરવો પડ્યો હતો. જો કે તેનું અંતઃકરણ તેને આમ થઇ ગયા પછી અત્યંત ડંખતુ હતુ ! તેની આ સંબંધ કરવા જરાયે ઇચ્છા ન્હોતી ! પરન્તુ માણસનું ધાર્યું આ અવનીમાં થોડુંજ થાય છે ?

વિવાહ કેડે પાંચ વર્ષ વિત્યા. પ્રભાને અગીઆર પૂરા થઇ બારમું બેઠું. વયમાં આવતાં તે કંઇક સમજણીયે થઇ. સંસાર! સ્વામી! પ્રેમ! અને લગ્ન! એ'વાં એ'વાં વિષયો પણ તે થોડે અંશે સમજવા લાગી. એટલામાંજ સાસરીયાના સખત દબાણે પ્રભાના લગ્ન લેવાયાં શુભ દિન નક્કી થયો. લગ્નની ધામધુમથી આખું ઘર ગાજી ઉઠયું. ઘરમાં મંગળ ગીતો ગવાવા લાગ્યાં. પરન્તુ બંસીધરના દિલમાં અગ્નિના ભડકા બળી રહ્યા હતા. તેને તો એજ થતું હતું કે, પ્રભા ! સાસરીયે સિધાવી સ્વામી સુખ શું પામશે ? હાય! મ્હેંજ મૂર્ખાએ પિતા થઇ પિશાચની ગરજ સારી છે! કન્યાનું સૌભાગ્ય અને સુખ મ્હેંજ ટુંકુ કર્યું છે. મ્હેંજ સ્વહસ્તે મ્હારા કૂમળા ફૂલને કચરી નાંખ્યાં છે ! "

પણ અફસોસ! હવે તેનો ઉપાય ન્હોતો! મને કે કમને તેનો છૂટકો ન હતો. ઉપરથી હસતા અને હરખાતા મ્હોંએ તે સગાવ્હાલાની યથેચ્છ સરભરા કરી રહ્યો હતો. આ બધું કોને ખાતર? **સમાજ ત્હારા ખાતર**! ત્હને વળગી રહેવા માટે! ત્હારા ડરથી. ત્હારી બ્હીકથી.

જ્યારે એક બાજુ **લીલા**! કન્યાની માતા પુત્રીને પ્રથમ પરણાવવાનો શુભ પ્રસંગ અને આનન્દદાયી લ્હાવો સાંપડતા પોતાને ભાગ્યશાળી માની તમામ દુઃખો વીસરી જઇ હરખાતે હૈયે આમથી તેમ ઘરમાં મ્હાલી રહી હતી, ત્યારે માતાની સાથે તની બે ન્હાની પુત્રીઓ સુધા અને ઉષા પણ દડબડ દડબડ દોડી રહી હતી.

પરન્તુ પરણારી પ્રભાનો જીવ ઠેકાણે ન હતો. જેના લગ્નને માટેઆટલી ધામધુમ અને હો–હા તથા હર્ષાનન્દ થઈ રહ્યા હતાં, તને તા ખાવાનું સરખુંયે ભાવતું ન્હોતું ન્હોતી તેના હૈયામાં હોંશ! કે ન્હોતો તેના ઉરમાં કશો ઉમળકો! એકલાં આઠે પ્રહર ઉભરાતાં હતાં, તેની આંખોમાંથી તો ખળ ખળ ઉહ્નાં આંસુડા!

અને એમાં અસ્વાભાવિક પણ શું હતું? પિસ્તાળીસ વર્ષની પ્રાૈઢ વયના પતિને પરણનાર પ્રભાના વદનકમળ ઉપર પેલી લલિત–લ્હાવાના સ્વર્ગીય સ્વપ્નાની અનેરી જ્યોતિઓ તે કયાંથી હોય?

લગ્નનું શુભ મુહૂર્ત નક્કી થયા. અગાઉ થોડાજ દિવસ ઉપર પ્રભાને તેની સમવયસ્ક સખીઓ તરફથી એમ ખબર

મળી ચૂકી હતી, "કે પોતે જે પતિનો હસ્ત ગ્રહી–પોતાનું સમસ્ત જીવન જેને અર્પવા તે તૈયાર થવાનીછે, જે તેને પોતાની સંસાર–નૌકાનો ભવસાગર તરવા સુકાની કરવાની છે, અને જેના ઉપર તે મહાન આશાઓ રાખી, સોનેરી શામણાંઓ જોઇ રહી છે, તે તેનો ભાવિ–પતિ તેના કરતાં વયમાં ત્રણ ઘણી કરતાંયે વિશેષ ઉમરનો છે, સ્વભાવે ક્રોધી, વર્તને કંજુસ, સદ્ગુણરહિત અને અસક્ત છે." આજ વાત ! એજ દિનેથી પ્રભાના પેટમાં પથરો પડયો. પરણીને સાસરે જવાના તરંગો ઉપર ચઢી મનમાંને મનમાં હરખાતી પ્રભાને હવે એ વાત યાદ આવતાં, અને નિકળતાંજ આંખોમાં આંસુ આવતાં.

પરન્તુ શર્મ તજી નિર્લજ્જ બની તેણે આ વિષે પોતાના માતા પિતાને કશુંયે ન પૂછયું, કંઈ પણ ન કહ્યું. અંતરનું દુઃખ તેણે મ્હોટું મન રાખી અંતરમાંજ સમાવી રાખ્યું. કોઇ કને ઠાલવવાની હિંમત ન ચાલી કારણ ? તે જાણતી મતી કે હું કહીશ ! તો પણ હવે કશું વળનાર નથી. સઘળું રંધાઇ ચુકયું છે.

લગ્નનો દિવસ નક્કી થઇ ગયો, અને પ્રભાએ પોતાને આંગણે જમવા પધારેલા પોતાના પતિને પોતાની સગ્ગી આંખોથી ઓથે રહી જોઇ પણ લીધાં. સખીઓના કથનની સત્યતા તેને સંપૂર્ણ સમજાઇ. તેણે પોતાને માટે પોતાનો કાર્ય–નિર્ણય લગ્નને આગલે દિવસેજ નક્કી કરી લીધો. અને તે શું ? **આપઘાત !**

લગ્નને આગલે દિવસે આંસુ ભરતી પ્રભા લીલાથી પકડાઇ ગઇ. સોગન આપતાં તેણે પોતાની માના કને પોતાને તમામ હૈયું ખાલી કર્યું. પુત્રીને અન્ય સ્થળ હોય પણ કર્યું ? પરન્તુ ચતુર પ્રભાએ પોતાની આપઘાત કરવાની વાત ગુપ્ત રાખી. લીલા ! સમજુ પુત્રીનું રૂદન અને કથન બધુંયે સમજી. પણ હવે શું કરે ? તેના હાથમાં થોડું હતું ? કેવળ પાસમાંજ દાબી તેણે પ્રભાને દિલાસો દીધો. માતાની ભેટથી પ્રભાના જીવને કંઈક શાન્તિ મળી. તેનું ચિત્ત સ્હેજસ્હાજ સ્વસ્થ થયું ખરૂં ! તેને હૈયે જરા ટાઢક વળી. કે "મા ! મ્હારે માટે કહાય ! " પરન્તુ એ ટાઢક ! એ શાન્તિ ! અને એ સ્વસ્થતા કેટલા વખતને માટે હતી ? ઘડી બે ઘડીને માટે !

અંતે પરિણામ શૂન્યજ આવ્યું. લગ્નનો દિવસ આવી રહ્યો. સાંજ પડી. વરઘોડો કાઢી વરરાજા લગ્નમંડપમાં આવી વિરાજ્યા. પ્રભાને પણ તેની માતાએ ચૉરીમાં લઇ જવા સારી રીતે શણગારી તૈયાર કરી. આ વેળા પ્રભાના વદન ઉપર શોકના ચિહ્નો ન હતાં. આછું પણ ભયાનક હાસ્ય રહ્યું હતું, અને એ હાસ્ય છેવટનુંજ હતું. સખીવૃન્દને પ્રભા મુખ મલકાવતી માલમ પડતી, પરન્તુ એ દેખાડવાને ! ઉપર ઉપરનુંજ હતું. તેનું હૃદય તો રડી રહ્યું હતું.

કન્યા પધરાવવાની બુમ પડી. લીલા પ્રભાના એકાન્ત શૃંગારખંડમાં દોડી. શું જોયું ? લગ્નનાં વસ્ત્રાલંકારોથી વિભૂષિ પ્રભા.... જમીન ઉપર ચત્તિપાટ પડેલી હતી. તેની

વાચા અને નાડી બંને તૂટી રહ્યાં હતાં. દેહનું ભાન તેને ન હતું. તેણે સંસારને છેલ્લાં પ્રણામ કરવા **સમાજને ખાતર !** કંઠમાં **ઝેરની પ્યાલી** ઢાલવી દીધી હતી.

એજ વેળા તેની માતા લીલા ત્યાં દોડી આવી હતી. "બચાવો ! બચાવોની બુમ મારી બેહોશ થનાર એજ હતી. પ્રભા પણ માતાને પોતાના અંતિમ ઉદ્ગારો સંભળાવી નિર્દય જગત અને સમાજને તજી ગઈ હતી.

રંગમાં ભંગ પડયો. હર્ષ પળમાત્રમાં શોકમાં પલ્ટાયો. ઉજ્વળ મોઢું લઈ હરખાતા આવેલા વરરાજા કાળે મોઢે રડતા અને હાથ ઘસતા સાજન મ્હાજન સાથે પાછા ઘર ભેગા થયા. લગ્ન–ક્રિયા મરણ–ક્રિયામાં પલ્ટાઇ. સગાવ્હાલા ડાઘુ થયા. લગ્ન–ગીતોના મધુકર નાદોને બદલે હાય! હાય ! ના રૂદન અને કર્ણભેદી પોકારો પડી રહ્યા. શું સંસારની રેંટમાળ ! શું કુદરતની લીલા ! શું વિધના લેખ !

કન્યા પધરાવવાને દ્વારથી પ્રભાનુ શબ નિકળ્યું. લગનમંડપના મંગળ વાંસોએ મરણક્રિયા વખતની અમંગળ ગરજ સારી. લ્હાવો લ્હાવાના ઠેકાણે રહી ગયો. પૈસો પાણીમાં ગયો. તમામ ખેદાનમેદાન ! નુકસાન ! ગુમસાન !

ઘડી પ્હેલાં જે માતાએ પુત્રીને હરખભેર મંગળ ઘાટડી પ્હેરાવતાં પ્હેલાં ગીતો ગાઈ ગાઇ ન્હવડાવી હતી, તેજ માતાએ કલ્પાંત કરતાં કરતાં પુત્રીના નામનું પોતે નાહી નાખ્યું, હિન્દુ સમાજમાં "પુત્રી એટલે અળખામણી !" એ ભૂલ ભરેલી માન્યતા ! અને ક્રૂર જ્ઞાતિ–ધારાએ (બાળ-

વિવાહ તેમજ બાળલગ્ન) બંસીધરના સુખી ઘરમાં સત્યા-નાશની સળી ચાંપી. પરમાત્માની રચેલી એક મનોહર પૂતળી, વિશ્વ-સૌન્દર્યમાંથી ઓછી થઇ, બંસીધરે અને લીલાએ ! એક અણુવિકસેલી (કુમારી-કન્યા) સુમનકલિકા ! પ્રિય પુત્રી પ્રભાને ગુમાવી ! પ્રભાની પ્રભા વિલિન થઈ ગઇ, આ'વાં હૃદયભેદક બનાવ ! અને આ'વાં અણુધાર્યાં પ્રિયના મ્હોતની યાદગીરી કો'નાથી અને કયારે ભૂલાય ? નહિજ. એતો જીવનભર હૃદયમાં સાલે તે સાલેજ !

સમાજ ! ત્હારે ખાતર ! આવાં ગણ્યાગાંઠયા બાળ-બળિદાન તો નહી જેવા ! એમજને ?

પુષ્પ:—૩ જું.
" સુધા ચંદ્ર. "

" કેમ ? આજ આટલું બધું મોડું ? "

" આજ જરા કામનો બોજો વિશેષ હોવાથી....મોડું થઇ ગયું. "

" બળ્યું ! તમે તો રોજ નાથ એવા. તમને કયે દિવસે કામ નથી હોતું ? " સુધાએ રોષથી પતિને ઠપકો આપ્યો.

સુધા એ બંસીધરની બીજી પુત્રી હતી. એને પરણ્યાને આજે બે વર્ષ વીતી ગયાં છે. મ્હોટી પુત્રી પ્રભાના હૃદયા-

ઘાતનો પ્રસંગ ભૂલ્યાને બે વર્ષ વીત્યા કેડે ઉમ્મર લાયક થએલ સુધામચીનો વારો આવ્યો બાર વર્ષની બાલકા સુધા સુશિલ શ્રીમાન, અને સદ્‌ગુણી એવાં ચંદ્રવદનને વરી. બંસીધર અને લીલાની આંખો પણ સુજ્ઞ જમાઇરાજને જોઈને ઠરી નિર્વિઘ્ન લગ્ન સમાપ્ત થયે તેઓએ પ્રભુનો પાડ માન્યો. પુત્રી-ઘાથી પ્રજળતા હૈયાઓમાં અલ્પાંશ ટાઢક વળી.

પરન્તુ પૂરા છ માસ ન થયા, ત્યાં તો એકાએક ચંદ્રવદનના પિતાની પેઢી બેન્ક તૂટવાને લઈને ભાંગી ગઇ. ચંદ્રના પિતાએ કરજમાંથી છૂટવા આપઘાતનો આશ્રય લીધો. તે પછી બેજ માસે ચંદ્રની માતા પણ પતિની પાછળ આ ફાની દુનિયા છોડી ગઇ.

આપઘાતના પૂરતા પુરાવા મળી આવતાં ચંદ્રવદનને વિમાકંપની તરફથી તદ્દન નિરાશાજ પ્રાપ્ત થઇ. તેણે છેવટે નિર્ધન અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં ટુંકા પગારની નોકરી સ્વિકારી.

વર્ષ વીત્યું. સુધાને સાસરે મોકલવા પત્ર આવ્યો. તેના નિર્ધન પતિને અત્યંત અડચણો પડતી હોવાથી સુધાના સમજુ માબાપે પોતાની પુત્રીને સારી શિખામણ દઈ સારો દહાડો જોઈ સાસરે વળાવી. જો કે સુધાને નિર્ધન પતિનુ ઘર માંડવું ન્હોતુ ગમતું. જન્મથીજ તેને જરા સારૂં સારૂ ઓઢવા પ્હેરવાનો શોખ હતો.

કંગાલ પતિનુ ઘર માંડયાને સુધાને આજે પાંચમો દિવસ હતો. આજ તેનો જન્મદિવસ હતો. સુધા પતિના

આગમનની વાટ જોઇ રહી હતી. એટલામાં ચંદ્ર આવ્યો. પરન્તુ આજ તેને નિત્ય કરતાં જરા વાર લાગી હતી. જેને લઇને સુધા તેને બેચાર વાતો બોલી રહી હતી.

નવ-વધુ સુધા સાસરે આવી રહી હતી, પરન્તુ ચંદ્રની નિર્ધનતાએ તેને મુઝાવી. ધનહીનતાએ દંપતિ યુગલના પવિત્ર પ્રેમમાં વિક્ષેપ પડાવ્યો. કારણ ? સુધા હજુ એક સંસાર, સ્વામી, અને સ્ત્રી-કર્તવ્યથી સર્વજ્ઞ બાળા ન્હોતી. અન્ય સાંસારી સ્ત્રીઓની માફક તેને પણ કુન્યવી વસ્ત્રા-લંકારોનો મોહ હતો. પતિ નહી પણ પૈસોજ તેને મન પ્રભુ હતો અને એનુ મૂળ કારણ મહીઅરમાં માતાપિતાના ઘરના શ્રીમાન-સંસ્કાર, અને આજુબાજુનુ વિલાસી વાતાવરણ !

સાસરે પધાર્યાને બે ત્રણ દિવસ તો એ નવીન અને શરમાળ વધુ કશું ન બોલી. પરન્તુ આજ દૈવસંયોગે નિત્યનિયમ કરતાં ચંદ્રને નોકરી ઉપરથી ઘેર જમવા આવતાં જરા મોડું થયું. ગરીબીના દુઃખમાં ભુખના દુઃખનો ઉમેરો થયો. વળી તેમાં આજે પોતાનો જન્મ દિવસ ! તક આવી ગઇ. નિર્માણ નિર્માયલું એ કેમ ફરે ? સુધાના મુખમાંથી એના વિનાશકાળે રોષભર્યા ઉદ્દગારો સરી પડયા.

" દેવી ! આજના શુભ દિને આવું રીસાવું-મનાવું આ ત્હને ન શોભે ! ત્હારા વદનકમળ ઉપર આજે આ ખિન્ન-તાની છાયા ! અરે ! આ શું ? ત્હારી આંખોમાં આંસુ શાના ? " ચંદ્ર ગળગળો થઇ ગયો.

પરન્તુ સુધા કશું બોલી નહી. રમણી-નયનના આંસુ

વજ્રહૈયાંને પલાળવાં સમર્થ હોય છે. બિચારો ચંદ્ર તો સુધાની આંખમાં પાણી જોતાંજ પાણી પાણી થઇ ગયો. તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તે સુધાને સાચા દીલથી ચ્હાતો હતો.

" શું પિતાજી સાંભર્યા ? કે માતા ? શાનો વિચાર આવ્યો ?"

" વિચાર ! વિચાર શાનો હોય ? અમારે અબળાને વિચાર સંસારનો ! ઘરનો ! તમારે પુરૂષોએ તો ફક્ત રળીને લાવવું, ને બે વાર ખાવું. બાકી ઘર કેમ ચાલે છે ? એની કાંઇ તમને થોડી ફીકરછે?"

" એવી ફીકર રાખતા અમને ક્યાં પાલવે ? એને માટે તો તમને લાવી અહીંયા પધારાવ્યા છે " ચંદ્રે વાતને વિનોદમાં પલટી.

"એતો બધું અમારૂં મન સમજે."

"એવું તે શું છે ?"

" મ્હેં તમને સવારે સુન્દર સાળુ લાવવાનુ કહ્યું હતું, તે લાવ્યા કે ?" સુધાને સાંભરી આવ્યું.

" કાંઇ ચુલાય ! "

"ત્યારે શું ? પીઅરની આ સાડી ઘસાઇને છેક ચીંથરેહાલ થવા આપી, તો પણ તમારી આંખ ઉઘડે છે ?"

" દેવી ! અંગ્રેજીમાં કે'વત છે કે "લવ ઇઝ બ્લાઇન્ડ" પ્રેમનો દેવતા આંધળો છે. એટલે ત્હેં પણ મ્હને ત્હારા પ્રેમમાં નેત્રહીન અરે ભુલ્યો હૃદયહીન બનાવ્યો છે એટલે મ્હેંછી આંખો નથી, તેમ ભાને નથી."

હસતા હસતા હસતા ચંદ્રે બગલમાંથી રૂમાલે બાંધેલી પોટલી છોડી. સુન્દર સાફ શ્વેત લુગડું તેમાંથી કાઢીને તેણે સુધાની ઉપર ફેંક્યું. " લે તે પ્રેમાળ નજરે જોઇ રહ્યો

" ઓહો !" છણુકો કરી તે પાછું ફેંકતા સુધા બોલી, "નહી જોઇએ મ્હારે તો. આવી ભારે સાડી લાવ્યા?"

" કેમ ?"

"આવા અણુમૂલ ચીર તે તમારી સુધાના શરીરે શોભે ! શિવ ! શિવ ! શિવ ! તમે ભુલ્યા. બે એક રૂપીઆ ખર્ચી જાડુ ખાદીનુ ગવનજ ખરીદી લાવવું હતુને ! તેયે ચાલતે. " સુધાએ માર્મિક વાક્બાણો છોડયા.

સુધાના શબ્દકટાક્ષોએ સમજુ ચંદ્રનું હૃદય વીંધી નાંખ્યું. હવે તેનો મિજાસ ગયો. તે બોલ્યો.

" પરન્તુ! આમાં શું નથી ? શું ત્હારે આમાં હીરા-માણેક જડાવવા છે ?"

" તેવું તમને કોણ કહે છે ? " સુધા તપેલા પતિને જોઇ જરા ઢીલી પડી.

" તો પછી છે શું ? ઘેલી ! પ્હેરવામાં શું ? બંધુયે પહેરાય. "

" હાસ્તો. જીંદગી તો ભિખારી પણ ગાળે છે, કાગડા કૂતરા પણ પેટ ભરે છે, પરન્તુ તેઓનામાં અને આપણામાં કાંઇ ફેર છે " ?

"તલ માત્ર નહીં. તું તો બોલવામાં શૂરી છે. મ્હોટા ઘરની પુત્રી છે. લખપતિની દીકરી હોઈ, પીયરીઆમાં પૈસાની રેલમછેલ જોઈ છે. લાવજો, અને તે લાવજો, બોલવામાં શું છે ? કરકસરને તું ક્યાંથી જાણે ? સુધા ! અહીં તો ગરીબનું ઘર માંડવાનું–ચલાવવાનું છે. તું તો પૈસાની અને વસ્ત્રાલંકારની પોક મૂકે છે, પરન્તુ કાંઇ એ વિચાર કીધો થાય છે, કે એ લાવવા ક્યાંથી ? કઈ કમાણી ઉપર ? કઈ આવક ઉપર ? આ ખોટો ખર્ચ ! પૈસાના ઝાડ નથી ઉગતા સમજી ?"

"મર્દ જેવા મર્દ થઇને આવું બોલતા શરમાતા નથી ? ક્યાંથી તે કમાઈને."

"ત્હારા ગજા ઉપરાંતનો ખોટો ખર્ચ મ્હને તો નહી ગમે, નહી પાલવે ! ત્હારો ઉડાઉ, શોખિન અને દેવાદાર બનાવનાર વ્યય મ્હારાથી નહી પૂરો પાડી શકાય. ત્હને ક્યાં ખબર છે ? કે એક પાઈ મેળવતાં આજે પરસેવાના ટીપાં પાડવાં પડે છે. કપાળેથી રેલા ઉતરે છે."

"તો શું બીજા નથી કમાતાં ? બીજાની બાયડીઓ મ્હારી માફક આવાં ચીથરેહાલ પોશાકો પ્હેરતી હશે ? એ તો ઠીક છે કે પીએરમાં માબાપ બેઠાં છે, તો વર્ષમાં બે લુગડાં પણ દેખું છું"

"નહીંતો નગ્નાવસ્થામાં રાખું એમજને ?"

"ઠીક છે. લોકલજ્જાએ વળી વરસ દહાડે આવું સુન્દર લુગડું પામું. સત્તર થીંગડાં મારી એને ચલાવું...."

" કેટલાંક વર્ષ કાઢયાં વારૂ ? કેટલાંક લુગડાં અપાવ્યાં લીધાં, અને સાંધીને પ્હેર્યાં ? કે સરવાળો ગણવા બેઠી છે. હજુ તો પાશેરામાં પ્હેલી પૂણી. અહીંયા આવીને ઘર માંડયાને પૂરા પાંચ દિવસતો થયા નથી, ત્યાં તો...."

" એમ કેમ બોલો છો ? પાંચ દિવસમાં પણ એકે દિવસ તમે મ્હારી તરફ ઝાંખીને જોયું છે ? મ્હને પૂછયું છે ? મ્હને કશુંય નવું આણી દીધું છે ?"

" નહીજ. શા માટે ? શી જરૂર ? ખપ પૂરતાંજ વસ્ત્રો માણસે ઘરમાં રાખવાં. વધારેની શી આવશ્યકતા ? "

" બેસો ! બેસો હવે. તમારે પાલવે પડી વાલની વીંટીએ દેખવાનો પ્રસંગ પણ દુર્લભ ! "

" તો ત્હારા બાપને કે'વું હતું, કે કોઈ સારો પ્હેરાવી ઓઢાવી દરરોજ ગાડીઘોડે સ્હેલસપાટા કરાવે એવો શોધવો હતો. "

" બાપ શું કરે ? બાપે તો એવુંજ જોયું હતું. પરન્તુ મ્હારાં નસીબજ ફૂટેલાં ત્યાં કોઇ ત શું કરે ? "

" તો હજુએ શું ગયું છે ? હું ન ગમતો હોઉં, તો રહો મ્હારે ઘેર ! હું નઠારો હોઉં, તો ત્હને ગમે તેવો બીજો કોઇ સારો તું શોધી લે. તેને ત્યાં જઇને રહે. જા....મ્હારી રજા છે."

" તમે આ શું બોલો છો ? "

" શું ખોટું બોલું છું ? "

" બસ કરો ! મ્હારે તમારા ખરા-ખોટાની પરીક્ષા

નથી કરવી. પરન્તુ તમેજ વિચારો કે શું અમે માણસ નથી ? અમારામાં જીવ નથી ? અમને સારૂં સારૂં પ્હેરવા, ઓઢવાનું મન કેમ ન થાય ? અમારામાં પણ જીવ છે. અમને બીજાની માફક હરવા ફરવાનું કેમ ન ગમે ? ”

“ગમે તો બધું બહુએ, અને બધાંને. પરન્તુ તે પ્રત્યેકના ભાગ્યમાં કયાંથી હોય : જો લક્ષ્મી એકેએક પુરૂષને ઢગલેઢગલા (પૂરેપૂરી)વરી હોત, તો પછી આ લોકમાં ગરીબ અને તવંગર જેવો ભેદ કંઈ રે'તેજ નહી. જો સર્વ પ્રાણીઓજ સંસારમાં સન્માર્ગે વિચરી, શુભ કર્મ કરી. સ્વર્ગ અને મોક્ષ મેળવે, તો પછી ત્યાં બધા એક સાથે કેવી રીતે સમાય ? નર્ક–કુંડ ખાલી પડે. અને દેવલોકમાં વસ્તી ઉભરાતાં ચતુર્થલોક બ્રહ્માને રચવું પડે, માટે પ્રિયા ! સમજ ! કંઈ વિચાર ! શું રાજાનો મ્હેલ જોઈ ગરીબે પોતાની ઝુંપડીને સળગાવી મૂકવી ? શું રાજાના રોનકદાર મહાલય ઉપર અને ગરીબના ભાંગાતૂટા ઘરબાર અર્થાત્ ઝુંપડા ઉપર સવિતૃનારાયણના સોનેરી કિરણો એકસરખાં નથી પડતાં ? અગ્નિ સર્વોત્તમ એવી સાડીને તથા હલકા એવા ચીથરાને સમાનતાથી બાળી એકજ જાતની ભસ્મ નથી કરતો ? રાજા અને રંક તમામ એકજ ઠેકાણેથી જન્મ પામી અંતે એકજ ઠેકાણે (સ્મશાનમાં) પાછા નથી આળોટતાં. ભલે ભેદ બાહ્યવર્તન, બાહ્યાડંબર, કે બાહ્યદ્રશ્યમાં હો ! બાકી વ્યવહાર અને ક્રિયા–કર્મમાં તો સમાનતાજ. દેવી !

ફાટેલા વસ્ત્રથી આબરૂ ઓછી થવાની નથી. પરંતુ ફાટેલા વર્તનથી તો અવશ્ય. કરકસર શીખ. કરકસરમાં જ કલ્યાણ છે. ચઢતી પડતી, અને સુખ દુઃખના શિક્કા તરફા, ક્યારે પલટાશે? કેની કોઇને ખબર નથી. અમીરી અને ગરીબી એ તો ગોવિન્દના હાથમાં છે, એમાં મ્હારો તેગજ ત્હારો કે કોઇનો પણ કશોયે ઉપાય મોટો ચાલે એમ છે? આપણે ત્યાં તો સૂવાને મશરૂની શય્યાઓ અને છત્રીપલંગ નહી મળે, પરન્તુ સાધારણ કાથી-કે પાટીનો ખાટલો, અગર ધરતી, અને ખાવાને મિષ્ટાન્ન નહી પણ દાળભાત અને રોટલી મળશે, પ્હેરવાને અણમૂલ અમ્મરો, ફેન્શી વાયલો, બુટ-મોજા, ઘડીયાળો ને સોના રૂપાના ઘરેણુગાંઠા નહી મળે, પરન્તુ આવાં સાદા સોંઘા અને શુદ્ધ સ્વદેશી લુગડાં તથા નહી જેવા સૌભાગ્યના અલંકાર; મળશે, રામા. રસોય્યા, ભટ્ટ ચાકર, નોકર. દાસ, દાસી, ગાડી, ઘોડા, મોટર કે બાગબગીચાની લીલાલ્હેરો નહી મળે, પરન્તુ એકજ ચીજ મળશે, અને તે....મ્હારો પ્રેમ! સુધા સમજ સમજ! કે જેની તરફ અમીરી માની તું આકર્ષાય છે, તે પાપથી ભરેલી અને બે ઘડીની છે. જ્યારે ખરી અમીરી તો ગરીબીમાંજ છે,

ગરીબીના સુધા-સિન્ધુ....ઉછળતા વિશ્વમાં રે'છે,
ગરીબાઈ તણી ગંગા પ્રભુના દ્વારમાં વ્હે છે,
અમીરોને તમોરી ઝેર જેવી આજ લાગે છે;
ઘણા જણુહાંસથી આવી ગરીબી રોજ માગે છે,

અને એનું કારણ બીજું કંઈ નથી, માત્ર એટલુંજ!

રહ્યો સંતોષનો સદ્‌ગુણ....ગરીબી નામમાં મ્હોટો
અમીરી નામમાં અવગુણ....સુખી જીવન તણો તોટો;
અમારા દેશમાં આજે....થતાં પૂજન અમીરીના,
(પણ!) પ્રભુને ત્યાં પ્રથમ પૂજન....ગરીબોની ગરીબીના

એટલાજ માટે! ઓ પ્રભુ!

સંતોષથી જીવન ગુજારૂં....એ ગરીબી આપજો,
ઘર ગરીબી પણ અમારૂં દીલ અમીરી આપજો,
અમારે આંગણે ઇશ્વર...ગરીબીના ઝરા વ્હેજો,
પ્રભુ વરસાદ પણ એના અહીં વરસાવતા રે'જો.
અમારી ભૂલ થાયે તો અમીરી ઝુંટવી લેજો,
સદા ગોવિંદ માંગું છું....ગરીબી દાનમાં દેજો.

સુધા! સુધા! ત્હને શું ખબર?

ગરીબીની મઝા મીઠી....તવંગર તે નહી જાણે,
અમીરીમાં ઉપાધી છે....જમે જે જે ભરે ભાણે.
ઝળકતાં રાજમ્હેલોથી....અમારી ઝુંપડી સારી.
ભલે આવે ગરીબાઈ....મ્હને તો છે બહૂ પ્યારી.

ગરીબીમાંજ ગોવિંદ છે. અમીરીમાં ઇશ્વર નથી. ગરીબીમાં સુખ છે, સંતોષ છે, જ્યારે અમીરીમાં દુઃખ, ચિન્તા, ઇર્ષા અને અનીતિ ભરેલાં છે, ગરીબીમાં નમ્રતા અને વિનય છે, ત્યારે અમીરીમાં અભિમાન છે."

"હવે હું કે પતાવો! એમજ કહોને કે તમે કમાવાને અશક્ત છો!"

" અલબત્ત ! મ્હારા ગજા ઉપરાંત ત્હારો આ લખપતિની પુત્રી જેવો ઉડાઉ, ખરચાળ, અને અયોગ્ય, બેધ્યાન ખર્ચ, અને તેને માટે પૂરતા પૈસા કમાવવા તો હું તદ્દન લાચાર છું. અશક્ત છું."

" તો પછી પરણ્યા શું કામ ? જો પોષણ કરવાની શક્તિ ન્હોતી, તો સંસાર, સ્ત્રી અને લગ્નના લ્હાવાં લેવા શા માટે આટલાં આકળાં થયાં ?"

" એમાં ત્હારા પિતાની ભૂલ છે. એજ સ્હામા ચોખા ચોઢવા આવ્યા હતા."

" અને તમે નાગીયેર લઈ, ઘોડે ચઢી ન્હોતા આવ્યા કે ?"

" સુધા ! સુધા ! ત્હારે બાપે વિદ્યા જોઇ છે, વસુ નથી જોયો. વર જોયો છે, ઘર નથી જોયું. સમજી ?"

" પરન્તુ પૈસા વગરની એ વિદ્યા ! અને એ ઘર-વરમાં શું પૂળા મૂકવા છે ?"

" વાહ વાહ ! કેવા પુનિત સંસ્કાર ! ધન્ય છે ત્હારા માતાપિતાને ! હજી તો સંસાર માંડયાને પૂરા પાંચ દિવસ નથી થયા, ત્યાં તો થનગન થનગન નાચ નાચી રહી છે. મન પણ ઉંચા ! સુધા ! તું આટલું બધું ભણી, તેમાંથી સારાંશ તો ઠીક લીધો. પતિભક્તિ તો બહુજ શ્રેષ્ઠ શીખી. નહિ વારૂ ? જાણે બીજી સીતા !

" બેસી રહો હવે ! મ્હને વધુ ન બોલાવો. મ્હારાથી ગમે તેમ બોલાઇ જવાય છે. તમે પોતેજ પત્ની-ભક્ત

કેવીક શીખ્યા છો? હું તમારા ગૃહરાજ્યની રાણી છું, અર્ધાંગના છું, નહી કે એક રાંધનાર અને વાસણકૂસણ માજનાર નોકરડી. ગૃહમંદિરની દેવી છું, નહી કે દાસી પ્રેમની પૂજારણ છું, નહી કે ભિખારણ."

અફસોસ !

નર–નારનો આદર્શ આર્યાવર્તથી આજે ગયો,
જ્યાં ભાગ્ય પલટે ત્યાં (પછી) સમજવું જમાનો પલટી પયો."

"જમાનો તો કંઇ નથી પલટયો, પરન્તુ તમે પલટી ગયા છો."

"હું? બરાબર છે. પૈસો નથી એટલે હું પલટી ગયો. ઠીક. સુધા! ત્યારે શું તું પૈસાનીજ સગી છે? જવાબ દે. બોલ! આજેજ નિકાલ લાવી નાખીએ. શું તું પૈસાનેજ ચ્હાય છે?"

"એમાં મ્હારો મત શું પૂછો છો? આખી દુનિયા એને ચ્હાય છે. હું થોડી એકલી?"

"દુનિયા જહન્નમમાં જાય. દુનિયાની વાતને ઉંચી મૂક. તું ત્હારી પોતાની વાત કર. તું શાને ચ્હાય છે? ત્હને શાની ભૂખ છે? કોની જરૂર છે? જીંદગી કે જર? પ્યાર કે પૈસો? દોલત કે મ્હોબત? હું નિર્ધન છું. બસ. એનાથી વિશેષ કોઇ ખામી મ્હારામાં ત્હને દેખાય છે?"

"પરન્તુ તમારી સાદાઇ અને કરકસર મ્હને મુદ્દલ ગમતાં નથી."

"નહી ગમે, તોય પરાણે ગમાડવાં પડશે. શું હું ઉડાઉ થાઉં ? દેવાદાર બની ત્હને શણગારૂં ? એ ત્હને ગમે કેમ ? એજ મ્હારામાં ખામી, એને અર્થ એજ કે પ્રેમ જેવી પવિત્ર વસ્તુ પણ પૈસાદારોનેજ માટે રીઝર્વ્ડ ! નિધનને પરણવાનો ! કે પ્રેમ કરવાનો કશો અધિકારજ નહી ? "

" પણ હું કયાં એમ કેંવા માંગું છું ? "

" ત્યારે એમ નહી તો બીજુ શું ? "

" તમે તો દિવાના જેવી વાત કરો છો. "

"દિવાનો થયો છું ? ના....ના....અત્યારે તો ડાહ્યો છું. હા ! પરન્તુ એક વાર ! ત્હારી ખુબસુરતીથી થયો હતો ખરો ! પરન્તુ હવે એ ઉમેદ અને એ આશાનો અચળ ગઢ સર્વાંશે તુટી ગયો છે. જે અરિસામાં હું ભાવિ-પ્રતિબિંબો જોઇને મગરૂર થતો હતો, તે ફુટી ગયો છે. ખલાસ નાશ-નિરાશ-હતાશ. "

"બહુ થયું. ચાલો હવે જમી લ્યો. આ રામાયણ પડતુ મુકો. મ્હને તો કયારની ભૂખ લાગી છે. "

પરન્તુ ઝનૂની ચંદ્રનો મગજ અત્યારે છેક આસમાને ચઢયો હતો. સુધાના શબ્દ-તીરોએ તેનું હૃદય છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું હતું. સંસાર ઉપરથી તેનુ મન ઉઠી ગયું હતું. સાસરે આવ્યાને પાંચજ દિવસમાં પોતાની વહૂના આ લક્ષણો અને પતિ-ભકિત જોઇ તેના દીલમાં સજ્જડ ઠસી ગયું, કે આ વ્હાણુ કદાપી સહીસલામત કિનારે જનાર નથી. ઉતારેલો કોટ તથા ટોપી તેણે પાછા પહેર્યાં. તેણે દ્વારના આંગણામાં

પગ મૂકી પાછાં ફરતાં કહ્યું, "મ્હારે તો આજે નથી જમવું. તું ત્હારે જમી લે."

"એમ કેમ? શું થયું?"

"થવાનું શું હતું?"

"તો પછી?"

"મ્હને ભૂખજ નથી."

"ગરીબાઇની રીસ મ્હારા ઉપર!"

"નહીં! મ્હારા ફુટેલા નસીબનોજ એ વાંક! સુધા! સાંભળ! આજથી મ્હારે આ ઘરમાં ન જમવાની પ્રતિજ્ઞા છે. હું જાઉં છું. માન કે કદાચ સદાને માટે ત્હને છોડી જાઉ છું. તું પણ ત્હારા પિતાને ત્યાં ચાલી જા. અને કદાચ દૈવસંયોગે હું પાછો ફરૂં, તો એટલું યાદ રાખજે કે તે વેળા સાથે ત્હને આખી હેમમાં મઢાવાય એટલો પૈસો લઇનેજ પાછો ફરીશ."

"ઉભા રહો! થોભો!" એટલું કહી અટકાવવાની તક સુદ્ધાં સુધાને આપ્યા વિના ચંદ્ર ક્રોધાવેશમાં ઘર અને ગૃહીણી ઉભયને છેલ્લી સલામ કરી ચાલ્યો ગયો—છોડી ગયો.

ચંદ્રના ગયા પછી સુધાને બહુ લાગ્યું. "એમને દુભાવ્યા" એ ઠીક તો નજ કર્યું, એમ તેને પણ લાગ્યું પરન્તુ હવે શા કામનુ? પાણી વહી ગયા પૂઠે પાળ બાંધવાના, રાંડયા પછી ડહાપણના, અને ઘર સળગી ગયા પછી પાણી છાંટવાના, આ કૂવો ખોદાવવાના વિચારો શા

અર્થના? ચંદ્ર ગયો, તે ગયોજ. આજની ઘડી ને કાલનો દા'ડો, સમય પાણીના રેલા પેઠે વહી ગયો. બે માસ થયા, અંતે સુધાના ધૈર્યનો અંત આવ્યો. ખાવાનું અને ખરચીપાણી ખૂટી ઉપવાસ ઉપર ઉપવાસ થવા લાગ્યા, વાટ જોઇ જોઇ, રડી રડી અંતે થાકી પિતાને પોતાની ભયંકર ભૂલથી વ્હોરેલી આપત્તિ કે'વા તે પીએર દોડી.

પ્રભો ! સદાસર્વદા સર્વને સાદાઇ અને ગરીબાઈજ બક્ષો !

પુષ્પઃ—૪ થું,

" નાદાન શું સમજે ?"

" ઉષા ! ત્હને આજે એક વાત કહું ?"

" કહી દેને ! એમાં આટલો બધો બ્હીએ છે શા માટે?"

" પ્રસંગ ગંભીર છે. "

" એવું તે શું છે ?"

" ત્હારાથી એ સંભળાશે ?"

" કેમ વારૂ ?"

બંસીધરની ત્રીજી ન્હાની પુત્રી ઉષાને અત્યારે અગીઆરમુ વર્ષ ચાલતું હતું, તેની સાથે વાતો કરનાર એક માતાપિતાહીન અને નિર્ધન પરન્તુ વિદ્વાન એવો વિદ્યાર્થી વિનાયક હતો. જેની ઉમર સોળ વર્ષની હતી. તે ઉષાનીજ ન્યાતનો હતો. ન્યાતના ફંડમાંથી તે ભણતો હતો.

બંસીધરના પરમ મિત્રનો તે પુત્ર હોઇ ઉષાને ત્યાં વારંવાર નજીવી મદદને માટે જતો આવતો. બંસીધર પણ આ પોતાના સ્નેહીના આ હુંશિયાર અને સદ્‌ગુણી પુત્ર રત્નને બહુ વ્હાલો હતો. ગામમાં ઘરબ્હાર નહીં, અને સગાંવ્હાલાંમાં એટલો! એનેજ લગ્ને એ મોતી હુણ્ણ આણિયું રહ્યું હતું. ગાલીના વિદ્યાર્થી આશ્રમના એક ભાગનાં તે રહેતો હતો.

ન્હાનપણથીજ આ ઉભય મિત્રોના પુત્ર પુત્રીઓ વિનાયક અને ઉષા એક સાથે નિર્દોષ રમતો રમતા. માતાપિતાને પણ તેઓ ગમતાં. પરંતુ કર્મસંજોગે એવામાં વિનાયકનો પિતા અકાળ મૃત્યુવશ થયો, અને ઉષાનો સંબંધ, શ્રીમાન પુત્ર અરૂણનું માગુ આવતાંજ સાત વર્ષની બાળવયે થઇ ગયો. ઉભય પરસ્પરને કોઇ અનેરાં પ્રેમથી ન્હાતા હતા. કોઇ અલૌકિક નયનોએજ નિહાળતા હતાં. અકલ્પિતજ આશાદુર્ગો એકેકને માટે અંતરમાં ચણતાં હતા.

ખરેખર:—

પ્રેમ નયનમાં નીતરે એનો દિવ્ય પ્રકાશ,
અણસમજુ સમજે નહી અંતરની અભિલાષ.
હૃદય–બગીચે નીપજે નાજુક પ્રેમી–ફુલ,
શું સમજે? નાદાન! કે મોંઘા એના મૂલ.

પ્રેમ એ મનુષ્યજીવન છે. પ્રેમ એ પરમાત્માને પામવાનું પગથીયું છે. પ્રેમ એ સંસારમાં સ્વર્ગીય નન્દનવન છે,

જગતની પ્રેમ વાડીમાં મધુરાં પુષ્પ ખીલે છે,
પરિમલ પ્રેમ–રસ ભીની પરસ્પર રોજ ઝીલે છે.
મિલન ! માળી બગીચાનો નિરંતર પાણીડાં સીંચે,
હજારો પુષ્પ હતભાગી તથાપી પાંખડી મીંચે.

પ્રેમમાં શું શું છે ? પ્રાણદાનની ભાવના એમાં આખી સમાઇ જાય છે.

ખીલવું, ખરવું, અગર કરમાવું સાચા પ્રેમમાં,
હસવું, અને રોવું રહ્યું સાથેજ સાચા પ્રેમમાં.
રમવું, રિસાવું, ને મનાવું ! શુદ્ધ દૈવી પ્રેમમાં,
જીવન, મરણ બંને રહ્યાં છે એકઠાં એ પ્રેમમાં.

એજ પ્રેમના વજ્ર–તંતુએ ઉષા અને વિનાયકના હૈયાં બંધાયાં હતાં. પરન્તુ એ પ્રેમ દિવ્ય અને પવિત્ર હતો. ક્ષણિક્ અને વિષયી નહી.

ઉષા જેમ જેમ મ્હોટી થતી ગઇ, તેમ તેમ વિનાયક હવે તેની સાથે ઓછું બોલવા લાગ્યો. લીલાવતીને પણ તેઓ વધુ બોલેચાલે એ હવે પસંદ ન્હોતું. આજે બહુ દિને તેને ન્હેન ન પડવાથી તે લીલા અને બંસીધરથી છૂપો ઉષાને મંદિરે મળ્યો હતો. ચિત્રલેહાએ બાણાસુરની બાળા ઉષાને કરાવેલું (ગૌરી+મા=પાર્વતી માતા.) ગોરમા–વ્રત ચાલતું હતું. ઉષાએ પણ છેવટના અલુણા કરેલા હોવાથી તે સારા સારા કપડાં અને અલંકારો પ્હેરી માતાને મંદિરે મોટી બ્હેન સાથે દર્શને આવી હતી. ઘરથી મંદિર બહુજ નજદીક હોવાથી લીલાવતી ઉષા સાથે ન્હોતી ગઇ.

મંદિરમાં એક નવીન પુરાણી મહાત્મા આવેલા હતા. આજ તેઓ **સતી** નર્મદાનું આખ્યાન કે'વાના હતા. સ્ત્રી-પુરૂષોની એક મ્હોટી મેદિની એ સાંભળવા એકઠી થઈ હતી. સુધા પણ ઉષાને લઇ ત્યાં સાંભળવા બેઠી. મહારાજે કથા શરૂ કરી. એટલામાં ઉષાનું ધ્યાન એકાએક પોતાની તરફ જોતા વિનાયક ઉપર પડી. ઘણે દિવસે વિનાયકને જોતાં નિર્દોષ ઉષા તેને મળવા દોડી. "બ્હેન તું બેસને, હું આ. ..આવી!" કહી તે ઉપડી.

સુધા તો આખ્યાન સાંભળવામાં તલ્લીન થઈ ગઈ હતી વિશેષમાં **સતી** નર્મદાની કથા સંગીતમાં હતી. એટલે હજારો લોકો તે સાંભળવા ઉભા હતા. સુધાએ આ રસની જમાવટમાં અને ઘોંઘાટમાં ઉષાના બોલ પર કંઇ લક્ષ આપ્યું નહી. ઉષા આવી વિનાયકને મળી. વિનાયક તેને આ મંદિરથી દૂર એક એકાન્ત ઘરને ઓટલે લઇ ગયો. બંને વાતે વળગ્યાં. ચીરાતા હૃદયે. વિનાયક બોલ્યો.

"ઉષા! ત્હને ખબર છે, કે ત્હારો વિવાહ થઇ ગયો છે?"

"હશે!"

"ત્હારો ભાવીપતિ અરૂણ વેશ્યાગામી અને દારૂડીયો છે."

"ભલે! સૌ સૌની જાતને ભારે! એમાં મ્હને શું?"

"એના ઉપર ત્હારા સર્વસ્વનો આધાર છે. નિર્દોષ બાલિકા! હવે હું ત્હને કોઇ દિવસ નહી મળું. તું મ્હને સદાને માટે ભૂલી જજે."

"વિનુ! તું એવું કાં બોલે છે? જા....બા. મ્હને તો ત્હારા સિવાય ઘરમાં જરાય ગોઠતું નથી. ત્હારા વગર રમતું

પણ ગમતું નથી. હું દા'ડામાં દશ વાર ત્હને સંભારૂં છું. "

"હવે નહી સંભારતી ! હવે તો જેમ બને એમ તું મ્હને ત્હારા હૃદયમાંથી દૂર કર."

"કેમ એમ ?"

"તું એક વિવાહીતા વયમાં આવેલ બાળા છે. આપણી ન્યાતમાં વિવાહ ઓછ'દાતો (તોડાતા) નથી. એટલે તું હવે કુમારી નજ કહેવાય. જ્યારે તું એક પારકાની પરણેલી સ્ત્રી છે, ત્યારે હું એક પરાયો જુવાન છું. ત્હારી અને મ્હારી વચ્ચે હવે પ્રીતિ નજ નભી શકે."

"પણ હું ક્યાં પરણી છું ?"

"નથી પરણી તો હવે પરણશે."

"વિનુ ! હું તો ત્હનેજ પરણીશ. લ...મ્હારૂં વચન છે કે, પરણીશ તો ત્હનેજ ! નહી તો નહી."

"ઉષા ! ઉષા ! તું નાદાન છે. તેથીજ આમ નિર્દોષ અને નિષ્કપટ હૃદયે મનમાં આવે એમ ખુલ્લા દીલે બોલી જાય છે. અફસોસ ! લગ્ન અને પ્રેમ જેવા ઉંડા વિષયોમાં તું અણુસમજુ ! નાદાન ! શું સમજે ? ત્હને એ બધું સમજવાની હજુ બહુ વાર છે.

લગ્ન–લલનાનો વિષય ઉંડો અને ગંભીર છે,
હા ! પ્રેમ પણ સંસારની જાદુભરી તસ્વીર છે.
વેરાયલાં આ વિશ્વમાં....સર્વત્ર એના બીજ છે,
નાદાન ! શું સમજે ? અહા પ્રેમ એ શું ચીજ છે?"

"એ બધું થઇ રે'શે ! વિનું તું એવું એવું અત્યારે શું સંભારે છે ?"

"ઉષા ! ત્યારે હું જાઉં છું."

"પાછો ક્યારે મળશે ?"

"જ્યારે મળાશે ત્યારે !"

"ના....ત્યારે તો નહીં જવા દઉં. વચન આપ કે પાછો કાલે જરૂર આવીશજ."

"કાલે તો નહીં, પણ લે....આ વચન. ઉષા ! હું ત્હને એકવાર ગમે ત્યારે મળીશજ."

ઉષા દોડતી દોડતી, હસતી હસતી ચાલી ગઇ. થોડે છેટે જઇ થોભી. વિનાયક એને જોઇ રહ્યો. એના મુખમાંથી સ્વાભાવિક ઉદ્ગાર સરી ગયા, કે:—"હજુ એ અજ્ઞાન અણુ-સમજુ છે. આવા ગંભીર વિષયમાં એ નિર્દોષ હૃદયની નાદાન ! શું સમજે ?"

બહુ વાર થઇ છતાં પોતાની બંને પુત્રીઓને પાછી ન ફરેલી જોતાંજ લીલાવતીને ચિન્તા થઇ. તે તેમને શોધતી મંદિરે આવી પ્હોંચી. એટલામાં દૂરથી તેની નજર વિનાયક અને ઉષા ઉપર પડી. ઉષા માતાને જોતાંજ ત્યાંથી દોડી. લીલાવતીએ બૂમ મારી, તેને થોભાવી. લીલાવતી ઉષાને વિનાયક સાથે વાતો કરતી જોઇ વ્હેમાઇ. વિનાયકને ધમકાવી તેણે વિદાય કર્યો.

"ખબરદાર ! વિનુ ! હવેથી ત્હેં મ્હારી ઉષાનું નામ લીધું તો ! એતો ત્હારી બ્હેન થાય સમજ્યો ? જા...."

વિનાયક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પણ "ઉષા ! તો ત્હારી બ્હેન થાય !" એ શબ્દજ તેના હૃદયમાં સદાને માટે જડાઇ ગયો.

"પણ બા ! તું એમને...."

ઉષા વિનાયકની વકિલાત કરવા જતી હતી, તેને લીલાએ અટકાવી. "ચૂપ રહે ! સુધા કયાં છે ?"

"એ....કથા સાંભળે." ઉષાની આંખમાં આટલું કહેતાં પાણી ભરાયા.

"જા એને કહે કે...હું તો બા સાથે જાઉં છું. તું કથા સાંભળીને ઘેર આવજે."

"પણ બા ! હુંને બ્હેનની સાથેજ આવું તો !"

"ના ત્હારૂં મ્હારે કામ છે." વ્હેમાયલી માતા બોલી.

ઉષા બ્હેનને માતાના શબ્દો કેવા ગઇ. લીલાવતી વિનાયકને વઢી હતી. ખરી, પરન્તુ હૃદયથી નહી. થયું તે થયું. બોલતાં તેનાથી બોલાઇ જવાયું. તે જાણતી હતી કે ઉષા અને વિનાયક એકકેને ચ્હાય છે. તેમજ અરૂણ કરતાં વિનાયક લાખ દરજ્જે ઉત્તમ અને ઉષાને યોગ્ય છે. પણ હવે શું ? થયું એ થઇ ગયું હવે એનો કાંઇ ઉપાય ન હતો. અરૂણના વેશ્યાગમન, વ્યસન, મદિરાપાન, જુગારસટ્ટા આદિ દુર્ગુણોના હૃદયાઘાતી સમાચારો તે જાણતી હતી. પસ્તાતી હતી. પરન્તુ તે પાછળથી.

માતા આટલી સખ્ત ધમકી અને વિનુને મન નહી છતાંયે પણ ઉષા વારવાર છૂપી છૂપી મળતી. આંસુ ભરી આ પ્રેમી યુગલ છૂટું પડતું. ઘણોખરો વિનાયક ઉષાને તેના

દુર્ગુણી પતી વિષે કહેતો. આથી બનવા એમ પામ્યું કે, દિવસ જતાં ઉષાનું નિર્દોષ હૃદય પ્રેમ જેવી દિવ્ય અને પરમ પવિત્ર વસ્તુને ઓળખતું થયું. પ્રેમાંકુરો ફૂટયાં. પણ એ શા કામના ?

* * * * *

વગર તેડે અને વગર પત્રે સુધામચી દોઢ માસમાંજ સાસરેથી આંસુ ભરતી અને આક્રંદ કરતી પીએર પાછી આવી. જોઇ લીલા તથા બંસીધર બંને અજાયબીમાં ગર્ક થઇ ગયા. પરન્તુ જ્યારે સુધાએ અથથી ઇતિ પર્યંત ઇતિહાસ નિવેદન કર્યો, ત્યારે બંસીધરનો ક્રોધ કાબુમાં ન રહ્યો. તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન્હોતો, કે તેની પુત્રી આવી નીચ નીકળશે. એક પુત્રીને પરણાવી ધરાયલા બંસીએ પોતાની તમામ આશાઓ આ બીજી સુતા ઉપરજ અવલંબાવી હતી. પરન્તુ વિધાતાની અગમ્ય લીલા ! કોણ જાણી શકે ?

“કમજાત ! દુષ્ટ ! પિતાનું નામ બોળનાર ! માતાની કૂખ લજાવનાર દીકરી ! તું કાળું મુખ લઇ અહીં આવવા કરતાં પાણીમાં ડુબી, મરી કેમ ન ગઇ ? ત્હારૂં રડતુ મોઢું મ્હારા ઘરમાં નહી જોઇએ. ચાલતી થા.”

“પિતાજી ! માફ કરો ! મ્હારી ભૂલ થઇ. હું ભૂલી હાય ! કયા કાળ ચોઘડીયે મ્હને અભાગીનીને આવી કુમતી સૂઝી !”

સુધા બીજો શો જવાબ દે ? તેની પાસે માથું કુટવાનું અને આંસુ પાડવા સિવાય બીજુ શું હતું ? બંસીની ચોકખી ના છતાં પણ માતાનો જીવ કેમ રહે ! લીલાવતીએ તેને

પોતાના પાસામાં દાબી. "થયું એ ન થયું થનાર નથી."
હોય ! ગમે તેવું પણ છોકરૂં છે ! નાદાન છે. કહી તેણે
મન વાળ્યું. "જેવી ઇશ્વરેચ્છા ! જેવું નસીબ !" એમ માની
સુધાએ પોતાના દાઝતા દીલને અને મુંઝાતા મનને વાળવા
બનતાં ઉપચારો કર્યા. માતાની શિખામણથી તે સુધરી
ગઇ. પરન્તુ તે છતાં જે ભૂલ થઇ ગઇ, તે તો ભોગવ્યેજ
છૂટકો ! ભાંગેલા હૈયાં કંઇ એમ થોડાં સંધાય છે ?

* * * * *

માતાની આજ્ઞાથી સુધા ન્હાની બ્હેન ઉષાને લઇને
આજે મંદિરે આવી હતી. ઉષાએ આવી એને.લીલાવતીના
શબ્દો કહ્યા. આખ્યાનમાં એકતાર થયેલ સુધાએ "સારૂં"
કહી ટુંકમાં પતાવ્યું.

ઉષા પાછી વળી. તે માતાની પાસે આવી ઉભી રહી.
તેની આંખમાં આંસુ હતાં.

"કહી આવી ?"

"હા !"

"ચાલ ત્યારે."

લીલાવતીએ ઉષાનો હાથ ઝાલ્યો. ઉષા બહુજ ધીરી
ચાલતી હતી. તેના પગ જલ્દી ઉપડતા ન્હોતા. તે ઘડીએ
ઘડીએ પાછી વળીને કોઇકને જોતી હતી. માએ તેને પૂછ્યું.

"કેમ ? આમ ચાલે છે ? ઝટ પગ ઉપાડને...."

"મ્હારાથી જલ્દી નથી ચલાતું." તે રડી પડી.

"રડે છે કેમ ? શું થયું ?"

"કોણ જાણે! બા! કંઇ સમજાતું નથી."

"એવું શું છે?"

"કંઇ થાય છે! હા! બા! મ્હને ફેર આવે છે. મ્હારૂં મગજ ભમે છે. આંખે અંધારૂં આવે છે મ્હને જલ્દી ઘેર લઇજા"

લીલાવતી પુત્રીની મુંઝવણ પામી ગઇ. તે બધું યે સમજી, પણ શું કરે? મુંગી મુંગી તે ઉષાનો હાથ ઝાલી તેને ઘેર ઘસડી ગઇ.

પ્રેમદર્દની પીડા! પ્રેમના અનુભવી પંથીઓજ જાણે! એમાં ઉષા જેવીનું અસમજુ હૃદય. કુમળું દીલ! શું સમજે? પવિત્ર, નિર્દોષ અને નાદાન બાલિકા! એમાં શું સમજે?

પુષ્પઃ—૫મું.

"પતિનું મૃત્ય".

માતાના મંદિરમાં મહારાજે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું સર્વત્ર શાન્તિ છવાઇ ગઈ. સુધા પણ એકચિત્તથી એ સાંભળવા લાગી.

સતી નર્મદા.

પ્રથમ પૂજન શ્રીપતિનું, દ્વિતીય પૂજન શારદા!
તૃતીય પૂજન હિમ—તનયા, સતી દેવી નર્મદા.

વરતાં તુર્તજ વરને ખાધો, ચૉરીમાંથી રંડાપો !
વિપ્ર–ન્યાતમાં હો–હા થૈ ગઇ, વિધવિધ ચાલે છે વાતો.

સતી નર્મદા ! એ એક કુલિન બ્રાહ્મણની કન્યા હતી. પરન્તુ પરણતાની સાથેજ દૈવયોગે એના પતિનું મૃત્યુ થવાથી, એને વિષે આખી ન્યાતમાં ચર્ચા થવા લાગી. એ બાળ-વિધવા નર્મદા પતિ–ભક્ષાણી ઠરી ચૂકી.

તજી સમાજે! તજીછ તાતે! તવ પુત્રીએ સાધ્યો યોગ!
પરિગ્રહ્યું પરમાત્મનની ભક્તિ, દર્શનનો વાધ્યો રોગ.

સમાજ. મહીઅર અને સર્વ ઠેકાણેથી ત્યજાયલી નર્મદાએ અંતે યોગ-વિદ્યાનો આરંભ કર્યો. પછી....

યોગવિદ્યાના બળે....અમરાપુરીમાં એ ગઇ,
પણ દેવલોકે સતીને સ્વીકારવા ત્યાં ના કહી.

જેણે પતિ–ભક્તિ નથી કરી, એવી પ્રમદાને સ્વર્ગ–યોગ્ય સ્વિકારવાની દેવોએ ના કહી. આશાભરી નર્મદા આશાભંગ થઇ ગઇ.

પૂર્વજન્મે કયા પાપો ! કર્યાં મ્હેં ! તે તો કહો,
પતિ–ભક્તિ કરવા કોઇ મ્હારો ! હાથ એ દેવો ! ગ્રહો.

હે દેવ ! મ્હારાં પૂર્વજન્મનાં એવાં તે કેવાંક પાપ છે? તે મ્હને કહો. હું પતિ–ભક્તિ કરવા તૈયાર છું. મ્હારો કોઇ હાથ ઝાલો.

ગતજન્મમાં તું અપ્સરા....ગાંધર્વ તુજ સ્વામી હતો,
સરિતા–તટે લઇને ત્હને....રસરંગમાં ભિંજાવતો.

એવે ઋષિપત્ની....પતિ રોગીષ્ઠની સેવા કરે,
લોહી પરૂ લોતી....સતી ખાંધે પતિને લઇ ફરે.
એ દિવ્ય દંપતી યુગલ પર....તમ ઉભયની આંખો ઠરી,
ગર્વાંધ થઇને મશ્કરી....તેની તમે પુષ્કળ કરી.
ઋષિપત્ની મહાન પતિવ્રતાએ શ્રાપ ત્યાં તત્ક્ષણ દીધો,
આ જન્મમાં ત્હારા પતિને નિજ પતિ જેવો કીધો.

નર્મદા ! આ જન્મમાં તું મૃત્યુપુરીમાં અવતરી છે. ત્હારો પતિ પણ એક બ્રાહ્મણને ત્યાં અવતર્યો છે. અત્યારે તે શંકરના દેવાલય પાસે પોતાની દેહ–પીડાથી પોકાર કરતો ત્યાં પડયો છે. પોતાના ગતકર્મના કર્મ– ફળ તે અત્યારે ભોગવી રહ્યો છે. નર્મદા ! પતિ–ભકિતહીન સ્ત્રીને સ્વર્ગમાં પણ સન્માન નથી. સ્વર્ગની અધિકારીણી થવું હોય તો તું પાછી ભૂ-લોકમાં જા. ત્હારા એ પતિનું નામ કૌશિક છે. તન મન અને વચનથી તેને પતિ ગણી તું એની એકનિષ્ઠાથી સેવા કર. તે પછી બને શ્રાપમુક્ત થઇ, યોગ્ય અધિકારી બની અત્રેના આસન દીપાવજો.

પરલોકથી ભૂલોકમાં સતી નર્મદા પાછી ફરી,
કૌશિકને શોધી....અહાહા ! પ્રેમથી એને વરી.

ત્યાર પછી ભૂલોકમાં પાછી ફરેલી નર્મદાએ રોગિષ્ઠ એવા કૌશિકનો હાથ પકડયો.

દિનરાત તન મન ને વચનથી....નર્મદા સેવા કરે,
નિર્દય પતિ કૌશિક તોપણ દયા નહી દીલે ધરે.

શાણી સતી ! પાપી પતિને, સ્કંધ પર લઈને ફરે,
લોહી પરૂ... દુર્ગંધમય.... જેને શરીરેથી ઝરે,

એવામાં એક દિવસ કૌશિકની બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થઇ, તેણે પોતાની પતિવ્રતા સ્ત્રીને અધમ આજ્ઞા કરી.

પ્રેમી પ્રિયા છે એક મ્હારી—ત્યાં જવું, લઇ જા મ્હને,
મળવું મ્હને, એનાથી મેળાવ નર્મદા ! આજ્ઞા ત્હને.
પકડ્યા પતીના બોલને સતી નર્મદે ! ઝીલી લીધો,
ચાલી પતિને ખાંધ પર લઈને વિચાર નહી કીધો.

સતી નર્મદાએ પતિની આજ્ઞાને તુર્તજ માન આપ્યું. પોતાના અશક્ત પતિને ખાંધ ઉપર બેસાડી તે ચાલવા લાગી.

માંડવ્ય નામે મ્હામુની ગત જન્મ કેરાં પાપથી,
શૂળી ઉપર દુઃખ ભોગવે નિર્મળ પ્રભુ—ઇન્સાફથી.

માંડવ્ય નામના મહામુનીએ પૂર્વજન્મમાં એક વખત રમતાં રમતાં એક માકડના પેટમાં સોય ઘોંચી તેને ઉંચક્યો હતો. જે પાપની શિક્ષા તને આ જન્મમાં થઇ હતી. ચોર લોકો રાજાના ખજાનામાંથી કેટલોક માલ ચોરી ન્હાસતા હતા તેવામાં તેઓએ પકડાઇ જવાની બ્હીકે તે માલ માંડવ્ય ઋષિ તપ કરતા હતા, ત્યાંજ નાખી ચાલતી પકડી. કોટવાળ તપાસ કરતો કરતો ઋષિના આશ્રમે આવ્યો. મુદ્દા માલ પકડાતાંજ રાજાએ માંડવ્ય ઋષિને ઢોંગી ઠરાવીને (ચોર ઠરાવીને) શૂળી ઉપર ચઢાવ્યા. તેઓ શૂળી ઉપર પ્રભુના નામની માળા ફેરવી રહ્યા હતા.

રાત્રી અંધારી હતી સતી નર્મદાને બરાબર દિશા

સૂજતી ન હતી. તે માંડવ્ય ઋષિની છેક નિકટમાંથી પસાર થતી હતી. એવામાં....

મતિહીન એવા કૌશિકે પગથી અટકચાળું કર્યું,
શૂળી હલાવી ! ત્યાં ઋષિનું અંગ થરથર થરથર્યું.

અટકચાળા કૌશિકે નર્મદાના ખાંધ પર બેઠા બેઠા પોતાના પગ વડે શૂળી ઉપર બેસેલા માંડવ્યને હલાવ્યા માંડવ્ય શૂળીનું દારૂણ દુ:ખ થતાં પ્રભુ ધ્યાન ચુક્યા. તેઓ શું બોલ્યા.

આ દુ:ખ—કર્તા દાનવી યા માનવી જે કો હજો,
કાલે પ્રભાતે સૂર્ય ઉગતાં તેહનું મૃત્યુ થજો.

"જેણે મ્હને આ દુ:ખ દીધું છે, અને પ્રભુનું ધ્યાન ચુકાવ્યું છે, તે દાનવી, અગર જે હો ! કાલે સ્હવારે સુર્ય, ઉગતાની સાથેજ શબવત્ થજો."

માંડવ્યનો આ શ્રાપ સુણતાં નર્મદા કંપી રહી.
"સૌભાગ્ય થાશે નષ્ટ કાલે જાણતાં ગદ ગદ થઇ,
અપરાધ કરવા માફ તેણે ખુબ પાલવ પાથર્યો,
પણ શ્રાપ એ ઋષિદેવના પાછાં કદાપી ન ફર્યા,

જ્યારે પતિ-સૌભાગ્યનો કોઇ પણ ઉપાય તેણે ન જોયો, ત્યારે તેને પ્રભુને બે હાથ જોડી વિનંતી કરી.

દીનકર કરી જો હોય મ્હેં સાચી પતિ-ભક્તિ અહીં,
તો કહું ! હું તું ત્યાં સુધી ! આકાશમાં ઉગતો નહી.

"જો મ્હેં મ્હારા પતિની શુદ્ધ મને સેવા કરી હોય તો કાલથી સુર્યોદય થશેજ નહી."

અને એમજ બન્યું. સતી નર્મદાની પતિ-ભક્તિથી

સૂર્યોદય નજ થયો. દેવલોકો અને ઋષિઓ પોતાના ક્રિયા-કાંડ અટકવાથી પ્રભુને શરણે ગયા. પ્રભુએ તેમને મહાસતા! અત્રિઋષિની પત્ની મહાસતી અનુસૂયા માતાનું શરણુ માગવા કહ્યુ. અને અનુસૂયાએ સતી નર્મદાને સમજાવી.

'સતી નર્મદા! ત્હારો પતિ આ શ્રાપથી મરશે નહી,
પણ શ્રાપ મુક્ત થશે! વિધાતા લેખ છે, ફરશે નહી."

"નર્મદા! ત્હારા પતિના શ્રાપનીઅવધિ ત્હારી પતિભક્તિ લઈને હવે પૂરી થઇછે. એનું મૃત્યુ ન થતાં, એ પોતાના પૂર્વ-રૂપને પામશે."

સતી નર્મદાએ તે પછી અનુસૂયા માતાને ચરણે પડી સૂર્યને બંધમાંથી છુટો કર્યો. સૂર્યોદય થતાંજ "ઓ....પ્રભુ!" કે'તો કૌશિક માંડવ્યના શ્રાપે કરી ગતપ્રાણ થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. મરતી વખતે પ્રભુનુ નામ લેવાથી તેના પાપ માફ થઇ ગયા અને કૌશિક પોતાના મૂળરૂપને પામ્યાં. સતી નર્મદાનું આટલું આખ્યાન કરી, તે મહારાજ આગળ બોલ્યા.

"બ્હેનો સતી નર્મદાના આ આખ્યાનમાંથી આપણે શું બોધ લેવાનો છે?

સંસારમાં પતિદેવને પરમેશ બીજા માનવા,
એના ચરણ-વંદન-પૂજનમાં જન્મ-સાર્થક જાણવા.
સતી નર્મદા પેઠે પતિનું મૂલ્ય બ્હેનો આંકજો,
સેવા કરી તન મન વચનથી....હૃદયમાં પધરાવજો.

ઇતિ...ૐ....શાન્તિ! શાન્તિ! શાન્તિ!

કથા પુર્ણ થઇ. લોકો પાઇ પૈસો જે મળે તે આરતિમાં

મૂકી પોતપોતાને ઘેર વેરાવા લાગ્યાં. સુધાના હૃદયમાં પણ આજથાને પતિ-ભક્તિ સીંચી. તેના અંતરમાં **પતિનામૂલ્ય-ની** ઉંચી છાપ બેસાડી, ગુમાવેલા હીરા માટે હવેજ તેને ખરેખરૂં લાગવા માંડયું.

સુધા ઘેર આવી, પરન્તુ તેની આંખ આગળ તો **પેલી કથાની સતી નર્મદાનજ** ચોવીસે કલાક તરવરતીહતી, પતિના અપમાનનો પ્રસંગ તેને આજે હૃદયમાંથી ભૂલતો હતો, **ચંદ્રવદન** તેને આજે સાંભર્યો. ઘેર જતાંજ તે ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી પડી.

ખરેખર ! આર્યાવર્તની આર્ય રમણીઓને મન એક વખત "પતિ એજ પરમેશ્વર હતો, જ્યારે હવે "પૈસો એજ પરમેશ્વર" છે, "પતિનું મૂલ્ય" સમજનારી **સતી નર્મદાઓ** અમારા દેશમાં કેટલી છે ? આંગળીને વેઢે ગણાય એટલી પણ નહી. જ્યારે સુધા જેવી શૃંગારપ્રિય સુન્દરીઓ સેંકડો જડશે, એનું કારણ ? આધુનિક અંગ્રેજી કેળવણી ! ગૃહ-શિક્ષણ ! ગૃહ-સંસ્કાર !

પુષ્પઃ-૬ ઠું.

"લગ્નમાં વિઘ્ન"

સુધાના પતિને ગયાને આજ એક વર્ષ વીતી ગયું. છતાં સુધાના પતિની ભાળ ન લાગી તે નજ લાગી. બંસીધરના

તમામ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયાં. ઉષાને પણ અગીઆર પૂરાં થઇ બારમું બેઠું. પરંતુ વિનુના વિરહે અને પોતાના ભાવ પતિના વિચારે તે દિન પર દિન ગળાતી જતી હતી. અરૂણ દિવસ જતાં બગડતો જતો હતો. તેને સુધારવાનો એક માત્ર રસ્તો સારા-સસરાને "લગ્ન" લાગ્યાં. ઉષાને જોઇ તે સુધરશે, અને વેશ્યાને ત્યાં જતો અટકશે, તથા સંસારમાં પડશે, તો કુ-માર્ગે પૈસાનો દુર્વ્યય કરતાં બચશે, એ વિચારે અરૂણના વૃદ્ધ પિતાએ પણ બંસીધર ઉપર ઉષાના લગ્ન નક્કી કરવા લખી દીધું પરંતુ બંસીધર બબ્બે પુત્રીઓને પરણાવી, બબ્બે વાર લગ્નના લ્હાવા લઈ ધરાઇ ગયો હતો. વધારામાં ઉષાના ભાવિ પતિને જોઇને, તેના ચારિત્ર્ય તેમજ વર્તન વિષે વિવિધ વાતો સાંભળીને તેની આંખે અંધારા આવતાં હતાં. માંડ માંડ લીલાના અત્યાગ્રહે તેણે અરૂણના પિતાને લગ્નનો દિવસ નક્કી કરી કાગળ લખી નાખ્યો.

સુધા હવે પ્હેલાની વિષમયી સુધા રહી ન હતી. સતી નર્મદાના આખ્યાને તેના હ્રદયને પલ્ટાવી નાખ્યું હતું. તે સાદા વસ્ત્રોમાં હવે સ્વર્ગીય સુખડાં માની અહરનીશ અંતરમાં પતિ-નામનીજ માળા ફેરવતી હતી.

દિવસ ઉપર દિવસ પાણીના રેલા સમાન વ્હેવા-વીતવા શરૂ થયા. લગ્નનો દિવસ તદ્દન નજીક આવી લાગ્યો. ઘરબ્હાર રંગાયાં. આગણે શુભ સ્વસ્તિકો પૂરાયાં લગ્ન-પત્રિકાઓ લખાઇ ગીતો ગવાવા લાગ્યાં. વરકન્યાને પીઠી પણ ચઢી ચૂકી.

આજેજ બાર વર્ષની બાળા ઉષાના લગ્ન થનાર છે.

આજેજ લગ્ન દિનની છેવટ રાત્રી. અરૂણનો વરઘોડો કન્યાને માંડવે આવવા નીકળી ચુકયો હતો. સમય સાડા નવનો હતો. ભૂદેવો લગ્ન-મંડપ આગળ તૈયાર થઇ બેઠા હતા. લગ્નના મંગળ-શૃંગારથી સજ્જ ઉષા પણ એક એકાન્ત ઓરડામાં આંસુડાં વેરી રહી હતી.

ઘર માંહેના સર્વ કોઈ જ્યારે લગ્નની ધામધુમમાં પડેલાં હતાં, ત્યારે એકજ વ્યક્તિને ચેન નહોતું પડતું. એકજ વ્યક્તિ આ શુભ પ્રસંગમાં હસી ખુશીને ભાગ નહોતી લેતી. અને તે અભાગીની સુધા હતી.

ન્હાની બ્હેનના લગ્ન-પ્રસંગે આજ અચાનક તેને તેના પતિદેવ સાંભરી આવ્યા હતા. કાલ રાત્રે તેને ચંદ્રવદન સ્વપ્નમાં દેખાયો હતો. પતિદેવની યાદે તે નિરાશ બાળા એક એકાન્ત ઓરડામાં અત્યારે પલંગ ઉપર બેઠી હતી. થોડી વાર વિચારમગ્ન દશામાં રહ્યા પછી એકાએક તેને કંઇ સાંભરી આવતાં તેણે ચાવી લઇ પોતાની ટ્રન્ક ખોલી માંહેથી એક મઢાવેલી છબી કાઢી.

આ તેજ છબી હતી, કે જે તેણે પોતે પોતાના પતિદેવની સાથે લગ્ન પછી પડાવી હતી. પતિદેવનું મુખદર્શન તેણે ઘણીવાર સુધી કર્યું. છબીને વારંવાર છાતી સાથે લગાડી. તેની આંખો અને હૈયું ઉભય ભરાઇ આવ્યા. પતિદેવને દૂર કરવામાં પોતેજ દોષિત છે, એમ લાગતાં તેને પસ્તાવો થવા લાગ્યો. એટલામાં અચાનક તેની દ્રષ્ટિ ઓરડાના પ્રવેશ દ્વાર ઉપર પડી. તેણે શું જોયું ?

તેની પલકારા મારતી આંખો સ્થંભી ગઈ હાથમાંહેની પતિદેવની છબી સરી હેઠે પડી ગઇ. ફાટેલતૂટેલ ભિખારીના કપડામાં તેનો પતિ ચંદ્રવદન ત્યાં ઉભો હતો.

"કોણ નાથ?" બોલી વિરહીની સુધા પોતાના વ્હાલમને વધાવવા અને ભેટવા દોડી તેની આંખોમાંથી શોકાશ્રુને બદલે હવે હર્ષાશ્રુની હેલી થઇ.

"એટલેજ રહે." તેને લાંબો હાથ કરી અટકાવતો ચંદ્ર બોલ્યો.

પતિના આ બેજ શબ્દે પાસે આવતી હર્ષઘેલી સુધા પાછી અટકી ગઈ. ચંદ્રવદનના હાથમાં એક પોટલી હતી. તેણે તે સુધા જુએ એમ છોડી. અંદર શું હતું?

એક લખલખ કરતું સાચા ઝીક ટીકીથી ભરેલું મૂલ્યવાન રેશમી અમ્બર. તેવાંજ ચોળી અને ચણીઆ ઉપરાંત એક શ્રીમંતની કૂલકામીનીને યોગ્ય સોળે અલંકાર! આ બધું પત્નીને બતાવતો ચંદ્ર બોલ્યો, "લે! આ પૈસો! આ અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો! હવે હોંસથી પરિધાન કર, ત્યારે જે જોઈતું હતું, તે આજે લઇ આવ્યો છું."

તેણે પેલાં મૂલ્યવાન ચીર તેમજ અલંકારો સુધાની સ્હામે ધર્યાં. સુધા તેની અને એ વસ્ત્રાલંકારની તરફ જોઇજ રહી. "આ શું?"

"પૈસો! અમીરી! લુગડાં! ઘરેણાં...."

"ક્ષમા કરો, પ્રભુ! દાસીની એ ભૂલ માફ કરો. આપ

પાછા પધાર્યા, એજ મ્હને કીમતીમાં કીમતી વસ્ત્રાલંકારો મળ્યા સમાન છે." કહી રડતી સુધાએ પાસે જઇ પતિના ચરણો પકડી લીધા.

"ખરેખરી વાગી છે ઠોકર, ધનની ભુખ મટી ગઇ છે,
વસ્ત્ર-ઘરેણાની પ્રીતિ ને માયા હવે ઘટી ગઇ છે.
સુધરી ગઇ, સમજી ગઇ, હિંમત હવે છેક છુટી ગઇ છે,
દયા કરો ! ઓ નાથ ! દાસીપર ધીરજ ખમી ખુટી ગઇ છે."

"સુધા ! દેવી ! આ શું ? જેને માટે મ્હેં ઘર ત્યાગ્યું, નીતિ છોડી, ધર્મને ઠોકરે માર્યો, સત્યને વિસાર્યું એ કોને માટે ? "

"મ્હારે માટે ! પ્રભુ ! પરન્તુ હવે એ ગઇ ગુજરી ભુલી જાવ. મ્હારી આ પ્હેલીજ ભુલ છે.

થતાં તો પ્રભુ ! ભુલમાં થઇ ગયું,
હવે રોજ સંભારવું રહી ગયું.
હું ! પસ્તાઇને હાલ પસ્તાઉં છું,
દયા ! ને ક્ષમા ! આપની ચાહું છું.

હું દોષિત છું, અપરાધી છું....છતાં પણ....

એક ભુલ તો હે પતિ ! કરે પ્રભુ પણ માફ,
પશ્ચાત્તાપે ધોઇને....અંતર કર્યુંછ સાફ.
માયા-મોહ રહ્યા નથી, હૃદય શુદ્ધ નિષ્પાપ,
રમી રહી છે હૃદયમાં...છબી તમારી નાથ.
પ્રભુ ! હવે મ્હને મ્હારી ભુલ ! અને તમારૂં મહત્વ

સમજાયું છે. હું ત્હારો સ્ત્રી ધર્મ સુધી છું. પણ આપ એ વાત હવે કૃપા કરી ભુલી જાવ."

"એ કેમ બને ? આ જન્મમાં તો હવે એ કદાપી નહી ભુલાય. રાંડયા પછીનું ડા'પણુ શા કામનું ? હવે તો ભુલ કીધી છે, તેને ભોગવ્યેજ છુટકો. ગમે તેવા છોકરા પણ શિક્ષા સહન કરવા સદા તૈયાર છું. લે ! પ્હેર ! જોઉં ! એક વાર આ બધું પ્હેર !

અણુમૂલ આ અંબર વડે શણગાર ત્હારી દેહને,
હીરે અને રત્ને મઢી દીપાવ ત્હારી દેહને.
આ સર્વથી આજે ઝળકતી તને જોવા ચાહું છું,
'લે આવ! મ્હારા હાથથી હેતે બધુ પ્હેરાઉં છું,'

"પરન્તુ પ્રભુ હવે એ મોહ નથી. હું સમજી છું કેઃ—
શોભે શિયળથી સુંદરી, શણગારથી શોભે નહી,
સન્નાર સાચી હોય તે લક્ષ્મી ઉપર લોભે નહી.
સેવા–ઘરેણું શ્રેષ્ઠ માંહે ભાત સ્નેહ–ઉમંગની."
શિયળ અને સૌભાગ્ય! શોભા સુન્દરીના અંગની."

"તો પણ પ્હેર ! જેને માટે મ્હેં જીવલેણ પરિશ્રમ વેઠયો છે, તેને અંગીકાર કર. ત્હને ઢુંઢતો ઢુંઢતો હું છેક અહીં સુધી આવ્યો."

"પણ !"....

"બસ ! મારા સોગન ન પ્હેરે તો. પ્હેર! કેવળ એક વાર આ તમામ ત્હારા અંગ ઉપર ધારણ કર ! પછી મ્હારી સ્હામે ઉભી રહે."

"જેવી આપની ઇચ્છા"

પતિની આજ્ઞાને માન આપી અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો અનિચ્છા છતાં ઘણા દિવસો આવી મ્હોંચેલા પતિને રાજી રાખવા સુધા અંગ ઉપર ધારણ કરવા લાગી. દિવાના હૃદયના ચંદ્ર તેને ઘરેણાં પ્હેરાવવામાં મદદ કરવા લાગ્યો. ઈવટે પ્રેમ–પાગલ પતિએ પત્નીને લાખોના વસ્ત્રાલંકારમાં શૃંગારી પોતાની સ્હામુ ઉભી રાખી. થોડી વાર તેના અંગદર્શનની કાન્તિ જોયા પછી ત બોલ્યા,

"કહે! ઓ રૂપસુંદરી. હવે ત્હારી શી ઈચ્છા બાકી છે?"

"એક પણ નહી! વ્હાલા! આપ મળ્યા એજ સર્વસ્વ!

સૌભાગ્યનો સાગર વહે સ્વામી તમારા ચરણમાં,
ને સૂર્ય ઉગે સ્નેહનો....તે પણ તમારા શરણમાં.
નૌકા અમારી! પણ સુકાની! સહ તમારા હાથમાં,
મારો જીવન નમતું રહ્યું છે, ને નમે છે નાથમાં."

"એમ નહી. લે....જો, (પાસેના એક મ્હોટા આયનામાં મુખદર્શન કરાવે છે.) કહે....ત્હને આમાં શું વિશેષ સુન્દરતા નથી લાગતી!

"જરા પણ નહી. પરન્તુ હા....એક વખત લાગતી હતી. હવે નહી. હવે તો હું જીંદગીભર સાદાઈજ સ્વીકારીશ.

સાદાઇમાં જે સુખ છે....તે શોખમાં છાંટો નથી,
સંતોષી–જીવન–ઝાડમાં, અભિમાનનો કાંટો નથી.
સાદાઈ ને સંતોષ સમ મીઠાશ બીજામાં નથી,
જેવી ગરીબીમાં મઝા તેવી અમીરીમાં નથી"

' હવે તો સમજીને ? સુધા ! આ કૃત્રિમ અલંકારોનો ઓપ પલકનો છે. જ્યારે ત્હારૂં આ નૈસર્ગિક લાવણ્ય એટલું બધું ક્ષણિક નથી. હું આજ ત્હને સમજાવું કે ઈશ્વર-અર્પિત કુદરતી સૌન્દર્ય આગળ આ કૃત્રિમ વસ્ત્રાલંકારોની ટાપટીપ સર્વથા નકામી, નિષ્પ્રયોજન અર્થાત્ સાગર સમીપ જળબિન્દુ જેટલી નથી.

સદ્ગુણ, ને સત્કર્મથી સંસારમાં શા શોભતા,
કામી-વિકારી દિલ-નયન, સૌન્દર્ય જોતાં થોભતાં.
પળવારનો ચળકાટ આ જે જોઇને અંજાય છે,
જાદુભર્યા ઝળકાટમાં તે મૂર્ખ ! ખત્તા ખાય છે."

"પ્રભુ ! બહુ થયું. હવે (આ) કપડાં ઉતારો."

"આ કપડાં ? થોભ સાંભળ ! હું આ બધું ક્યાંથી લાવ્યો છું ? તે તું જાણે છે ?"

"નહી."

"જાણવાની ઇચ્છા છે ?"

"હા !...કહો."

"ચોરી કરીને....ખુન કરીને...."

"શું ? શું ?...."

"એમાં આટલી બધી ગભરાટ છે શા માટે ? પોલીસ મ્હને પકડશે. ત્હને બ્હીવાનું શું છે ? છતાં સુધા ! આ ચોરીનું પાપ ત્હારે માથે છે. કારણ ? મ્હને એ રસ્તે ચઢાવનાર, એ માર્ગ સુઝાડનાર તું હતી. ત્હારી ભયંકર લક્ષ્મી-લાલસા હતી ક્રોધમાં પાગલ બનાવી, આખો દિવસ પૈસા ! પૈસા !

પૈસો ! કરી મ્હને મુઝાવી ઘર તજાવી. અધર્મની પ્રેરણા કરનાર, આ રસ્તે ઉતારનાર ! આ સ્થિતિ સુધી લાવનાર ! મૂળ કારણભૂત તું છે. ત્હારીજ અભિલાષા પરિપૂર્ણ કરવા મ્હેં આ ભયંકર સાહસ ખેડયું છે. અને જે એ ત્હારી લાલસા–મહત્વાકાંક્ષા પૂરી થઇ છે. બસ. આમાં જેટલો હું ઈશ્વરને ત્યાં જવાબદાર છું, એટલીજ તું છે, એ નક્કી માનજે."

"ઓહ ! હું આ શું સાંભળું છું ?"

"સુધા ! તું આ ત્હારા એકવખતના પ્રેમી પતિના છેવટના બે બોલ સાંભળે છે. ચોરી અને ખુન બંને જાહેર થઇ ચૂક્યાં છે. પોલીસો મ્હારી પૂંઠે દોડતા આવે છે, હવે હું હસતા હસતા જેલમાં જઇશ. ફાંસી સહીશ. અહિં નહી. ઉપર જઇને રહીશ."

"શું પોલીસો તમારી પાછળ પડી ચૂક્યાં છે ?"

"ક્યારના. તેમનાથી બચવાને હું આ મેલાંઘેલાં કપડાં પહેરી ભિખારીના વેશમાં અહીં ન્હાસી આવ્યો છું."

એટલામાં બારણા ઉપર ઉઘાડવા ટકોરા તથા માટે બૂમો પડવા લાગ્યાં. પોલીસો આવી પહોંચ્યા એમ સુધા અને ચંદ્ર બંને સમજી ગયા.

"પ્રભુ ! ન્હાસો ! તમે ન્હાસો !...એ....આવી લાગ્યા"

"શા માટે ? મ્હારી છેવટની આશા પરિપૂર્ણ થઇ ગઇ છે. હવે હું બેધડક મરવાને તૈયાર છું. છાતી ઠોકીને કહીશ કે મ્હેં ચોરી કરી છે. મ્હને બેડી પ્હેરાવો. શિક્ષા કરો."

"મ્હારા સોગન ! પ્રભુ જો હવે કંઇ બોલો તો ! આપના

મંગળમાંજ મ્હારૂં મંગળ છે. આપ મરશો તો હું કદી જીવી શકવાની નથી. ચોરીનો માલ મ્હારા અંગ ઉપર છે. પોલીસ મ્હને પકડશે. આપની ખાતર એ આરોપ હું માથે લઇશ."

"શું ?"

એટલામાં તો કમાડ તૂટયું. પોલીસોના માણસો લીલા અને બંસીધરને લઇ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

પોલીસનો ઉપરી:–ચંદ્રકાન્ત ! તમારી ઉપર ખુન તેમજ ચોરીનો આરોપ છે. તમને પકડવા વૉરંટ છે, બોલો ચોરી તમે કરી છે કે નહી ?

ચંદ્ર:–હા.

સુધા:–ના....ના...આમ જુઓ. મુદ્દામાલ મ્હારા અંગ ઉપર છે, ચોરી મ્હેં કરી છે. ખૂન પણ મ્હારાજ હાથથી થયું છે.

ઉપરી:–પરન્તુ એક સ્ત્રી એટલી બધી હિંમત કરે એ નથી માની શકાતું.

સુધા:–શા માટે નહી ? ચાલો ! મ્હને લઈ ચાલો હું ભરી કોર્ટમાં કહીશ કે ચોરી મ્હેં કરી છે. ખૂન મ્હેં કીધું છે. શિક્ષા મ્હનેજ થવી જોઇએ મ્હારા પતિ તો તદ્દન નિર્દોષ છે.

ઉપરી:–તે નહી બને. વૉરંટ મી. ચંદ્રવદનના નામનો છે, તેમજ મુદ્દામાલ તમારા અંગ ઉપર છે, માટે હું તો બંનેને લઈ જઇશ પછી ન્યાયાધિશ સાહેબ જે ચુકાદો આપશે તે ખરો.

સુધા આ શબ્દો સાંભળતાંજ પિતાના ચરણમાં લેટી પડી. "બાપૂ ! અમે એમ કરી તમે એમને બચાવો."

"ચાલતી થા! કુળકલંકીની દીકરી! તું અગર તો મ્હારો પતિ હવે જીવે! મરે! એ બધું મ્હારે મન સરખું જ છે"

"નહી. નાથ! બચાવો. પુત્રીને બચાવો," લીલાએ રડતાં રડતાં પુત્રી તરફથી પતિને વિનતી કરી.

"દૂર થા! ચોર દીકરી! અને ખૂની જમાઈ! ઓ પ્રભુ! હું આ શું જોઇ રહ્યો છું? નહીં બને. લઇ જાવ. અહીંથી એકદમ લઇ જાવ"

પુત્રી અને પત્નીને બંસીધરે પટકી અને તરછોડી નાખ્યા. પોલિસનો ઉપરી સુધા તથા ચંદ્ર બંનેને કેદ કરી ચાલતો થયો.

"ઓ પ્રભુ! હું આ શું જોઉ છું! લગ્નમાં વિઘ્ન!" કહી બંસીધર એક ઉપર એક ઉપરાઉપરી થતા આ આઘાતો ન સહી શકવાથી દેહશુદ્ધિ ખોઈ બેશુદ્ધ લીલાની પાસે ઢળી પડયો,

-: ઓ! હિન્દુ સંસાર! :-

* * *

પુષ્પ:—૭ મું.

"ચોરીમાં રંડાપો."

વિધિની કેવી વિચિત્ર લીલા!

એક બાજુ પોલિસો સુધા—ચંદ્રને લઇ મંડપ આગળથી

બહાર નીકળ્યા, જ્યારે બીજી બાજુ બરાબર એજ વખતે અરૂણનો વરઘોડો વાજતેગાજતે મંડપ આગળ આવી રહ્યો લીલાવતીએ ઉષાનાં લગ્ન લંબાવવાને બહુયે કહ્યું, છતાં બંસીધરે ના-ની નાજ પાડી. લોકોમાં તથા સગાવ્હાલાઓમાં પણ વાતો થઇ રહી, કે:-"પુત્રી જમાઇના તાજાજ ઘા ઉપર બંસીધર પોતાની પુત્રી પરણાવે છે."

લગ્નનો આખોયે દિવસ ઉષાએ રડવામાં પસાર કર્યો હતો. અરૂણ ગર્ભશ્રીમંતનો પુત્ર હોવાથી, તથા ન્યાતનો એવોજ પરાપૂર્વનો ધારો હોવાથી તેને ત્યાંથી ઉષાને માટે અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો મોકલવામાં આવ્યા હતા. લીલાવતીએ ઉષાને એજ સાસરાના વસ્ત્રાભૂષણોમાં અત્યાર પૂર્વે શૃંગારી હતી.

ઉષાના ભગ્ન હૃદયમાં પોતાના બ્હેન બનેવીના ઘાએ વધુ પીડા કરી. પોતાના લગ્નના દિવસને તેણે કાળચોઘડીયું ગણી નિઃશ્વાસ અને શાપોથી વધાવી લીધો. લીલાવતીનો પણ ઉત્સાહ ભંગ થઇ ગયો. જેમ જતુ ર[illegible]. આંખમાંથી દડદડ આંસુ ટપકવા લાગ્યાં. ઉષાના લગ્નમાં હવે તેનુ મન ન્હોતું. અને હોય પણ ક્યાંથી?

છતાં બંસીધરના દીલમાં "જાણે કાંઈ બન્યુંજ ન હોય!" એમ હતું. ન્હોતા તેની આંખમાં આંસુ, કે ન્હોતા તેના મુખડાના ભાવમાં કશાંય પરિવર્તન! એ સમજુ, શિક્ષિત સંસ્કારિત અને સહનશીલ છતાં સહૃદય આત્મા અંતરના દુઃખ અંતરમાંજ દા- બી, રડી રહ્યો હતો. દુનિયાને દેખાડવા તે ન્હોતો માગતો. ખરે- ખર! ગમે એટલું રડો! રૂઠો પણ તમે તમારાં હૃદયમાં પડેલાં

ચીરાં ! અને એમાં થતાં દુઃખ ! તેનુ વર્ણન કરી શકશો ? કદાપી નહી. એ તો દર્દની પીડા દર્દીજ જાણે !

નિત્યનિયમ અનુસાર આજ પણ અરૂણ મદિરાપાન કરવું ચૂકયો ન હતો. શ્રીફળ લઈ વરરાજા અશ્વ ઉપરથી હેઠે ઉતર્યા. સળગતા હૈયે સાસુએ–લીલાવતીએ તેમને પોંકયા. વરરાજ આવી મંડપમાં ગોઠવાયા.

સાસરેથી મોકલાયલા હીરાના કર્ણફૂલો અત્યારે ઉષાનાકાનમાં ઝળહળી રહ્યા હતાં. પગમાં ઝાંઝર, કરમાં મોતીની બંગડીઓ, અને સૌભાગ્ય કંકણ, ગળામાં ચંદનહાર, મૌક્તિકહાર; અને કરાંગુલીમાં હીરાની મુદ્રિકા ઉપરાંત અન્ય ન્હાનાવિધિ અલંકારોથી ઉષાએ પોતાના ગૌરાંગને વિભૂષિત કરાવ્યું હતું. બેઠી બેઠી એ બાર વર્ષની બાળા રૂમાલ લઈ અશ્રુભીની આંખો લુછી રહી હતી.

એટલામાં કન્યા પધરાવવાની બૂમ પડી. લીલાવતી ભાંગેલે હૈયે ઉષાના શૃંગારખંડમાં આવી. માથી રડી દેવાયું. મંગળ પ્રસંગે માતા–પુત્રીની આંખોમાંથી પાણી વહ્યાં. બંને ભેટીપડયાં. શરમાળ ઉષાનો હાથ માતાએ પોતાના કંપતા હાથમાં ઝાલ્યો. મંદમંદ પગલાં ભરતી ઘુંઘટમાં આછું આછું રડતી, મંત્રમુગ્ધ ઉષા હૃદય, અનેરી આશા, અને ભવિષ્યના સંસાર સુખ–સ્વપ્નાઓ ઉપર પત્થર મૂકી કઠણ હૈયે ચાલી.

થોડેક જતાંજ તેના નિસ્તેજ, નિરાશ વદન ઉપર માતાની નજર પડી. તે બોલી. ઉષા! ચાંલ્લો નથી કર્યો ?"

ઉષાને હમણાંજ એ સાંભર્યો. તે ગળગળે સાદે બોલી.

"બા! ઉતાવળમાં ન્હેનના આઘાતમાં ભુલી ગઈ." આટલું બોલતાં તે રડી પડી. માએ કંકાવટી મંગાવી, પુત્રીને ચાંલ્લો કર્યો. ઉષા મંડપ આગળ આવી પ્હોંચી. તેની જમણી આંખ ફરકી અમંગળતાના ભણકારા આપી રહી હતી.

મંડપમાં પ્રવેશદ્વારમાં પેસતાં નીચું નમવું પડે એમ હતું. શર્મવશ ઉષાના ચંદ્રવદન ઉપર ઘુંઘટપટ આવી રહેલો હોવાથી, તથા તેની અશ્રુભીની આંખે અંધારા આવતા હોવાથી, તેને પ્રથમજ પગલે ઠોકર વાગી. તે પડી ગઈ.

બ્રહ્મણોએ તથા સગાંવ્હાલાંઓએ મળી તેને ઉભી કરી. વસ્ત્રાલંકાર ઠીક કર્યાં. ઉષાને મંડપમાં પધરાવવામાં આવી. આવાં મંગળ પ્રસંગે આવા અમંગળ ચિહ્નો ઉષાને શું સમજાવતા હતા? "ત્હેના ટુંકા અંધકારમય સૌભાગ્યની આગાહી!"

હસ્તમેળાપ થયો. મંગળ પ્રદક્ષિણા ફરવા પતિ-પત્ની ઉઠયા. મન વગરના ચાર મંગળ-ફેરા ફર્યા, ઉષા હવે શાસ્ત્રાનુસાર પરણી ચુકી. અરૂણની પત્ની થઇ ચૂકી. તે હવે કુમારિકા નહી પણ નવ-વધુ હતી.

બરાબર આજ વખતે પ્રખ્યાત સરકારી ડિટેકટીવ મી. રાઠોડ આવી પહોંચ્યા. તેમની સાથે એક રડતા કકળતા શેઠ અને પાંચ પોલીસના માણસો હતા. અરૂણ, ઉષા, તથા અન્ય સદ્‌ગૃહસ્થો વિચારમાં પડી ગયા, "આ શું?"

"મી. બંસીધર!" રાઠોડ ટોપી ઉતારતાં બોલ્યા "આવે મંગળ પ્રસંગે હું લગ્નમાં વિઘ્ન નાખવા હાજર થયો છું, એ બદલ દીલગીર છું. પરન્તુ મ્હારે ન છુટકે તેમ કરવું પડે છે."

લીલા, બંસીધર, અરૂણના પિતા તથા અન્યજનો, કોઇ કશું ન બોલ્યા. પરન્તુ દારૂડીયો અરૂણ મંડપમાંથી એકદમ રોફબંધ બ્હાર ધસી આવ્યો. બ્હાંય ચઢાવીને ધનના અભિમાનમાં તે બોલ્યો, "પણ છે શું ? તે તો પ્હેલાં જણાવો ! આ શું તોફાન છે ?"

"એજ કે તમારા ઉપર આ શેઠની પુત્રીના ખૂનનો તથા તેના દાગીનાની ચોરીનો આરોપ છે."

"શું ? ખૂન ! ચોરી ! ડિટેકટીવ સાહેબ ! તમે શુદ્ધિમાં તો છોને ?"

"સીધી વાત કરો ! મી. અરૂણ !"

"એમ ? વારૂ ! ગુન્હેગાર શા આધાર ઉપર ઠેરવો છો? કંઇ સાબીતી, પૂરાવા છે ?"

"તપાસ કરવા દયો."

"ખુશીથી કરી લ્યો."

ડિટેકટીવ રાઠોડે સાથે આવેલા શેઠને પ્રત્યેક સ્ત્રીઓના અંગ ઉપરના દાગીના બતાવી તપાસ કરવા માંડી. એટલામાં એ શેઠની નજર મંડપમાં બેઠેલી નવ–વધૂ ઉષાના હાથ તરફ ગઇ. તે ગર્જી ઉઠયો "ઓહ ! આ શું ? મ્હારી પુત્રીના તમામ ઘરેણાં આ પરણવા બેઠેલી છોકરીના અંગ ઉપર છે."

"જુઠ્ઠી વાત,"

"બસ કરો. અરૂણકુમાર ! તમારી પત્નીના કાનમાંના કર્ણફુલો, હાથમાંહેના સૌભાગ્યકંકણો, ગળામાંની માળા, આંગળીમાંની વીંટી, તથા પગમાંના નુપૂર એ સર્વ ચીજો તમારા

ઉપર આરોપ સાબીત કરે છે."

"કોણે કહ્યું? એ તમામ ગહેં મારી જાતે વેચાતા આણી પ્હેરાવેલાં છે."

"એ બ્હાના નહી ચાલે. મી બંસીધર! તમારી છોકરીને કહો કે દાગીના ઉતારી અમને સોંપી દે."

ઉષા આગળ સાંભળી ન શકી. તેણે અંગ ઉપરના એ સૌભાગ્યના અલંકારો ફડાફડ ઉતારી ફેંકી દીધા. સૌભાગ્ય-કંકણુહીન તેના હાથો હવે વિધવાનું ભાન કરાવતા હતા. પોતાને થયેલા અપશુકનના ચિહ્નોએ અમંગળ ભાવ આખરે ભજવ્યો. આંગળીએથી છેવટની હીરક–મુદ્રિકા કાઢી આપતાં ઉષાએ તે ચુસી લીધી.

ચોર અને દારૂડીયા પતિની નવ–વધુ ઉષા ત્યાંજ ઢગલો થઇ જમીન ઉપર ઢળી પડી. લીલા અને બંસીધર એની સારવાર કરવામાં પડયા. મળેલી મેદિનીમાં ગભરાટ છવાઇ ગયો. હો–અને દોડાદોડ થઇ ચુકી. બંસીધરનો એક પરમ-મિત્ર સત્વર ડૉકટરને તેડી લાવવા દોડયો.

બીજી બાજુ તમામ દાગીના હસ્તગત કરી અરૂણને કેદ કરવા ડિટેકટીવ આગળ વધ્યો. પરન્તુ દારૂમાં ભાન ભૂલેલા અને છિછાંછળા મગજના ઉદ્ધત અરૂણ સમય ન વિચારતાં ઉશ્કેરાઇ તેની સ્હામો થયો.

"બદમાશ! ગળેપડુ! મ્હને ચોર ઠરવી બેડી પ્હેરાવતાં પ્હેલાં હમણાંજ હું ત્હને બતાવી દઉં છું."

"અવિચારી અને ઉન્મત્ત અરૂણે ડિટેક્ટીવ રાઠોડ ઉપર

જીવલેણ હુમલો કર્યો. પરન્તુ રાઠોડ સાવધજ હતો, તેણે એકજ ઠોંસાથી અરૂણને જમીનદોસ્ત કર્યો નીચે પડતાં અરૂણનું માથું ફૂટી ગયું. તે લોહીમાં તરબોળ થઈ બેભાન થઈ પડયો. ઉભયપક્ષમાં રડારોળ થઇ રહી. પુત્રી અને જમાઈ ઉભયના એક સાથે છેલ્લા શ્વાસે લીધા તથા બંસીધરની મનોવ્યથાનું ચિત્ર ! સહૃદય વાંચક ! તુંજ કલ્પી લેજે

ડૉકટર સત્વર આવી પહોંચ્યો. અરૂણની નાડ તપાસવામાં આવી. ડૉકટરે જણાવ્યું કે. "આરાપીએ પુષ્કળ દારૂ પીને લીવર બગાડી નાખ્યું છે. એને હાર્ટ ડીસીઝનો રોગ થઈ આવ્યો છે. હ્રદય બંધ થઈ જવાની તૈયારી છે. બચે એમ નથી. ભાગ્યે જ દશ મીનીટ કાઢે."

અરૂણનો પિતા પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં આ એકનાએક પુત્રનો આઘાત ન સહી શકયો. તે બેહોશ થઇ ગયો. તેને શુદ્ધિમાં આણવાના ઉપચારો થવા લાગ્યા ડાકટરે ઉષાને તપાસવા માંડી.

અરૂણ પોતાનો છેલ્લો શ્વાસ લઈ રહ્યો હતો રાઠોડે ગજવામાંથી પેન્સીલ અને ડાયરી કાઢી. મરવા પડેલા અરૂણપાસે તે બેઠો. "મી. અરૂણ ! મરતી વખતે આપને આપના ઉપર આવેલા આરોપ માટે કંઇ કહેવું છે? તમારી આ છેલ્લી ઘડીએ તમે ઇશ્વરને ઓળખીને સાચું બોલજો. તમારી કીર્તિને કલંક........

"હા ! ઓહ ! હું જાઉં છું...મી. રાઠોડ. હું ખૂની નથી ચોર નથી. આ ઘરેણા કયાંથી આવ્યા ? તે...નથી ખબર....

પણ...પણ...ઇંદ્ર....વદન...હા ! ઓહ ! અરવિન્દા...એ લોકોએ મ્હને...."

અધુરી વાત પૂરી કર્યા વિનાજ અરૂણનો અમર આત્મા ઉડી ગયો. અરૂણના વૃદ્ધ પિતાએ બહુ બહુ કાલવાલા કર્યા, પરન્તુ ડિટેકટીવ એકનો બે ન થયો. અરૂણના શબને પણ તે આરોપી ઠરાવી પોલિસો પાસે ન્યાયદરબારમાં ઉચકાવી ગયો.

બીજી બાજુ બાળવિધવા ઉષાને ડૉકટરે ચાંપતા ઉપચારો કર્યા. નસીબની લાંબી દોરીએ તે હોશમાં આવી. ડૉકટરે આશા આપી. અને દુર્ભાગીની ઉષા પોતાના ભાવિમાં લખાયલાં કષ્ટો વેઠવાં ઉગરી ગઈ. પરમાત્માની આ કેવી લીલા ! જે ઉષાને મરવું ગમતું હતું. તે જીવતી રહી, જ્યારે અરૂણની ખોટ હતી, તેનું અકાળ મૃત્યુ થયું !

ઉષા બચી હતી. પરન્તુ હવે તે બાળવિધવા હતી. એકજ દિવસમાં તેણે કુમારિકા, નવ–વધુ અને વિધવા એમ ત્રણ ભૂમિકા ભજવી લીધી હતી. નસીબની રંગભૂમિ તે આ !

એક તાજાજ હૃદયાઘાત ઉપર આ બીજો અસહ્ય આઘાત લીલા તથા બંસીધર ના સહી શકયાં. વિધવા ઉષાને ખોળામાં લઈ લીલા હૃદયભેદક રૂદન કરી રહી હતી. જ્યારે મૌનધારી નીચે પડેલી ઉષાની આંખમાં આસુની એક છાંટ સરખી ન્હોતી.

ક્રૂર જ્ઞાતિના બંધને કરી આવી કેટલીએ બાલિકા આમ ચૉરીમાંજ રંડાપો પામતી હશે ! પ્રભો ! ન્યાતીના આગેવાનોને એવા નિર્દય ધારા (બાળવિવાહ) અટકાવવા

સન્મતિ સૂઝાડો.

અરૂણનો આ અકાળ દેહાન્ત ! અને ઉષાનો આ સૌભાગ્ય-સૂર્યાસ્ત કોને અવલંબીને ? આ તમામ ઓ હિન્દુ ! સમાજ ! ત્હારે ખાતર !

પુષ્પઃ—૮ મું.

"કિસ્મતના ખેલ."

સુધાના હૃદયસ્પર્શી શબ્દબાણોએ વિંધાયલો ચંદ્ર ઘર તજી નિકળ્યો શ્રીનગરને તેણે તિલાંજલી આપી. તે સૂર્યપુર નગરમાં આવી ચઢયો. યેનકેન ઉપાયે ધનવાન થવું ! અર્થાત્ પુષ્કળ પૈસો ભેગો કરવો ! એજ હવે તેના જીવનનું એક માત્ર ધ્યેય હતું

બહુ બહુ રખડયો, બહુ બહુ શોધ કરી, બહુ બહુ વિચાર્યું, પરન્તુ એકાએક વિના પરિશ્રમે પૈસાદાર થવાનો એકે રસ્તો તેને ન જડયો. એક વેળા આજ વિચારમાં ઘૂમતો તે એક સરિયામ રસ્તા ઉપરથી પસાર થતો હતો, એવામાં સૂર્યપુરના શ્રીમંત શેઠ નવીનચંદ્રની ઘોડા ગાડી ત્યાંથી પસાર થતી હતી. સ્હામેથી આવતી એક મોટોરકારનું ભય-સૂચક ભુંગળું વાગવાથી ઘોડા ભડકયા, અને શેઠ તથા કાચમેન સાથે ઘોડાગાડી ભયમાં આવી પડી. આ વખતે રસ્તે જતાં ચંદ્રવદને તેમને તનતોડ મહેનત કરી બચાવી લીધા. શેઠે

પોતાના ઉપર ઉપકારકર્તા આ અજાણ્યાને સાથેજ ગાડીમાં બેસાડી લીધો. ચંદ્ર શેઠની સાથે બંગલે આવ્યો. કેટલીક પૂછપરછની અંતે ચંદ્રવદને પોતે શ્રીનગરનો રહીશ હોઇ, વખાનો માર્યો અહીં આવી નોકરીની શોધ માટે રખડે છે, એમ બનાવટી વાત કહી. તેજ દિવસથી ચંદ્રવદનના ભાગ્યનો સિતારો ખુલી ગયો. નવિનચંદ્ર શેઠે તેને પોતાનીજ પેઢીમાં રૂ. એકસોના પગારે મ્હોટા મુનિમની જગ્યાએ નીમી તેના ઉપકારનો બદલો વાળી દીધો.

પરન્તુ સંસારની આ પ્રચલિત કહેવત છે કે, "લક્ષ્મી દેખી મુનિવર ચળે." શ્રી ! અને સ્ત્રી. (સૌન્દર્ય) એ બે ચીજો જોઇને ભલા વૈરાગીઓ પણ મનઃસંયમ ચૂકયા છે. ત્યાં પામર ચંદ્રની શી ગણીતી ?

વિશ્વાસુ શેઠે ચંદ્રની વ્યાપાર ધંધામાં નિપૂણતા તથા પ્રમાણિકતા જોઇ દિન પર દિન તેનો પગાર વધારી આપ્યો, શેઠ હવે ચંદ્રની સાથે એક સેવક તરીકેનું નહી, પરંતુ સગ્ગા ન્હાનાભાઇ જેવું વર્તન રાખતા હતા. શેઠની તમામ પેઢીનો વહીવટદાર હવે ચંદ્રજ થયો હતો. શેઠ વ્યાપાર તેમજ ઘરની તમામ ખાનગી–ખાસ બાબતોમાં પણ ચંદ્રનીજ સલાહ લેતા હતા. તેને પોતાના ઘરનાજ માણસની માફક ગણતા હતા.

વયોવૃદ્ધ શેઠની નવી પત્નીનું નામ નિર્મળા હતું. શેઠને આ નૂતન પત્નીથી કેવળ એક બે વર્ષનો બાળક નૌતમ થયો હતો. આજ શેઠનું ઘરસૂત્ર.

લક્ષ્મીની રેલમછેલ વખારમાં થતી, છતાં ચંદ્રને ઇશ્વર અને શેઠનો જરા ડર હતો. હજુ સુધી તેની ભાવના પવિત્ર, અને દાનત સાફ હતી. પરંતુ એવામાં એક અણધાર્યો પ્રસંગ બન્યો. અને તેણે ચંદ્રની પ્રમાણિકતા ચૂકાવી.

કહેવત છે કે:—"સુખમાં સાંભરે સોની, અને દુ:ખમાં સાભરે રામ." તદ્ અનુસાર સુખમાં પડતાં પોતાની મૂળ–દશાને ચંદ્ર તદ્દનજ ભૂલી ગયો. પોતાની પત્ની! પ્રતિજ્ઞા! વગેરે સર્વ કોઇને તે પૈસાના ખણખણાટમાં વિસરી ગયો. ખરેખર! મૃત્યુલોકનો પરમાત્મન્ પૈસો છે. મૃત્યુપુરીમાં કામ, દામ, અને જામનીજ આઠે પ્રહર માળા ફરે છે.

શેઠની અવસ્થા હવે થઇ ચૂકેલી હોવાથી તેઓ માંદા પડયા. આજ ઘણા દિવસ થયાં ચંદ્ર શેઠની સાથેજ શેઠને ઘેર જમતો હતો. વ્હેલી સ્હવારમાં શેઠની ખબર લેવા, તથા આવેલી ટપાલ વાંચી સંભળાવવા ચંદ્ર શેઠને બંગલે આવ્યો, શેઠના ઘરમાં ચંદ્ર આ પ્હેલાં પણ વારંવાર આવતો જતો હતો. પરન્તુ હજુ સુધી નિર્મળા સાથે એકાન્તમાં તે કોઇ વખત ન્હોતો આવ્યો, આજ વેળા દૈવસંયોગે—ભાવિના ભૂલાવાએ તે નિર્મળા સાથે એકાન્તમાં આવી ગયો.

પ્રભાતનો પ્હોર હતો. પતિને માટે પવિત્ર હૃદયની સતી નિર્મળા ચ્હા બનાવી રહી હતી. પાસેજ ન્હાનકડો નૌતમ ભાંગફોડ કરી રમી રહ્યો હતો.

"શેઠને કેમ છે વારૂ ?" આવતાંની સાથેજ ચંદ્રવદને શેઠાણીને પ્રશ્ન કર્યો.

"આવો ! સારૂં છે, અંદર સૂતા છે જાવ," નિર્મળાએ નિર્મળ હૃદયથી આવકાર આપતાં યોગ્ય જવાબ વાળ્યો.

ચંદ્ર અંદર ગયો, પણ જતાં જતાં તેની આંખો પેલી નિષ્પાપ નિર્મળાની ઉપર એટવાર પુનઃ પલકતી ગઇ, સૂતેલા શેઠે તેને બોલાવ્યો, પાસે પડેલી એક ખુરસી ખેંચી ચંદ્ર તેમાં ગોઠવાયો, આમતેમની થોડી ઘણી વાત કરી ચંદ્ર જવાને માટે ઉઠયો, ત્યાં તો નિર્મળા ચ્હાના બે પ્યાલા ભરી ત્યાં લઇ આવી. તેને સ્ટુલ ઉપર મૂકતાં તે બોલી, "બેસો બેસો ! જવાય છે. લ્યો આ ચાહ"

વિવેકને ખાતર નિર્મળાએ એક પ્યાલો લઈ ચંદ્રની સ્હામે ધર્યો નિર્મળા આટલી છૂટથી પતિની હયાતીમાં આ પ્હેલીજવાર ચંદ્ર સાથે બોલી હતી, પોતાના પતિ જે ચંદ્રને ન્હાના ભાઇ જેવો ગણતા હતા, તેજ ચદ્રને સરલ હૃદયા નિર્મળા પોતાના ન્હાના દિયર જેવો ગણતી હતી

"ના ! ના ! હું ચ્હા નથી પીતો હમણાજ દૂધ પીને ઘેરથી નિકળ્યો છું," વિવેક દર્શાવવા ચંદ્રે ના પાડી.

"મ્હારા સમ ! ચંદ્ર ! લે ! તું હજુ જુદાઇજ ગણે છે ? બાકી અમારે મન તો તું એક ઘરનોજ માણસ છે. હું ત્હને ન્હાનાભાઇની માફક, અને આ ત્હારી ભાભી, ત્હને ન્હાના દિયરની પેઠે ચ્હાય છે." શેઠે આગ્રહ અને મમતા એકી સાથે દેખાડતાં પોતાની પત્નીનું પવિત્ર હૃદય પણ સાથે સાથે ઉકેલી નાખ્યું.

"હા વદનભાઈ! હવે બહુ માન ન માંગો! લઈ લ્યો",
નિર્મળાએ હસતા હસતા પ્યાલો ચંદ્રના હાથમાં આપ્યો,

"લ્યો ત્હારે! તમારૂં માન રાખું છું, ભાભી! તમારો હાથ તે કાંઈ પાછો ઠેલાય ?"

હા, ના, કરતાં છેવટ ચંદ્રે નિર્મળાના હાથમાંથી ચાહનો પ્યાલો લીધો. કરસ્પર્શ થયો, અને એ સ્પર્શેજ! એ પ્રસંગેજ! ચંદ્ર ચમકયો! (શોકય-પુત્ર વીર કુણાલને રાજતિલક કરવા જતાં જેમ સ્પર્શે કરી અપરમાતા તિષ્યરક્ષિતા ભાન ભૂલી હતી તેમ!) દેવી સ્વરૂપ નિર્મળા! માતા સમાન (પર-સ્રી માત સમાન) નિર્મળા! તે તેને કોઇ અન્યજ જણાઈ. ઘડી પહેલાં ભાભી શબ્દ કહ્યા હતો, એ પવિત્ર ભાવના નષ્ટ થઇ ગઇ, તેની આંખો વિકાર ભાવનાથી ઘેરાઇ વીસથી બાવીસ વર્ષની ખાધેલપિધેલ યુવાન, રૂપવન નિર્મળાના સૌન્દર્યતેજે ચંદ્રને આકર્ષ્યો કંદર્પે પોતાનુ કુસુમ-બાણ મારી તેને ઘાયલ કર્યો, જ્યારે શેઠ સર્વથા આ વાતથી અનજ્ઞ હતા. બિચારી નિર્દોષ નિર્મળા પણ આમાનું કશું જાણતી ન હતી.

"વિધાતાના નિર્માણને બનતાં કયાં વાર લાગે છે? ઘણા દિવસની આવીજ ચાલુ મંદ માંદગી પછી શેઠની તાબયત વધુ બગડી આવી. ડાકટરને દા'ડામાં બબ્બે વાર બોલાવવામાં આવતાં ડૉકટરે અંતે "કેસ હોપલેસ" (નિરાશાજનક. રૂપિયો ખોટો છે) હોવાનું જણાવ્યું. શેઠની ઇચ્છાથી સૉલીસીટરને બોલાવવામાં આવ્યો. શેઠ મરતાં મરતાં પોતાની લાખ્ખોની મિલ્કતનું

વસીઅતનામુ (Will—વીલ) કરાવવા લાગ્યા.

એક તરફ વૈધવ્યના શમણાં જોઇ આંસુડા વર્ષાવતી નિર્મળા બે વર્ષના નૌતમને ખોળામાં લઈ; પતિદેવના પલંગમાં તેમના માથા પાસે બેસી ભગ્ન હૃદયે બરફ મૂકી રહી હતી જ્યારે બીજી તરફ સૉલીસીટર મી. નરહરિપ્રસાદ દેશાઈ. વીલ તૈયાર કરી રહ્યા હતા. તેમની પાસેની ખુરસી ઉપર ચંદ્રવદન બેઠો હતો.

"લખો, મી. નરહરિપ્રસાદ," શેઠ નવિનચંદ્રે ધીરે ધીરે લખાવવા માંડયું, "જ્યાં સુધી મ્હારો આ ન્હાનકડો પુત્ર નૌતમ સગીર ન થાય, ત્યાં સુધી મ્હારી તમામ સ્થાવર જંગમ મિલ્કતના ટ્રસ્ટી તરીકે મી. ચંદ્રવદન કૂલ વહીવટ કરે."

"શું ?" સૉલીસીટરના મુખમાંથી આશ્ચર્ય ધ્વનિ નિકળી ગયો.

નરહરિપ્રસાદ ! તમે ચમકયા કેમ ? ચંદ્રવદન મ્હારો પ્રમાણિક અને સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર સેવક છે. એના ઉપર મ્હને પૂરતો ભરોસો છે."

"બ્હેન ! તમારે કંઇ આ વિષયમાં કહેવું છે ?" સૉલીસીટરે નિભાગી નિર્મળા તરફ જોયું.

"ના."

તે દુઃખમાં ડુબી રહેલી આર્ય—અબળા ! બિચારી, આથી વધુ શું બોલે ? તેને આ વેળા પૈસાની નહી, પરન્તુ મરતા પતિની પડી હતી. તેનો જીવ મિલ્કતમાં નહી, પરન્તુ પોતાના

જીવન–સૌભાગ્યમાં પરોવાયલો હતો. આર્ય–રમણીઓને મન તો " પતિ એજ પ્રભુ ! અને પતિ એજ પૈસો. "

વીલ તૈયાર થઇ ગયું. વૃદ્ધ નવિનચંદ્રે ચંદ્રની ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેને પોતાની તમામ લાખોની મિલકતનો ટ્રસ્ટી નિમ્યો. તદુપરાંત પોતાની યુવાન પત્ની તથા બાળકને પણ તેને આશરે સોંપ્યા. શી આશાથી ? શું જોઇને ? તેની પવિત્રતા અને પ્રમાણિકતા ઉપર મુગ્ધ થઇને ! કેવળ એક વિશ્વાસ ઉપર ! અહાહા ! " આપ ભલા તો જગ ભલા. " સજ્જન પ્રત્યેકને પોતાના જેવોજ જુએ છે.

" ભાઇ ચંદ્ર ! " નૌતમને નિર્મળા પાસેથી ઉચકી લઇ ચંદ્રના હાથમાં મૂકતાં ઝળઝળીઆં ભરેલી આંખે શેઠ બોલ્યા, " આ ત્હારા ભવિષ્યના શેઠને હું ત્હારા ખોળામાં મૂકું છું. અને આ મ્હારી યુવાન, અનાથ, પત્નીને પણ ત્હારાજ વિશ્વાસ ઉપર છોડી જાઉં છું. એને પીએર કે સાસરામાં કોઇજ નથી. એ બેઉને તું ત્હારા માતા–પુત્રની પેઠે પાળજે. જેવી રીતે અત્યાર સુધી ત્હેં મ્હારી નોકરી નિમકહલાલીથી કરી છે, તેવીજ રીતે હવે પછી પણ પેઢી ચલાવવી ધર્મ, નીતિ અને સત્યને માર્ગે ચાલજે. પવિત્રતા અને પ્રમાણિકતાની ખરી કસોટી તો હવે મ્હારી ગેરહાજરીમાંજ થનાર છે. ત્હારા ઉપર મૂકેલો વિશ્વાસ તું બરાબર જીવનમાં ઉતારી બતાવી ઇતિહાસમાં અમરકીર્તિ સંપાદન કરજે. યાદ રાખજે કે ત્હારી નિમકહલાલીનો બદલો ત્હને ઇશ્વર તરફથી જરૂર મળશેજ. તેનીસાથે

એ પણ યાદ રાખજે કે, " માણસને પોતાના ભલાં બૂરા પ્રત્યેક કાર્યો માટે એક દિવસ એ ન્યાયી નિરંજન સમક્ષ જવાબ દેવાનો છે. આ વૃદ્ધના મરતી વખતના બોલ નહી ભૂલતો. પાપ કરતાં ડરજે. વિચારજે, કે દુનિયામાં ઈશ્વર ! એ નામની એક ન્યાયમૂર્તિ છે ! "

ખોટા સોગન ખાઈ ચંદ્રે પરમાત્માના પવિત્ર નામને પણ અપવિત્ર કરી શેઠને વિશ્વાસ બેસાડયો. મરતાં શેઠના હાથમાં ચંદ્રે વચન આપ્યું. પત્ની, પુત્ર અને પૈસાને ચંદ્રનીપ્રમાણિકતા, પવિત્રતા અને વિશ્વાસ ઉપર છોડી શેઠે પ્રાણ છોડયા. બીજાજ દિવસથી ચંદ્ર શેઠની તમામ મિલ્કતનો વહીવટદાર થયો. કોડી વગરના કંગાલ ભટકતા ચંદ્રની કીંમત કિસ્મતના ખેલ આજે એકાએક કરોડોની થઇ ગઇ. પરન્તુ એ કોના બાપની હતી ? એનો ખરો વારસદાર તો દિન પર દિન મ્હોટો થતો હતો.

" શેઠની શિખામણ ઝાંપા સુધી. " મરતી વખતના શેઠના કરૂણ શબ્દોએ ચંદ્રનું દિલ પિગળાવ્યું હતું. તેનામાં પાછી પવિત્ર–ભાવનાનો ઉદય થયો હતો. પરન્તુ થોડા વખતને માટે. દૂધની માફક એ આવેલો ઉભરો, શેઠની મરણક્રિયાને સોળ દિવસ થતાંજ પાછો બેસી ગયો. નિર્મળાની સૌન્દર્ય–છબી તેના હૃદયમાં પાછી રમી રહી.

એકાન્ત મળતાં તેણે એક વાર નિર્મળા પાસે પોતાની પુનર્લગ્ન માટેની હૃદયેચ્છા જાહેર કરી. પરન્તુ ખાનદાનના

સંતાન નિર્મળાએ તે ધિક્કારી કાઢી. ચંદ્ર જાહેરમાં તો આ અપમાનનો બદલો કોઇપણ રીતે લઇ શકયો નહી, પરન્તુ તેના હ્રદયમાં સદાને માટે આ ડંખ લાગી ગયો

એજ વખતે તેને એકાએક પોતાની પત્ની સુધા ! અને તેની પાસે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા સાંભર્યાં નિર્મળાને રસ્તે રખડતી ભિખારણ બનાવી. પોતાના અપમાનનું વેર વાળવા તેણે તમામ મિલ્કત ઉઠાવી પલાયન કરી જવા વિચાર કર્યો. પણ આ મિલ્કત હાથ કરવામાં નૌતમ વચ્ચે આડખીલી તરીકે નડતોહતો.

× × × ×

મધ્યરાત્રિના સુમારે ચંદ્ર પોતાના માર્ગમાં નડી રહેલાં કંટક નૌતમને ઠાર કરવાના નિશ્ચયે નિર્મળાના શયનાગારમાં ઘુસ્યો. બે વર્ષનો બાળક નૌતમ માતાને બાઝી પલંગમાં પોઢી રહ્યો હતો' લાખોના કૂમળા-ઉછરતા વારસદાર ઉપર ચંદ્રની આંખો ચ્હોંટી. ગજવામાંથી ચળકતો ધારદાર ચપ્પુ નિકળ્યો. પૈસાને માટે નિર્દોષ બાળકનું ખૂન કરવા, લોહી પીવા, તે નીચ ! વિશ્વાસઘાતી, દૂધ પાઇને ઉછરેલો સાપ તૈયાર થયો.

પરન્તુ જેને રામ રાખે ! તેને કોણ ચાખે ? ચંદ્રનું ચપ્પુ મારવા જવું, અને નિર્મળાનું ઉંઘમાં પાસું ફેરવવું, એ ઉભય ક્રિયા એક સાથેજ થઈ ગઈ. ચંદ્રના અપવિત્ર હાથ પાસે પાસુ ફેરવતી નિર્મળાનો હાથ ઉંઘમાં અચાનક અથડાયો. કોઈ વ્યક્તિના સ્પર્શે નિર્મળાની ઊંઘ ઉડી ગઇ. તે જાગી ઉઠી. ચંદ્રને હાથમાં ચપ્પુ લઈ પોતાના પુત્રને મારવા આવેલો જોતાંજ તેની

આંખોમાંથી અંગારા વરસી રહ્યા. તે પલંગમાંથી નીચે ઉતરી. લાલ આંખોએ ભવાં ચઢાવી તે પ્રબળા અબળા ગર્જી.

" કોણ ? તમે ! ચંદ્ર ! વિશ્વાસઘાતી ?"

પરન્તુ ચંદ્ર શું બોલે ? તેની જીભ સીવાઈ ગઇ. તેનું પાપી અંતઃકરણ તેને કરડવા લાગ્યું. હાથ ધ્રુજવા લાગ્યો. જીન્દગીમાં ચંદ્ર આ પ્હેલવ્હેલુંજ પાપકર્મ કરી રહ્યો હતો. તે વિધવા નિર્મળાના વિમલવદનની દેવાંશી કાન્તિ પ્રતિ જોઇ રહ્યો. તેનાથી એ પવિત્ર–કીરણો ન સ્હેવાયાં. એ તેજોમય દિવ્ય–પ્રકાશ તરફ વધુ વાર ન જોવાયું.

" કેમ બોલતો નથી ? " ઉશ્કેરાયલી નિર્મળાએ હવે માન-સૂચક સંબોધન ફેરવી, શેઠાણીની માફક સેવકને ધમકાવવો શરૂ કર્યો. આવી મોડી રાતના ત્હેં કોની રજાથી ? અને કઇ નીચ આશાથી મ્હારા આ એકાન્ત શયનખંડમાં પગ મૂક્યો ? "

પરન્તુ ચંદ્ર કશુંય ન બોલ્યો. તે નીચુ જોઈ ચુપચાપ ઉભોજ રહ્યો. આ બધું સાંભળી રહ્યો.

" બ્હાર જા બદમાશ ! કાલ સ્હવારે ત્હારી વાત. નિર્મળાએ તેને દ્વાર દેખાડયું.

છતાં ચંદ્રે ચરણ ન ઉપાડયાં. ક્રોધથી નિગળતી નિર્મળાએ હવે તેને ખભેથી પકડી હલાવ્યો. " બ્હેરો છે ? સંભળાતું નથી ? "

" નિર્મળા ! તું દૂર થા. હું..."

" તું ખુન કરવા આવ્યો છે કેમ ? લાવ એ છરી..."

નિર્મળા ઉશ્કેરાયલી દશામાં ચંદ્રના હાથમાંથી ચપ્પુ ઝુંટાવવા ગઈ. ઝનૂને ભરેલા ચંદ્રે ખેંચતાણમાં આવેજમાં આવી જઈ એ નિર્મળાની છાતીમાં ઘોંચી દીધી. પ્રેમઘેલી માતા પુત્રને બચાવતાં લોહીમાં તરબોળ થઈ, ગતપ્રાણ એવી જમીન ઉપર તૂટી પડી. પડતાં પડતાં તેના મુખમાંથી એક કારમી ચીસ "બચાવો" નીકળી ગઈ. આ બનાવ અણધાર્યો અને આંખના પલકારામાં બની ગયો.

આજ વખતે પાસેના ઓરડામાં સૂતેલી દાસી શેઠાણીની ભયાનક ચીસે ત્યાં દોડી આવી. લોહીવાળા કપડાં અને જેના હાથમાં ચપ્પુ છે, એવા ચંદ્રને તથા નીચે પડેલાં રૂધીર–તરબોળ નિર્મળાના શબને જોતાંજ દાસીના રૂંવેરૂંવા કમ્પી ઉઠયાં. ચંદ્રનો હાથ આ વખતે નાતમના ગળા પાસે હતો.

"ઓહ ! કોઈ દોડો ! આવો ! આવો" ભયંકર હત્યાકાંડ જોતાંજ દાસીએ ભયના માર્યા બુમરાણ કરી બંગલો ગજાવી મૂક્યો.

ચંદ્રના હાથમાંથી દાસીના આ ગોંધાટે ચપ્પુ એકાએક સરી હેઠે પડી ગયો. તેની પીઠ ફરી. સ્હામે દાસીને ઉભેલી જોતાંજ તે થરથર્યો. પોતાનુ અઘોર પાપકર્મ પકડાઇ, અને જોવાઇ ગયું છે, એ એક સપાટે તેના મગજમાં ઉતરતાંજ તે બ્હીધો. દાસીને પણ ઠાર કરવા તે જીવ ઉપર આવી પાછો છરી ઉપાડી દોડયો. પરન્તુ એકજ પગલું આગળ ! અને તે અટકી

ગયો. થરથર ધ્રુજતી દાસીની જગ્યાએ બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવી ઉભી રહેલી સુધા તેને દેખાઈ.

આ ભ્રમ હતો. થરથર ધ્રુજતી દાસીની જગ્યાએ કેમ જાણે તેની પવિત્ર પત્ની તેને આ અઘોર પાપકર્મ કરતાં વારવા ન આવી હોય! પાપી ઢીલ થયો. તે બે ડગ પાછળ હઠી ગયો. ઈશ્વરની લીલા શું નથી કરી શકતી?

એક વર્ષે પાછી બીજી વાર તેને સુધા તથા ઘર સાંભર્યાં. પત્નીની અદ્રશ્ય છાયામૂર્તિ તેણે જોઈ. દાસી તેને સાક્ષાત્ સુધા-સ્વરૂપ લાગી. બીજીજ પળે હાથકડી લઈને આવતાં પોલિસોના ભણકાર સંભળાવા લાગ્યા. તેની નજરે ઠેર ઠેર નિર્મળાનું ભૂત દેખાવા લાગ્યું. ફાંસીના વિચારે! અને વ.રંટના ચિતારે તેની શક્તિ હરી લીધી. એટલામાં દાસીની ચીસોએ નીચે સૂતેલો શેઠનો વૃદ્ધ વફાદાર પહેરેગીર ભૈયો ત્યાં દોડી આવ્યો. સમય વિચારી ચંદ્ર ત્યાંથી મુઠ્ઠી વાળી જીવ લઈને ન્હાઠો બારણું તેણે બ્હારથી બંધ કરી લીધું.

પાસેના ઓરડામાંજ નિર્મળાના વસ્ત્રાલંકારનું કબાટ હતું. તેમાંથી અમૂલ્ય વસ્ત્રો તથા તમામ અલંકારો તેણે બ્હાર કાઢ્યા. તેની પોટલી બાંધી. તે એક શ્રીમાન સદ્‌ગૃહસ્થના ફેશનેબલ વેશમાં શ્રીનગરને રસ્તે ન્હાઠો.

આ બાજુ દાસી પાસેથી બાતમી જાણતાંજ ભૈયો પોલીસ ચોકીએ દોડ્યો. પોલિસના ઉપરીએ તાબડતોબ આવી સઘળું જોયું. દાસીની જુબાની લઈ તે ગૌતમ, દાસી

તથા નિર્મળાના શબને પોલિસની સંભાળ હેઠળ મૂકી ચંદ્રના નામનો વૉરંટ કઢાવી તેજ પળે તેની પૂંઠે પડયો.

એકજ ગાડીમાંથી ચંદ્રની પાછળ પોલિસનો ઉપરી પણ પોતાના ત્રણ કૉન્સ્ટેબલો સાથે શ્રીનગર ઉતર્યો. કારણકે રાત્રિની કોઇ પણ આગગાડી ન હોવાથી ચંદ્રને સ્હવાર સુધી સ્ટેશનેજ બેઠી થવું પડયું હતું. એટલેજ પોલિસનો ઉપરી તેની સાથે થઇ જવા પામ્યો. ચંદ્ર ન્હાસીને પોતાને ઘેર આવ્યો. તેણે સુધાને ત્યાં ન જોઇ. "પીએર ગઇ હશે," એ સત્ય અટકળ બાંધી તે એજ વેશમાં બંસીધરને મકાને —પોતાને સાસરે ગયો.

તેની પાછળ પાછળ પોલિસો પણ બંસીધરને મકાને આવ્યા. એ પછી "લગ્નમાંવિઘ્ન." નામક પુષ્પમાંકિસ્મતના ખેલે ચંદ્ર તથા સુધા બંને ગીરફ્તાર થયાં. એ આપણે વાંચી ગયા.

*　　*　　*　　*　　*

પુષ્પ:—૯ મું.

"દગાનો ભોગ."

વેશ્યાગામી અને મદિરાભક્ત અરૂણ તે ઉષાનો વિવાહિત ભાવિ-પતિ હતો. ગર્ભશ્રીમંતનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી તે અત્યંત લાડકોડમાં ઉછરી બગડયો હતો.

લક્ષ્મી અને સરસ્વતીનું પરાપૂર્વથી પ્રચલિત એવું વૈર અરૂણને માટે સર્વાંશે સત્ય ગણનારૂ મધમાખી રૂપે તેના મિત્રો સંસ્કાર તેમજ સદ્ગુણરહિત હોઇ સો વસા સ્વાર્થી મૂર્ખ, અને વ્યભિચારી હતા.

જેમાં ઇંદ્રવદન કરીને એક ખાનદાનમાં ખપતો, અરૂણનો જીગરજાન મિત્ર હતો. લગ્નનો દિવસ નક્કી થયા પછી અરૂણના પિતાએ પોતાના વયમાં આવેલાં પુત્રને રૂ. ૧૦૦૦૦) ની રકમ તેની ભાવી પત્નીને માટે મનગમતા વસ્ત્રાલંકાર ખરીદી લાવવા આપી હતી. ભોળા દિલના અરૂણે નિષ્કપટ હૃદયે આ વાત વેશ્યા અરવિન્દાને ત્યાં મદિરાની પ્યાલી પીતાં પીતાં ઘેનમાંને ઘેનમાં આ વાત ઇંદ્રવદનને કહી દીધી.

પછી શું પૂછવું ? ઇંદ્રવદન અને અરવિન્દાએ એકસંપ કરીને અરૂણને પુષ્કળ દારૂ પાઈ સીસામાં ઉતારી બે ઘડીમાં ખાલી કરી નાંખ્યો. વેશ્યાના કેફલક મીઠા શબ્દો, અને વિષભર્યા ચુંબનો તથા નયનકટાક્ષોમાં છેતરાઇ, લલચાઇ, જોતજોતામાં અરૂણે એ તમામ પૈસા ફના કરી દીધા. "પિતાજી પૂછશે, હિસાબ માંગશે, ત્યારે હું શું કહીશ ?" એવો પ્રશ્ન જ્યારે અરૂણ કરતો, ત્યારે ત્યારે "થઈ રહેશે." કહી અરવિન્દા અને ઇંદ્રવદન તેને એ વાત ભૂલાવી નાંખતા.

લગ્નનો આગલો દિવસ નિકટ આવી લાગ્યો. અરૂણના પિ-

તાએ અરૂણ પાસે આવેલા પૈસાનો હિસાબ તથા વસ્ત્રાલંકારની ઉઘરાણી કરી. " સાંજના આવી જશે. " કહી અરૂણે પિતાને ઉડાવ્યા. હવે અરૂણની ધીરજ ખુટી ગઇ. " સાંજના પિતાને શો જવાબ દઇશ ? એ વિચારે તે મુંઝાયો. અરવિન્દાની આ વિષયમાં સલાહ લેવા તે એને ઘેર જવા નિકળી પડ્યો.

સુજ્ઞ પાઠક ! અત્રે ત્હને સ્વાભાવિકજ એ શંકા ઉદ્ભવશે, કે જ્યારે અરૂણ એના બાપથી આટલો બધો ડરતો હતો, ત્યારે તેનો પિતા તેને વેશ્યાગામી થતાં, અને દારૂ પીતાં કેમ ન અટકાવી શક્યો ? પ્રત્યુત્તરમાં કે'વાનું એટલુંજ કે હમેશા પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથેજ જાય છે. શ્વાનપુચ્છ ખટ માસ પર્યંત જમીનમાં દાટ્યા છતાં સીધું નથી તે નથીજ થતું. સાત તાળામાં ગોંધ્યા છતાં શંખિની સ્રી કુ-પંથે ગયા વિના નથી રહેતી. અરૂણના સંબંધમાં પણ તેમજ હતું. પિતાની ધમકીઓથી ડરી વારંવાર અરૂણ તેમની આગળ પુનઃ એ પાપ પંથે પગ ન મુકવા ભિષ્મપ્રતિજ્ઞા લઇ પાણી મુકતો. મનમાં પણ ઘણી વાર દ્રઢ નિશ્ચય કરતો. પરન્તુ બીજેજ પળે જ્યાં ઇંદ્રવદન આવે, ત્યાં હિંમત હારી જતો પ્રતિજ્ઞા ઢીલી થઇ જતી. પિતાથી છાનોમાનો પાછો અર-વિન્દાને ત્યાં જતો. અંતે કરનાર આગળ કહેનારનું કેટલું ચાલે ? તાડના ચઢનારને તે ક્યાં સુધી ટેકો દેવાય ? કહેવત છે કે " ચોરનારની ચાર, અને જોનારની બે. "

એને બોધ દઇ દઇ અને સમજાવી સમજાવીને અંતે વૃદ્ધ

પિતા બિચારો હાર્યો. વયમાં આવેલ અરૂણ પણ હવે ઘર-માંથી વારંવાર ચાલ્યા જવાની બ્હીક બતાવતો હતો. જેથી બાપે તેને કે'વું છોડી દીધું. સુબાથી લાડમાં ઉછરેલો! અને વળી વૃદ્ધાવસ્થામાં વંશ રાખનાર આ એકજ કુળદીપક! એટલે એનીજ ઉપર અમુલખરાયની તમામ આશા હતી. ઘરમાં રોજનો કલેશકંકાશ કરવો તેને ન રૂચ્યો, અને તેથીજ અંતે હારી, સુધારવા માટે આ વ્હેલા વ્હેલા લગ્ન લઈ નાંખવાનો તેણે વિચાર કરી નાખ્યો.

* * * * *

શ્રીનગરના શ્રીમાન શેઠ સુમનચંદ્રની કિશોરકન્યા "શારદા" દરરોજ સાંજે બગીચામાં સખીઓ સાથે ફરવા આવતી હતી. શારદાની ઉમર તેર વર્ષની હતી. એકાએક એજ સાંજે એજ બગીચામાં અરવિન્દા પણ ઇંદ્રવદન સાથે ઘોડાગાડીમાં બેસી ફરવા આવી ચઢી બંને એક બેન્ચ ઉપર ગોઠવાઈ વાતે વળગ્યાં.

એવામાં અરવિન્દાની નજર સખીઓ સાથે આખે બાગમાં ડાહીનો ઘોડો રમતી સ્વરૂપવાન શારદા ઉપર પડી. ઇંદ્રવદનને તેણે એ છોકરી પોતાને કામની છે. એમ સમજાવી ઉપાડી લાવવા કહ્યું.

ડાહીનો ઘોડો રમતી "શારદા પણ ત્હેના ભાવી-લેખે પાસેનાજ ઝાડને ઓથે સંતાવા આવી. આવી સેંકડી બાળાને ઉઠાવી ગૂમ કરનાર ઇંદ્રવદનને શી વાર? તેણે

ક્લૉરોફૉર્મવાળો રૂમાલ પાછળથી જઇ શારદાને નાકે દાબ્યો બેભાન બાળાને ઉચકી અરવિન્દ અને ઇંદ્રવદન ગાડીમાં બેસી ન્હાઠા.

આ બનાવ વિમળા નામની શારદાની એક સખીએ જોઈ લીધો. બંધ ગાડીમાં બેશુદ્ધ શારદાને ઉપાડે જઇ ન્હાસતા અરવિન્દા તથા ઇંદ્રિવદનના મોઢા તેણે જોઇલીધા.

સાથે આવેલા ગાડીવાન તથા ભૈયાને તેણે શ્વાસભેર ખબર કરી. ગાડીવાને પોતાની ગાડી એ ગાડીની પાછળ દોડાવી મુકી. ભૈયાએ જઈ શેઠને ખબર કરી.

શારદા શ્રીમાન પિતાની એકની એક પુત્રી હોવાથે તેના અંગ ઉપર કીમતી અલંકારો હતા. કાનમાં હીરાના કર્ણફૂલો, હાથમાં મોતીની બંગડીઓ, નાકમાં હીરાની વાળી ગળામાં ચંદનહાર, આંગળીએ હીરાની વીંટી, અને પગમાં ઝાંઝર મળી લગભગ પચાસથી સાઠ હજારનું ઘરેણું શારદાના અંગ ઉપર હતું. અરવિન્દાએ ઇંદ્રવદનની મદદથી શારદાને પોતાને ઘેર લેઇ પલંગમાં સુવડાવી. તે પછી તેને ભાનમાં લાવવા માટે ચંપાતા ઈલાજો લેવામાં આવ્યા.

પરન્તુ શારદાનો અને અરવિન્દાનો ઉભયનો દિવસ વાંકો હતો. અરવિન્દાએ શારદાના કપાળ ઉપર હાથ મુક્યો તો તેનુ શરીર તેને ઠંડુ જણાયું. ક્લૉરોફૉર્મની હદથી વધુ અસર નાજુક હૃદય ઉપર થવાથી શારદાની શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા બંધ થઇ, હૃદય આટકી ગયું હતું. તે આ લોકને છોડી ગઇ હતી.

શારદાના આવા અણધાર્યા મૃત્યુએ ઉભય પાપાત્માઓ ગભરાયા. શબને પલંગ ઉપર કપડું ઓઢાડી ઢાંકી દઈ, તેઓ " હવે શું રસ્તો લેવો ? " એ વિચાર કરવા બ્હાર આવ્યાં. બરાબર એજ વખતે પત્નીના ઘરેણાંને માટે વિચાર કરતો અરૂણ ત્યાં આવી લાગ્યો.

અરૂણના આવતાંજ વાત બંધ થઈ. અરૂણે ઇંદ્રવદન તથા અરવિન્દાને પોતાના પિતાને આપેલો સાંજનો વાયદો કહ્યો. " હવે ઘરેણા માટે શું કરવું ? " તે પ્રશ્ન ઉપર વાતો થવા લાગી. અરૂણે એક વાર વેશ્યાને કહ્યું.

" વ્હાલી અરવિન્દા ! હાલ થોડા દિવસ માટે તું મ્હને ત્હારા ઘરેણાં ઓછીના આપ. વહુ પરણીને મ્હારે ઘેર આવશે, એટલે હું એને સમજાવી એ બધાં પાછા લઈ આવીશ, એક વાર લગ્ન થઈ ગયા પછી ગમે તે થાય, એની મ્હને દરકાર નથી. "

પરન્તુ ચાલાક વેશ્યાએ વિધ વિધ બ્હાના બતાવી એ વાત ઉડાવી દીધી. અંતે અરૂણના અત્યંત કાલાવાલાએ અરવિન્દાએ ઇંદ્રવદનને આઘે લઈ જઇ તેના કાનમાં એક ગુપ્ત વાત કરી.

" શારદાના અંગ ઉપર કીમતી ઘરેણા છે, તે બધા ઉતારી હું એને મ્હારા છે, કહી ઓછીના આપું તો કેમ ? " અરવિન્દાને યુક્તિ સુઝી આવી.

" પણ....જો....પકડાયા તો ? "

" છુટી પડવું. આરોપ એનેજ માથે ઢોળી દેવો."

નક્કી થઇ ગયું. અરવિન્દાએ અંદર જઈ પોતાનું એક કારૂ અમ્મર, તથા સુન્દર પોશકું અને શારદાના અંગ ઉપરના તમામ ઘરેણાં લાવી અરૂણને આપતાં, નયનો નચાવતાં કહ્યું.

" જુઓ. વ્હાલા અરૂણ ! તમે મ્હને પ્રાણથી પણ પ્યારા હોવાથીજ હું આ મ્હારા કીમતી વસ્ત્રલંકાર તમારી આબરૂ સાચવવા થોડા દિવસ માટે ધીરૂં છું. પણ એક શર્તે ! એ બદલ તમારે મ્હને એ પાછા આપતી વખતે રૂ. ૧૦૦૦૦) નો એક મોતીનો હાર વધારે અપાવવો. તમારા લગ્નની ખુશાલીમાં હો ! "

" એમાં શું ? કબુલ ! કબુલ. "

" જોજો ! ઘરવાળાં આવે એટલે અમને રખે ભૂલી જતાં ! " વેશ્યા અરવિન્દાએ ચપળ નયનનો ચાળો કર્યો.

" અરે તું તે કંઈ ભૂલાય ? પ્હેલાં તું ને પછી તે. "

" ત્યારે કહો જોઉં ? તમારા લગ્નની ખુશાલીમાં તમે મ્હને શું આપવાના છો ? "

" તુ ખૂશ થાય તે. પછી કંઈ છે ? "

" નારે ના ! મ્હારે તો બીજું કંઈજ જોઈતું નથી. હું પૈસાની ભૂખી નથી. હું તો તમારા પ્રેમનીજ પ્યાસી છું. દર્શનનીજ ભૂખી છું. તમે રોજ અહીં આવ્યા કરો, એજ મ્હારે મન તો ભર્યો. "

વેશ્યાની આ કૃત્રિમ સોનેરી, અને મીઠી ઠગ જાળમાં તથા સૌન્દર્ય મોહમાં અરૂણ ગાંડો ઘેલો થઈ ગયો. એક મધુર ચુંબન લઇ તે વસ્ત્રાલંકાર સાથે ઘેર પ્હોંચ્યો પિતાના ચરણોમાં તે ધરી દીધા. અમુલખરાય એ સર્વ જોઇ ખૂશ ખૂશ થઈ ગયા લગ્નને દિવસે પ્રભાતમાંજ એ બધું ઉષાને માટે મોકલાવી દેવામાં આવ્યું.

આ બાજુ ગાડીવાને પોતાની ગાડી પાછળ ગાડી દોડાવી છે, એ વાત ઇંદ્રવદન કે અરવિન્દા ન્હોતા જાણતા ગાડીવાને દૂરથી એ ઘર જોઇ લીધું. તે શેઠને બંગલે પાછો દોડયો.

ત્યાં આગળ ભૈયાએ તમામ વાત શેઠને જણાવી દીધી હતી. સુમનચંદ્રે તાબડતોબ પોતાની ઓળખાણના પ્રખ્યાત ડિટેકટીવ મી. રાઠોડને બોલાવી મંગાવ્યા ત્યા ગાડીવાને આવી ઘર જોઇ આવ્યાની ખબર આપી પોલિસપાર્ટી અને ગાડીવાનને સાથે લઈ રાઠોડસાહેબ વેશ્યાના ઘરની જડતી લેવા ઉપડયા.

ગાડીવાને દૂરથી ડિટેકટીવ રાઠોડને વેશ્યાનુ ઘર બતાવ્યું. રાઠોડ પોલિસો સાથે અરવિન્દાના મકાનમાં જઇ લાગ્યા. આ વખતે કાળા કામનો કરનાર ઇંદ્રવદન ત્યાં ન હતો. ડિટેકટીવે બનેલી તમામ બીના વેશ્યાને ટુંકાણમાં સમજાવી, તુરત જડતી લેવાનો પોતાનો વિચાર જણાવ્યો.

"પોતે હવે પકડાઈ જશે." એ બ્હીકે વેશ્યા અરવિન્દાએ શારદાના ખૂનનો આરોપ અરૂણ ઉપર ઢોળી પાડવાનો પ્રપંચ રચ્યો. તેણે ડિટેકટીવને કહ્યું. "જી! તમારી વાત કંઇક ખરી છે. શારદા કોણ? એ તો હું નથી જાણતી. પણ હા! હમણા એક બાર તેર વરસની સૌન્દર્યવાન છોકરીને લઇ આ શહેરના પ્રતિષ્ઠિત શેઠ અમુલખરાયના પુત્ર અરૂણકુમાર અહીં આવ્યા હતા."

"તે કયાં છે?"

"પેલા સ્હામા ખંડમાં," અરવિન્દાએ આંગળી કરી

રાઠોડ એ ખંડમાં ધસ્યો. પલંગ ઉપરથી શારદાનું શબ પકડાયું. શારદાના પિતા સુમનચંદ્રને ટેલીફોન કરી ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યા. તેમણે પોતાની પુત્રીને ઓળખી. રડતાં રડતાં તે પાગલ પિતા બોલ્યો, "આજ! આજ મ્હારી શારદા! ડિટેકટીવ સાહેબ! એના અંગ ઉપરનું ઝવેરાત પણ ખૂનીએ ઉતારી લીધું છે."

તેમને આશ્વાશન આપતા રાઠોડે વેશ્યા અરવિન્દાને ત્યાં બોલાવી "બાઈ! સાચું બોલજો, અરૂણકુમાર તો અહીં નથી."

"ત્યારે કોણ જાણે! હમણાં તો હતા. કદાચ પકડાઇ જવાની બ્હીકે બારી કૂદી પાછળના ભાગેથી ન્હાસી ગયા હશે."

"ઠીક! આ છોકરીને તેઓ લઇ આવ્યા. ત્યારે તે જીવતી હતી?"

"ના! આવીજ બેહોશ અવસ્થામાં હતી."

ક્લોરોફોર્મના અતિ–પ્રમાણે તેનું મ્હોત નિપજ્યું છે, એમ રાઠોડે તેના પિતાને સમજાવ્યું. ડિટેકટીવ રાઠોડે તે પછી વેશ્યા અરવિન્દાના મકાનની ચારે બાજુ પ્હેરો મૂકયો. (નજરકેદ) સુમનચંદ્ર રડતાં રડતાં પોતાની પુત્રીના શબને લઈ ઘેર આવ્યા.

ડિટેકટીવ રાઠોડની મહેનતથી સર્વ જાતની શબની સરકારી તપાસ થઈ ચૂકયા પછી, શારદાના મૃતદેહને બાળવાની રજા મળી, તે પછી બીજે દિવસે મેજીસ્ટ્રેટ પાસે અરૂણકુમારના નામનો વોરંટ (પરહેજનો પરવાનો) મેળવી, ડિ. મી. રાઠોડ સુમનચંદ્રને લઇ અરૂણને ત્યાં આવી પ્હોંચ્યા. 'તેઓ તો લગ્નને માટે બંસીધરને ત્યાં ગયા છે,' એ ખબર મળતાંજ તેઓ બંશીધરને મકાને આવી લાગ્યાં.

આ દુનિયામાં વેશ્યા કોની થઈ છે ? પોતાને અને પોતાના ધંધા–દલાલ ઇંદ્રવદનને બચાવી લેવા અરવિન્દાએ શારદાના ખૂનનો, અને ચોરીનો આરોપ નિર્દોષ અરૂણ ઉપર ઢાળી દીધો. પરન્તુ ન્યાયી નિરંજન એને કેમ છોડે ? રાઠોડને 'આમાં અરવિન્દાનો પણ હાથ છે.' એમ શક જવાથી તે પણ નજરકેદ થઇ.

બરાબર ચોથા મંગળ વર્તાયા પછી તરતજ ડિ. રાઠોડ સુમનચંદ્રને લઈને બંસીધરના માંડવે આવી પહોંચ્યા. શારદાના પિતાએ પોતાની પુત્રીના ઘરેણાં ઉષાના અંગ ઉપર પ્હેરાવેલાં ઓળખ્યાં અરૂણે પોતે એ પ્હેરાવ્યાં છે, એમ

કબૂલ કરતાંજ તેને બંદિવાન થવાનો વારો આવ્યો. દુશ્મનનો! અરે સ્નેહી અને પ્રાણાધિકે અરવિન્દાના દગાનો ભોગ થએલો! નિર્દોષ અરૂણ નિષ્કપટભાવે રાઠોડની સ્હામે થયો, અને માર્યો ગયો. જેનું શબ પણ મી. રાઠોડ જુબાની નોંધી કોર્ટમાં હાજર કરવા લઇ ગયા.

આવાં કેટલાયે નિર્દોષ સુવાનો! કુસંગતને લઇ આવાં નીચ કાવત્રાખોરના દગાનો ભોગ થતા હશે!

પુષ્પ:—૧૦ મું,

"દોષિતને ફાંસી."

સૂર્યપુરના ન્યાય લ ામા આજે ચંદ્રવદનનો ન્યાય થવાનો હતો. લોકોના ટોળેટોળાં ન્યાયાલયની નીચેના મેદાનમાં જમા થઇ ગયા હતા. યોગ્ય સમય થતા ન્યાયાધિશે આવી પોતાની જગ્યા લીધી.

ગુન્હેગાર સુધા-ચંદ્રને લઇ પોલિસનો ઉપરી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સરકાર પક્ષના વકીલે ગુન્હેગારને સવાલ પૂછવા શરૂ કર્યા. સૌથી પ્હેલા પોલિસના એ અમલદારની જુબાની લેવામાં આવી

અમલદારે જણાવ્યું કે, "સ્વર્ગસ્થ શેઠ નવિનચંદ્રની વિધવા શેઠાણી નિર્મળાગૌરીના ઘરનો નોકર મ્હારી પાસે

આવ્યો, તેવોજ હું પોલિસો સાથે તેમને ઘેર જઇ પ્હોંચ્યો. ગુન્હેગાર આ વખતે ન્હાસી ચુકયો હતો. અમે મોટરમાં બેસી તેની પાછળ પડયા. દાસીની નિશાનીઓ ઉપરથી મ્હેં મી. ચંદ્રવદનને ફેશનેબલ પોશાકમાં ન્હાસતો જોઇ લીધો. એણે શ્રીપુરની ટીકીટ કરાવી તેની ખબર કાઢી, હું પણ એની પાછળ પાછળ શ્રીપુર ગયો. પરન્તુ મ્હારી અત્યંત અજાયબીની અંદર જ્યારે હું મી. બંસીધરના મકાનમાં ચંદ્રવદનને પકડવા ગયો. ત્યારે આ બાઇ કે જેઓ એમના પત્ની છે, તેઓના અંગ ઉપર ચોરાયલો માલ હતો. ખૂન તથા ચોરી બંનેનો આરોપ તેઓ પોતે કબૂલે છે. મ્હને આમાં સમજણ ન પડવાથી હું એ બંનેને અત્રે લઇ આવ્યો છું.

" વારૂ ! મી. પટેલ! (અમલદાર) તમે શું ધારો છો? ખૂની અને ચોર કોણ છે ?"

" ચંદ્રવદન."

" સાબીતી !"

" મી. ચંદ્રવદનની એકાએક ન્હાસભાગ, શેઠાણી નિર્મળાનું ખૂન અને મુદ્દામાલનો પુરાવો. પછી બીજું શું જોઇએ ?"

" તે સિવાય કંઇ ?"

" ખૂનીને ખૂન કરતો અને ન્હાસતો નજરોનજર જોનાર શેઠાણીની દાસી અત્રે હાજર છે."

તે પછી પેલી દાસીને બોલાવવામાં આવી. તેણે જોયેલી તમામ બીના કહી સંભળાવી તે પછી બૈરાજીની પણ જુબાની

લેવાઈ. દાસીએ ચંદ્રવદનને ખૂની, અને ચોર તરીકે ઓળખી. સુધાને ઓળખતીજ નથી, એમ જાહેર કર્યું.

"મી. ચંદ્ર! હવે તમે આ બાબતમાં શું કે'વા માંગો છો?" ન્યાયાધિશે ચંદ્રને હવે પૂછ્યું.

"સાહેબ! એ મ્હને પૂછો. હું ખૂની છું. ચોર છું. તેઓ આ વિષયમાં કશુંજ જાણતા નથી." સુધા પતિને બોલવાની તક સુદ્ધાં ન આપતાં બોલી પડી.

"કેવી રીતે?"

"મ્હારાથી રીસાઈ, ક્રોધે ભરાઇ મ્હારા પતિદેવ મ્હને છોડી ગયા. હું મ્હારા પિતાને ત્યાં જઇ રહી, એટલામાં મ્હારી બ્હેનના લગ્ન નક્કી થયાં. આ મંગળ પ્રસંગે મ્હને મ્હારા નાથ સાંભર્યા. તપાસ કરતાં મ્હને ખબર મળી કે મ્હારા પતિ સૂર્યપુર નગરના શેઠ નવિનચંદ્રને ત્યાં છે. મ્હેં મ્હારા સ્વામીનાથને સમજાવી, પટાવી, વિનવીને તેડી લાવવા છૂપે વેશે ત્યાં જવા નિશ્ચય કર્યો. એ અરસામાં મ્હેં એમનું નામ મૃત શેઠના બાળકપુત્ર નૌતમના ટ્રસ્ટી તરીકે છાપામાં બ્હાર પડેલું વાંચ્યું. હું રાતોરાત સુર્યપુર ગઈ પરન્તુ ત્યાં મ્હેં કંઇ જુદુંજ જોયું."

"શું?"

સુધા જુઠું બોલતાં કંપી, છતાં તેણે આગળ ચલાવ્યું, "મારા પાસે મ્હેં એ નફ્ફટ વિધવા શેઠાણીને પ્રેમ યાચના કરતી જોઇ. જોતાંજ ક્રોધાવેશમાં તેનુ ખૂન કરી નાખ્યું.

મરતાં મરતાં શેઠાણીએ ચીસ પાડી. મ્હારા પતિએ મ્હારા હાથમાંથી ખંજર ઝુંટવી લીધું. હું જોડેના ખંડમાં ન્હાઠી તેજ વખતે આ દાસી ત્યાં દોડી આવી. મ્હારા પતિના હાથમાં પેલી છરી જોતાંજ એને તેમને ખૂની ધારી લીધા, અને બૂમ પાડી. આ બધું હું બારણા પાછળ સંતાઈને જોતી હતી."

"દાસી! ત્હેં મી. ચંદ્રને ખૂન કરતાં જોયાં હતાં ?"

"ના જી. પરન્તુ જ્યારે હું ચીસ સાંભળી દોડી આવી, ત્યારે મ્હારા શેઠાણી લોહીથી તરબોળ થઇ જમીન ઉપર પડયા હતા, અને એમના હાથમાં છરી હતી. તેઓ પલંગ પાસે જઇ રહ્યા હતા."

"ઠીક! ત્યારે એમણેજ ખૂન કર્યું એમ તું કેવી રીતે કહી શકે છે ?"

"એમના કપડા અને હાથ લાહીવાળા હતા, એ ઉપરથી."

"એ નહી બને. સુધાના હાથમાંથી છરી ઝૂંટવતાં એ ડાઘ એને પડી જાય! એ સંભવિત છે." વારૂ. બાઈ તમે આગળ ચલાવો. પછી શું થયું ?"

"પછી મ્હારા પતિ પણ પકડાઇ જવાની બ્હીકે નાઠા. એમની ના છતાં મ્હારો જીવ માયામાં લલચાયો. પાસેના ખુલ્લા પડેલા શેઠાણીના કબાટમાંથી કીમતી વસ્રાલંકારો કાઢી-ચોરી તેની પોટલી બાંધી, અને બંને ન્હાઠાં. સ્ટેશને આવ્યા પછી એમને નેતમના ટ્રસ્ટી તરીકેના વીલની નકલ ભૂલી ગયાની યાદ આવી. તે લઇ આવવા મ્હારી ના છતાં

એઓ પાછા દોડયા. તેઓ આ લોકો ટ્રેઇન ચૂકયા. હું મ્હારા પિતાને ત્યાં પ્હોંચી ગઇ. "એઓ બીજી ગાડીમાં આવી લાગશે." એમ ધારી હું બ્હેનના લગ્નમાં મ્હાલવા એજ કીમતી વસ્ત્રાલંકારો પ્હેરી સજ્જ થઇ ગઇ. તેઓ રાતભર સુર્યપુર રોકાઈ સ્હવારની ગાડીમાં શ્રીપુર આવી પ્હોંચ્યા. આગળથી ખબર હોવાથી તેઓ મ્હારા પતાનેજ ત્યાં આવ્યા. મ્હને એ ચોરાયલા વસ્ત્રાલંકારોમાં જોઇ. "પાછળ પોલિસ આવે છે." એ ખબર આપી. એટલામાં આ અમલદાર સાહેબ આવી પ્હોંચ્યા."

"મી પટેલ! આ બધી વાત સાચી?"

"સાહેબ! બધી તો કેમ કહેવાય? પરંતુ એટલું તો ખરૂં કે સ્હવારે મી. ચંદ્રવદન એકલાજ આગગાડીમાં બેઠા હતા. મ્હેં પણ તપાસ કરીનેજ શ્રીપુરની ટીકીટ લીધી હતી. અને એજ ગાડીમાં એમની પૂંઠે જઇ પહોંચ્યો હતો."

"બાઈ! તમારી વાત ઘણે અંશે સંભવિત અને સાચી લાગે છે વારૂ! તમે આ બધું સોગનપૂર્વક કહી દેવા તૈયાર છો?"

"ખુશીથી."

"મી. ચંદ્ર! તમે કેમ કંઇ બોલતા નથી? તમે જે વીલની નકલ લઈ આવ્યા, તે કયાં છે? રજુ કરો."

"સુધા! સુધા! હવે હદ થઇ...."

ચંદ્ર કંઇ આડુઅવળું બોલી ગોઠવેલી બાજી બગાડી નાંખે, તે પ્હેલાં તો સુધા બોલી પડી, "ખબરદાર! નાથ!

જો તમે કંઇ બોલ્યા તો ! તમને મ્હારા સોગંદ છે." એ વીક્ષ મ્હારીજ શીઅવણીથી એમણે પાછળથી ફાડી નાંખ્યું હતું."

" એમ કેમ ! બાઈ ! આમાં કાંઇ ભેદ છે."

" જી ! હું જાતેજ ગુન્હેગાર છું, છતાં એમની ઇચ્છા જુઠું બોલી મ્હને બચાવી લેવાની છે."

" સાહેબ ! આ તદ્દન ખોટી વાત છે એક તરકટ છે. ખરો ગુન્હેગાર તો હુંજ છું." ચંદ્ર હવે બોલ્યો.

'મુદ્દા માલનો પૂરાવો પણ મ્હારી પાસેથી નીકળ્યો છે હું આપને વિનતી કરીને કહું છું, કે મ્હારા પતિ નિર્દોષ છે. એઓ મ્હારા પતિના અનન્ય પ્રેમને લઈનેજ આમ જુઠું બોલે છે. તમે મ્હને ન્યાય આપજો"

" આમાં કંઇ સમજાતું નથી. વારૂં ! તમે બંને અહીં આવો આ ગીતા હાથમાં લ્યો."

સુધા અને ચંદ્રે ગીતા હાથમાં લીધી. તે પછી ન્યાયાધિશ બોલ્યા. " તમે બને એટલું તો જાણી શકો છોને ? કે તમારા હાથમાં એક હિન્દુધર્મનું પવિત્રમાં પવિત્ર પુસ્તક **શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા આપવામાં આવેલું છે."**

" જી....હા."

સુધા:—(સ્વાગત) હિન્દુ **ધર્મ** કહે છે કે, "ગીતા **એજ પ્રભુના વચન !" શ્રીમદ્ ભગવદ્** ગીતામાં **ભગવાન મૂર્તિમંત છે.** જ્યારે **એજ હિન્દુ સમાજનો**

એજ હિન્દુ ધર્મ કહે છે, કે "પતિ એજ પરમાત્મન્ છે. ધર્મસંકટ ! આમાં મ્હારે કોનો પક્ષ કરવો ! કઈ આજ્ઞા પાળવી ?

" કેમ બાઈ ! શું વિચારો છો ? "

(સ્વગત) " કંઈ નહી. પ્હેલાં પતિ ! પછીજ ગીતા." (પ્રકટ) "ન્યાયાધિશ સાહેબ ! હું ગીતાના સોગન ખાઇને કહું છું કેઃ-મ્હારા પતિ તદ્દન....નિ...."

"બસ ! સુધા ! દેવી ! મ્હારે માટે એક અધમ, પાપી, ખૂની, ચોર પ્રાણીનો જીવ બચાવવાને ખાતર તું હિન્દુ ધર્મના પવિત્ર પુસ્તક ગીતના સોગંદ લઈ, એને સદાને માથે ફાંસી-પત્ર ન કર. એનું અન્‌અંકિત મૂલ્ય ! એનું આદર્શ ભર્યું ઉચ્ચ સ્થાન ! ગૌરવ ! અને મહત્વ ન ઓછું કરી નાખ. ત્હારૂં દેવીત્વ ! અને સતીત્વ જુઠું બોલી ન નષ્ટ કર. ગીતાના સોગંદ ખાઈ જુઠું બોલતાં પહેલાં એટલો વિચાર કર, કે જે સ્ત્રી સતી હોવાનો દાવો કરે છે, તે કોઈ દિવસ પ્રાણ પણ જુઠું બોલતી નથી. તે ગીતાના એટલે સાક્ષાત્ પ્રભુના મહામંત્રોને ઠોકરે મારતી નથી. મનમાં તો પાપ ત્હેં કરી નાંખ્યું છે. તેનુ ફળ ત્હને ભોગવવુંજ પડશે. પરન્તુ વચનમાં હજુએ પાપ કરતાં અટક. એજ મ્હારૂં કે'વું.'

" તો શું એક સતી પોતાના પતિને ફાંસીએ લટકતો જોઈ શકે છે ? "

" હા ! એનુંજ નામ ખરી પતિ-ભક્તિ ! સુધા ! એવા સમયે સતી પતિ-પૂઠે પ્રાણદાન દઇ શકે છે."

"પરન્તુ! તમેજ ન્હોતું કહ્યું, કે આ પાપકર્મમાં મૂળ કારણભૂત હું છું. આમા મ્હારોય ભાગ છે."

"છે, અને રે'શે. પરન્તુ તે શેમાં ? જુઠું બોલવામાં નહી. શિક્ષા સહન કરવામાં.',

"ના....ના....આખીયે શિક્ષા સહન કરવાને લાયક હુંજ છું. હું સાગન ખાઇશ."

"સુધા ! સુધા ! આ શું કરે છે ? "

" આપને કડવાં શબ્દો કહ્યાં બદલ ઘોર પાયશ્ચિય ! અબળા-જન્મનો ઉદ્ધાર ! પતિ-ભક્તિ."

" કયા પ્રકારની ? સુધા ! સુધા ! ત્હને ત્હારો પતિ આજ્ઞા કરે છે, કે તું ગીતા છોડી દે."

સુધાના હાથમાંથી ગીતા સરી ગઈ. તે પછી ચંદ્ર મ્હાટે અવાજે બોલ્યો. " ન્યાયાધિશ સાહેબ ! આ ગીતાના પવિત્ર પુસ્તકના સોગન સાથે હું જણાવું છું, કે ચોરી મ્હેં કરી છે. ખૂન પણ મ્હેંજ કર્યું છે."

" અને આ બાઇ ? "

" હું....હું "સુધા કંઇક બોલવા ગઈ. પણ ચંદ્ર તુર્તજ તેને અટકાવી.

એક અક્ષર પણ બોલે તો મ્હારા સોગન."

મી ચંદ્ર ! આ બધું શું છે ? તમારા બંનેમાં ખરો ગુનેહગાર કોણ છે ?" ન્યાયાધિશે ચીડાઇને પૂછ્યું.

" હું–પોતે."

"તો પછી આ બાઇને જુઠું બોલવાનું શું પ્રયોજન !"

" એ તમે ક્યાંથી સમજી શકો ? ઓ ન્યાયાધિશ સાહેબ ! તમે એટલું તો હિન્દના ઇતિહાસમાં વાંચ્યું હશે, કે એક આર્ય–રમણી પોતાના પતિને ખાતર પ્રાણ પણ પાથરવા નથી ચૂકતી."

" પણ એ નિર્દોષજ છે, એની ખાતરી એને રૂબરૂજ મળવી જોઇએ. તમે કહો, એ નહી ચાલે."

" તો મ્હારા સોગન દઈ એને કબૂલાવો."

" બાઇ ! જો ગુન્હેગાર તમેજ હો ! તો તમારા આ સ્હામે ઉભેલા પતિદેવના સોગન ખાઈ કહો, કે ' ખૂન મ્હેં કીધું છે."

" જે પતિને બચાવવાને હું આટલું બધું કરૂં છું, તેમના સોગન કેમ ખવાય ?

" ખાવાજ પડશે."

" એ મ્હારાથી કદાપી નહી બને."

' તો પછી તમારા પતિજ ગુન્હેગાર છે, એ વાત કબૂલ કરો."

સુધાની આંખમાં હવે આંસુ ભરાયાં. તે ન્યાયાધીશના ચરણોમાં ઢળી પડી, બોલી, " દયા કરો ! માફ કરો ! ઓ

ન્યાયાધિશ ! મ્હારા પતિ ભૂલ્યા છે. એમનાથી ભૂલમાં આ કાળું કામ થઇ ગયું છે. હવે તેઓ એ બદલ અંતઃકરણથી પસ્તાય છે. આટલી વાર એમને જવા દ્યો. એક ભાગ્યહીન ભિખારણ આજે તમારી પાસે ખોળો પાથરી, ઘુંટણીએ પડી, એટલી ભીખ માગે છે."

"આ ન્યાયની અદાલત છે. બાઇ ! કાંઇ ભીખ માંગવાનું, કે દાન આપવાનું સદાવ્રત નથી, સમજી ?"

"તો પછી અર્ધ શિક્ષા મ્હને કરો. હું એમની અર્ધાંગ છું. સુખદુઃખમાં સમાન ભાગીદાર છું."

"એ શાસ્ત્રાર્થ અહીં અંગ્રેજી કાયદા આગળ ન ચાલે. શિક્ષા ગુન્હેગારનેજ થાય."

"આપ શું શિક્ષા કરશો ?"

"ખૂનને બદલે ફાંસી."

"ઓહ્ ! દયા ! દયા ! ન્યાયાધિપતિ ! તમે હિન્દુ છો. શિક્ષિત છો. સજ્જન છો. સમજુ છો. સહૃદય છો. એક આર્યરમણીનું, પતિવ્રતા અબળાનું, પ્રેમભીનું હૃદય વાંચી શકો છો, ઉકેલી શકો છો. એની અંતરપીડા અનુભવી શકો છો. સતી સ્રીને મન ગમે તેવા પણ અંતે "પતિ એજ પ્રભુ." કાયા ત્યાંજ છાયા. અર્ધાંગ ત્યાં અર્ધાંગના. જ્યાં એ મ્હારા રામ ! ત્યાંજ તેની આ અભાગીની સીતા !

" બસ કરો ! બ્હેન ! આમાં હું કંઇજ કરી શકું એમ નથી. એ મ્હારી સત્તાની બ્હાર છે. એક વખત અંતરમાં પણ જુઠું બોલવાનો વિચાર કરી તમે સતી હોવાનો અધિકાર ગુમાવ્યો છે. એ ભૂલનું હવે...."

" પણ એનું પ્રાયશ્ચિત હું આવતે જન્મે કરી લઇશ. પરન્તુ તમે આ જન્મે આ એક આશાભરી યુવતીની આંતરડીને ઠારી તેનો આશિર્વાદ લઇ લ્યો."

" અત્યારે તો કાંઇ નહી બેન છતાં કાલે ઘેર આવજો. હું આજેજ તમારા તરફથી બંધવાને માટે દયાની અપીલ વડી સરકારને કરૂં છું. જો કે આશા તો નકામીજ છે. પછી તો ઇશ્વર કરે તે ખરૂં ! જેવું તમારૂં નસીબ ! તમે જરૂર મ્હને આવતી કાલે મળજો. "

ન્યાયાધીશ ગયા. સુધા ભીને નયને ભરથારને ભેટી પડી. પોલીસના માણુસો આરોપી ચંદ્રને કારાગૃહમાં લઇ જવા ત્યાંથી ઘસડી ગયા. " હાય ! હતભાગ્ય ! " કહી સુધા ત્યાંજ જમીન ઉપર તૂટી પડી. બેહોશ થઇ ગઇ.

અંતે પ્રભુનું ધાર્યું થયું ! ચંદ્રવદન દોષિત ઠર્યો. તેને ફાંસીની શિક્ષા જાહેર થઇ ચૂકી.

પુષ્પઃ—૧૧ મું.

"નિર્દોષને મુક્તિ."

શેઠ સુમનચંદ્રની એકની એક કન્યા "શારદા, ના ખૂનનો આરોપ દૈવયોગે અમુલખરાયના પુત્ર નિર્દોષ અરૂણુ ઉપર આવતા હતા. અરૂણુની લાશને કોર્ટમાં હાજર કરી ડિટેકટીવ મી. રાઠોડ સુમનચંદ્ર, સાથે એક બાજુ ખુરસી ઉપર બેઠા હતા. બીજી બાજુએ વિમળા, ગાડીવાન, તથા ભૈયાને પણ ત્યાં લાવી ઉભા રાખવામાં આવ્યા હતા. અરૂણુનો પિતા અમુલખરાય પણ પોતાની આબરૂને નિષ્કલંકીક ઠરાવવા વકીલ સાથે ત્યાં રહ્યો હતો-

જે વિમળાએ શારદાને ગાડીમાં નાખતા ઉભય બદમાશોને જોયા હતા, અને ભૈયા તથા ગાડીવાનને ચેતાવ્યા હતા, તેનીજ જુબાની ઉપર મ્હોટો આધાર હતો. સરકારી વકીલે સુમનચંદ્ર, ગાડીવાન, ભૈયા, તથા મી. રઠોડની નહી જેવી જુબાની લીધા પછી વિમળાને પૂછવું શરૂ કર્યું.

"વિમળા ! તું કયાં રહે છે ?"

"શારદા બ્હેનને ત્યાંજ."

"કોની સાથે ?"

"શેઠ સુમનચંદ્રને ત્યાંજ."

"ત્યાં શું કામ કરે છે ?"

"કાંઇજ નહી ! હું શારદાબ્હેનની દાસી હતી."

"ત્હારા મા-બાપ, ન્યાત-જાત કોઇ જાણે છે ?"

" ના."

"વારૂ ! શારદાને ઉપાડી જનારાને ત્હેં નજરોનજર જોયા છે. એમજને ?"

"હા"

"કેટલા જણા હતા ?"

"બે. એક પુરૂષ અને એક સ્ત્રી"

"તું બંનેને હમણા જુએ તો ઓળખી શકે કે ?"

"હા. કેમ નહી ?"

તુર્તજ મી. રાઠોડને આજ્ઞા થતા વેશ્યા અરવિન્દાને ત્યાં હાજર કરવામાં આવી. તેને જોતાંજ વિમળા પોકારી ઉઠી. "આજ...આજ....એ સ્ત્રી."

વેશ્યા અરવિન્દા તો વિમળા પ્રતિ ટગર ટગર જોઇજ રહી. તે પછી રાઠોડે અરૂણના શબ ઉપરથી કપડું ખસેડી લીધું.

"અને પુરૂષ આ કે ?"

"ના એ તો આનાથી બહુ મ્હોટો ને જાડો હતો. એના વાળ નાટકીયા જેવાં હતાં.'

"તમે આ બાબતમાં શું ખુલાસો કરો છો ?"

"હું અરૂણકુમાર સાથે બાગમાં ફરવા ગઇ હતી. આ શેઠની કન્યાને તેઓ લક્ષ્મીની લાલચથી બેભાન કરી ઉપાડી લાવ્યા હતા."

"કારણુ ?"

"એમની પત્નીને ઘરેણાં ચઢાવવાનો પૈસો એમણે ખર્ચી નાખ્યો હતો એટલે."

"તમારી જુબાની મી. રાઠોડ તમારે ઘેર આવ્યા હતા, તે વખતથી જુદી પડે છે. વારૂ! ત્યારે આ છોકરી (વિમળા) કેમ ના પાડે છે? એનુ કારણ!"

"તે હું નથી સમજી શકતી."

"સાહેબ! મી. અરૂણકુમારનો મૃત્યુ–કરાર આ વખતે વાંચવો ઠીક થઇ પડશે." રાઠોડે ડાયરી કાઢી.

"વાંચો એમાં શું લખ્યુ છે"

"એમણે પોતાને નિર્દોષ જાહેર કરી, અરવિન્દા તથા ઇંદ્રવદન એમ બે નામ મરતાં મરતાં સૂચવ્યા છે."

વેશ્યા ચોંકી. ન્યાયાધિશે આ જોઇ લીધું. તેઓ બોલ્યા, "અરવિન્દા! એ ઇંદ્રવદન કોણ?"

"તે મ્હને શી ખબર?"

"સાચું બોલો! નહી તો...."

"પણ હું શું જાણું? જાણતી હતી એટલું કહ્યું. હવે માનવું ન માનવુ તે તમે જાણો. ઐરાં માણસને આમ કોર્ટમાં લાવી ડરાવી ધમકાવીને વાતો કઢાવવી....એ...."

"બસ કરો! એ વેશ્યાના ઢોંગ અહી નહીં ચાલે. અહીં તો સીધો જવાબ આપવાનો છે." રાઠોડ સાહેબ ઘુરકયા.

"એટલે શું તમે મ્હને ખૂની માનો છો?"

"ખૂની કદાચ તમે નહી હો; પરન્તુ તેના મદદગાર તો જરૂર છો" રાઠોડે હિમ્મતપૂર્વક જવાબ દીધો.

"ખોટી વાત. તમે ભૂલે પડો છો."

"એમ? સિપાઇ!"

"જી....સાહેબ."

"મી. ઇંદ્રવદનને હાજર કરો."

સિપાઈ ઇંદ્રવદનને લાવવા ત્હાર ગયો. રાઠોડ બોલ્યો, "ન્યાયાધિશ સાહેબ! મી. અરૂણકુમારે મરતી વેળા ઈંદ્રવદનનુ નામ દીધું. તે ઉપરથી તપાસ કરી મ્હેં અરવિન્દાની સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવનાર ઇંદ્રવદન નામના મહાશયને એક હોટેલમાંથી ચાલાકીથી પકડયા છે. મારના ધાકે છેવટે તેમણે તમામ વાત મ્હારી પાસે કબૂલી છે."

એટલામાં ધ્રુજતો ધ્રુજતો ઈંદ્રવદન ફિક્કે મોઢે ત્યાં આવ્યો. તેના હાથમાં લોઢાની બેડીઓ હતી. અરવિન્દા આ દ્રશ્ય જોતાંજ ધ્રુજી. તેના હોંશ ઉડી ગયા. પરન્તુ પેલી વિમળા તેજ ઘડીએ પોકારી ઉઠી "આજ! આશા! શારદા બ્હેનને ઉંચકી જનાર."

બધાં એને જોઈ રહ્યા. ઈંદ્રવદને ખુલ્લે દિલે સત્ય એકરાર ન્યાયાધીશ સમક્ષ કરી દીધો.

આજ વખતે ઘડીયાળમાં બેના ટકોરા પડયા. ન્યાયાધિશ અર્ધા કલાકની રજા ઉપર ઉઠયા. ઉઠતાં ઉઠતાં તેમણે અરૂણકુમારને નિર્દોષ જાહેર કર્યા મૂક્તિ અને રજા મળતાંજ દુઃખી દીલે અમુલખરાય પુત્રના શબને છેવટના અગ્નિસંસ્કાર કરવા ઉપાડી ગયા.

શારદાને ગમાવી બેઠેલા શેઠ સુમનચંદ્રે પોતાની બાલ્યકાળથી પાળેલી પુત્રી વિમળાને છાતી સરસી દાબી. શારદાની જગ્યાએ તેનેજ હવે પોતાની પુત્રી તરીકે સ્વિકારી, મન વાળ્યું. શું કરે? વિધાતાના લ્હાસું થોડુંજ થવાય છે?

પુષ્પ:-૧૨ મું,

"અરવિન્દની આત્મકથા."

અર્ધા કલાક પછી કોર્ટ પાછી બેઠી. ન્યાયાધિશના કે'વાથી અરવિન્દાએ પોતાની આત્મકથા કહેવી શરૂ કરી.

"હું એક ઉચ્ચ વણીક કોમની કન્યા છું. અમારી ન્યાતમાં બાળલગ્ન તો થાય છે. પુનર્લગ્ન, વિધવાવિવાહ, વગેરે નથી થતા, વિવાહ નથી ઓછંડાતા. વૃદ્ધલગ્ન અને કન્યાવિક્રમનું તો પૂછોજ મા. નવ વરસની નાદાન વયે મ્હારા પિતાએ મ્હને મુંબાઈના કોઈ એક શ્રીમાન વૃદ્ધ વણીકને વેચી. હું ભાવનગર છોડી મુંબાઈ નિવાસીની બની. મ્હારો ઘરડો ભરથાર તેની આ નખ જેટલી વહુને ! પુત્રી કહું તો પણ ચાલે ! અને સારૂં સારૂં પહેરાવી ઓઢાડી રાજી રાખતો હું પણ ખાવું પીવું મળતાં પીએરીઆને ભૂલી.

વાત વાતમાં ત્રણ વર્ષ વીત્યા. મ્હને બાર પુરા થઈ તેરમું બેઠું. હવે હું ન્હાતી ધોતી થઈ. સંસારથી પણ કંઈક સમજણી થઈ. મ્હને જરા વયમાં આવેલી જોતાંજ એક દિવસ મ્હારા વૃદ્ધ ભરથારે છેડી. આ કોને કહું ? ઘરને ખુણે એકાંતમાં હું આંસુડાના ઢગલે ઢગલા વેરતી. ઘરડો ધણી જોઈને મ્હારૂં દીલ રોજ બળીને ,ખાખ થવા માંડયું.

હવે મ્હારા પતિની કામવાસના પણ વધી, એની છેડખાનીથી હું અંતે કંટાળી, એક દિવસ લાગ જોઈ ઓઢાં

ઘણાં ઘરેણાં ગાંઠે હતાં તેની અને સારાં સારાં વસ્ત્રની પોટલી બાંધી હું ન્હાઠી.

તમે પૂછશો કે ક્યાં ? હું દરરોજ મહાલક્ષ્મી માતાને મંદિરે ઘરની ગાડીમાં બેસી એકલી દર્શન કરવા જતી. ત્યાં રોજ જતાં એક દિવસ મ્હારા દુર્ભાગ્યે હું એક ભૂદેવ સાથે લઢી પડી. તે કુઓ દરરોજ "બ્હેન ! પૈસા આપો" કહીને મ્હારો તેમજ દર્શને આવનાર જનાર સારી સારી સ્ત્રીઓના લુગડાનો પાલવ ખેંચતો,

એક દિવસ પુષ્કળ ભીડ હતી. એણે મ્હારો પાલવ પકડયો. હુંએ છટકાવી દર્શન કરવા દોરવા ગઇ. તેવોજ છેડો પગમાં ભરાયો, હું પગથીઆ ઉપર પટકાઇ પડી, માથાનો છેડો વક્ષઃસ્થાનેથી ખસી ગયો.

દર્શને આવનાર જનાર લોકોએ, મ્હારી ફજેતીનો આ તમાસો હસતી દૃષ્ટિએ જોયો. મ્હને તો મરવા જેવું લાગ્યું. મ્હારાથી રડી દેવાયું મ્હારી આંખોમાં આંસુ ભરાયાં, પણ હું આબળા જાત શું કરૂં ? વાગ્યું એ તો નફામાં.

પણ એટલામાં ત્યાંથી પસાર થતો એક અપ-ટુ-ડેટ ફાંકડો લાલ મ્હારી વ્હારે ધાયો. પહેલાં તો તેણે પેલા મ્હારાજને ઝૂડી લીધો. તેણે ગળગળા થઇ. એ જુવાનથી ડરી મ્હારા માફી માગી લીધી. આમ મ્હારી અને એ જુવાનની ચાર આંખો એક થઇ. એણે મ્હારો હાથ ઝાલી મ્હારી ગાડીમાં બેસાડી. મ્હેં એને મ્હારૂં નામઠામ કહ્યું.

તે દિવસથી મ્હારૂં મન એનામાં પરોવાયું, અને અને

વારંવાર ત્યાં મંદિરે મળવા લાગ્યાં. પરીણામ એ આવ્યું, કે હું અંતે પાપને પંથે ઉતરી. અનીતિને માર્ગે ગઇ.

મ્હારૂં પતિવ્રત ખંડાયું. અને એને માટે કોણ જવાબદાર ? ધણીને ત્યાં ભૂખે મરતાં કુતરાની નજર વિષ્ટા ઉપર જાય, એ સ્વાભાવિક છે. હું મ્હારા વૃદ્ધ પતિથી અસંતોષિત હતી. એને જોઇને મ્હારાં રૂવાડાં ઉભા થતાં હું અનાચારમાં પ્રવૃત્ત થઇ. એને માટે મ્હને વેચનાર ! કુવામાં નાખનાર ! મ્હારા માબાપ જવાબદાર છે, આ મ્હારૂં પોતાનું નહી, પણ ખરૂં જોતાં એમનુજ પાપ છે.

એ ભલા યુવાનનું નામ "સુમન"હતું મ્હારૂં નામ એ વેળા સવિતા હતું. એક વખત મ્હેં એમની પાસે મ્હારૂં દુ:ખ રડયું. એમણે મ્હને દીલાસો દેતાં આ રસ્તો દેખાડયો હું પ્રથમ તો કંપી. મ્હેં એને ચોકખી ના પાડી, પણ અંતે મ્હારૂં દીલ પલટયું. કહેવત છે કે, "સંગ તેવો રંગ." મુકરર કરેલે દિવસે હું એની શીખવણી મુજબ મ્હારી વસ્રાલંકારની એ પોટલી લઇ મ્હારા પતિનું ઘર છોડી ન્હાઠી.

અમે બંને બાગમાં એકમેકને મળ્યાં. એણે ભાડુતી ગાડી કરી. અમે બંને એમાં બેઠા. ગાડી એક ન્હાના પણ સુંદર મકાન આગળ આવી થોભી, અમે બંને તેમાંથી નીચે ઉતર્યા. આ તેનું ઘર હતું. મ્હને લઇ તે માળ ઉપર ગયો.

તે દિવસથી મ્હેં એનું ઘર માંડયું. પણ દિવસ જતાં મ્હને એની ચાલચલગત ઉપરથી ખબર પડી ગઇ, "કે એ કોઇ મુંબાઇના મવાલી છે.

આ વખતે મ્હને ચૌદમું વર્ષ ચાલતું હતું. એ દારૂ પી રાંડોને ઘેરથી મોડી રાત્રે આવતો. નોકરી–ધંધો કરવાનું તો નામજ ન્હોતું. મ્હારાં ઘરેણાંગાંઠા વેચી એણે છજ માસમાં ઠેકાણે કરી દીધા. હવેજ મ્હને ખબર પડી; કે "એ અવાજ ધંધા કરી, ફાંકડા પોશાકોમાં ફરી, મ્હારા જેવી અજ્ઞાન, નિર્દોષ બાળાઓને આવે પંથે ઉતારી, કાળાકામ ઉપર પોતાનું પાંચ વ્હેંતનું પાપી પેટ ભરે છે."

પણ હું લાચાર હતી. એને કહી કહીને, વિનવી વિનવીને થાકી. એન સમજ્યા. એક દિવસ એ ઘેર આવ્યા. હું એમની પાસે રડતી ગઈ. મ્હેં એમને કહ્યું, "હવે તો કંઇક સુધરો. આંખ ખોલો! આમ ક્યાં સુધી ચલાવશો? મ્હને દા'ડા રહ્યા છે."

"હું ગર્ભવતી છું." એ સાંભળતાંજ એ યુવાનના મ્હેરાનો રંગ ઉડી ગયો. તે નિષ્ઠુરહૃદયી મ્હને કે'વા લાગ્યો, "સવિતા! મ્હારી વાત સાંભળ તું મ્હને અત્યાર સુધી સારા આબરૂદારનો સંતાન ધારે છે, પણ વાસ્તવિકમાં એમ નથી. હું એક દુનિયાથીં ઉખડેલો, ચોર, વ્યભિચારી અને નિશાબાજ માણસ છું. મ્હારા ભોળા શબ્દમાં ભોળવાઇ મ્હારી સાથે તું પાપને પંથે ઉતરી છે. હવે જો ત્હને છોકરી થાય, તો મ્હારે તે આપી દેવી, અને છોકરો થાય તો તેને...."

"શું?"

"મારી નાખવો."

"શા માટે?"

"ત્હારી આબરૂને ખાતર."

"આબરૂ હવે રહી છેજ ક્યાં ?"

"ભલે ત્હારી ન હોય. પરન્તુ મ્હને તો લોકો બહાર શ્રીમાન અને ખાનદાનના ફરજંદ તરીકે ઓળખે છે, સમજી?"

"ધુળ પડી તમારી એ ખાનદાની ઉપર."

આ પાપને પંથે ઉતર્યા પછી એજ દિવસે મ્હને ખબર પડી, કે હું મુંબાઇના કે'વાતા મવાલી–ચોરબજારના શાહુ-કારના હાથમાં ફસાઇ છું, મ્હેં હવે રોવું છોડયું, હું હિંમ-તપૂર્વક તેની સ્હામે થઇ.

"વારૂ! પણ તમે છોકરીનું શું કરવા માગો છો?"

"વેચી નાખીશ."

"હેં ! કોને ?"

"વેશ્યાને ! સવિતા ! તું આમ ગભરાઈશ મા. અમારો ધંધો આજ કહેવાય છે. એના બદલામાં આપણને પુષ્કળ પૈસો મળશે. પછી તું અને હું........"

હું એના વધુ શબ્દો ન સાંભળી શકી. "બસ કરો. તમારા જેવા ચાંડાળની સાથે, આ મકાનમાં હવે હું એક પળ પણ રહેવા નથી માગતી."

"તો આ મ્હોટો રસ્તો રહ્યો. ચાલતી થા. ક્યાં જવાની છે ?"

"ભીખ માગી ખાઈશ ! સમજ્યા ?"

"બીજુ કરવાની પણ શું હતી ?"

એ પછી તે પાષાણ હૃદયી ચાલ્યો ગયો એકલી પડતાં

હું ખૂબ રડી. મ્હારે હવે શું કરવું ? આવી અવસ્થામાં આશ્રય પણ ક્યાં જઇ લેવો ? સાસરામાં તો હવે પાછા જવાય એવું રહ્યુંજ ન્હોતું. સાહીઅરમાં માબાપ, પરણેલી છતાં, જાઉં તો ફરી વેચવા તૈયાર થાય એવાં હતાં. અત્યારે કોઇ પણ પ્રકારના એક નિશ્ચય વિના હું ભાગ્યને ભરોસે પ્હેરેલા કપડાંભેર નિકળી પડી.

બાપજન્મે મ્હેં મુંબાઇ ન્હોતું જોયું, સાસરાની ઘોડાગાડીમાં બેસી દરરોજ માતાને મંદિરે દર્શને જતી આવતી, એજ રસ્તે જતા એક સારા માણસને મ્હેં અનાથાશ્રમનો રસ્તો પૂછ્યો. તેની આપેલી નિશાનીથી મ્હેં આશ્રમ શોધી તેના માલીકને મ્હારી આપવીતી ટુંકમાં સમજાવી, આશ્રય માંગ્યો જવાબ રોકડો મળ્યો, "આ અનાથાશ્રમ છે. વિધવાશ્રમ નથી."

તે પછી હું વિધવાશ્રમમાં ગઇ. પરન્તુ મ્હારા જેવી વેશ્યાઓને સંઘરવાની ત્યાંથી ચોકખી ના પાડી હું મ્હારા દુર્ભાગ્યને રોતી. માતા પિતા ઉપર અભિશાપની વૃષ્ટિ વરસાવતી, જેમ તેમ ભીખ માગી પેટ ભરવા લાગી, મ્હને નવ માસ પૂરા થવા આવ્યા, હવે મ્હારાથી રસ્તે રસ્તે ફરી ભીખ માંગી શકાતી ન્હોતી, હું અણજાણી એક વેળા કાંદાવાડીને રસ્તે ચઢી ગઇ. ત્યાં એક વેશ્યાની નજર મ્હારી ઉપર પડી.

હું ન્હોતી જાણતી કે આ એક વેશ્યા હશે ! એણે મ્હને અટારીએ ઉભા ઉભા ઉપર બોલાવી, હું એને સદ્‌ગૃહસ્થની

ગૃહીણી ધારી ઉપર ગઇ, તેણે મ્હારી વિતક વાર્તા સાંભળ્યા પછી મ્હને પોતાને ત્યાં આશ્રય આપ્યો. બે ચાર દિવસમાંજ મ્હેં એ મકાનમાં એક પુત્રી રત્નને જન્મ આપ્યો.

વેશ્યા આથી હરખાઇ ગઇ. તેણે હવે પોતાનું ધ્યાન મ્હારા લાવણ્યરાશીને સમજાવવા તરફ વાળ્યું. અને એક રાત્રે એના ઘરનો દેખાવ જોતાં, એ કોણ છે ? તથા એનો ધંધો શું છે ? એ હું સમજી ગઇ, હું ગુલાબનો ખાટલો છોડી આજે પહેલી વહેલીજ ઉઠી હતી, મ્હેં એનાં રંગ-રાગ જોયા. પણ શું કરૂં ? લાચાર ! ભીખ માગી માગી હું કંટાળી ગઇ હતી, વેશ્યાના ઘરમાં આવી છું, એ જાણતાં આખા શરીરે પહેલાં તો મ્હને, કંપ છૂટ્યો, પરન્તુ એ ભીતિ પાછળથી દબાઇ ગઇ. કે'વત છે કે:—" સંગ એવો રંગ, અને અન્ન તેવો ઓડકાર." એના સંગ, વાતાવરણે, અને અન્ને મ્હારી બુદ્ધિમાં મલીનતા મૂકી. " એમાં શું ?" મ્હને થઇ આવ્યું.

એટલામાં એ વેશ્યા આવી. એનું નામ "ગોહર" હતું. તે બોલી. "આજથી હવે ત્હને નૃત્યકળા અને સંગીતની તાલીમ આપવાની છે. ઉસ્તાદ આવી લાગ્યા છે. લે આ પોશાક. જલ્દી પ્હેરી આગલા ખંડમાં આવ."

હું એના મોઢા અને એ મુસલમાની વેશ્યાના પોશાક તરફ જોઇ રહી. પહેલીજ પળે મ્હેં એને પૂછ્યું.

" તમે મુસલમાન વેશ્યા છો ?"

" નહીરે ! હિન્દુ અને મુસલમાન જેવા ભેદ વળી

આપણામાં શાના ? જે ઘડી જે પોશાક પ્હેરવા ઇચ્છા થાય તે ખરૂં."

તે દિવસે આ ગોહરને હું હિન્દુ-રમણીના વેશમાં દેખી છેતરાઈ હતી મ્હેં હિંમતથી જવાબ વાળ્યો.

"હુ કાંઈ નાચવા ગાવા ને બજારમાં બેસવા નથી આવી."

"ત્યારે ?"

"પ્રમાણિક રસ્તે મહેનત-મજુરી કરી પેટ ભરવા"

પણ મ્હારૂં કોઇએ ન સાંભળ્યું. વેશ્યાની મુસલમાન ગુલામડીએ બળાત્કારે મ્હારો ચોટલો છોડી, સુગંધીદાર તેલ નાખી તેની લટો ગુંથી, માંહે ફુલો બાંધ્યાં. હિન્દુ-સ્ત્રીનો પોશાક શરીર ઉપરથી ઉતારી લઇ મ્હને એણે મુસલમાની પોશાક પહેરાવ્યો. મ્હારા ગળામાં દેખાવની મોંઘી.મોતીની માળાઓ (ખોટી) પડી, કાનમાં વેશ્યાના જેવા ચમચમ થતા ઇમીટેશનના કર્ણફુલો, ને નાકમાં પોખરાજની નથ દીપવા પગમાં ઘુઘરા બાંધી તે મ્હને શણગારી આગલા ઓરડામાં લસડી ગઇ. વેશ્યાને ત્રાસે મ્હારે પાન ખાઈ મોઢું અને હોઠ લાલ રંગે રંગવા પડયા, મ્હારે હાથે પગે મેંદી પણ મૂકાઇ. લાલી અને પાઉડરના લપેડા પણ ખૂબસુરત દેખાવા મોઢે લગાડાયાં.

મ્હારી કુમળી પીઠ ઉપર ચાપખાના સોળેસોળ પડવા લાગ્યા. મ્હને ઉસ્તાદે ગાતાં નાચતાં શીખવવા માંડયું. મ્હારા ઉપર રાતદિવસ સખ્ત ચોકી પ્હેરો રહેતો.

આ દયાહીન પાપાલયમાં મ્હેં છ માસ વિતાડયા. હું નાચવા-ગાવામાં પ્રવીણ થઇ પરન્તુ હજુ સુધી ગૌહરે મ્હને કોઇ જાહેર જલસામાં અગર મેળાવડામાં નાચવા-ગાવા ન્હોતી મોકલી. મ્હારૂં શિયળ હજુ ન્હોતું ખંડાયું.

થોડે દિવસે મ્હને નાચવાનું ફરમાન આવ્યું. તે દિવસે મ્હને ખૂબ શણગારી, મ્હારૂં નામ "જોહર" રાખવામાં આવ્યું. મ્હારી દેહ જો કે સોના રૂપાથી ઝાકઝમાળ થઇ રહી હતી, પણ મ્હારૂં કાળજુ તો બળી રહ્યું હતું. મ્હારી આંખોમાંથી શ્રાવણ ભાદરવો વહી રહ્યો હતો, આ વખતે આ અભાગીનીને જો કોઇ આશ્વાસનદાતા હોય, તો તે એક મ્હારી ન્હાનકડી પુત્રી હતી.

આજ મ્હારો પ્રથમ નાચ હોવાથી વેશ્યા તેમજ તેની સર્વ દાસ દાસીઓ દીવાનખાનુ શણગારવામાં પડયા હતા. મ્હારામાં આજ વખતે ઇશ્વરે તર્કશક્તિ અને હિંમત મૂકી. હું પ્હેરેલા વસ્ત્ર સાથે મ્હારી ન્હાની બાળકીને લઇ એક કાળું લુગડુ ઓઢી, પાછલે બારણેથી ન્હાઠી.

પરન્તુ રાતના જાઉં પણ કયાં ? આશરે-નવ-દશનો સમય હશે ! શિકારીના પંજામાંથી છટકેલી હરણી સમાન હું જયાં જવાય ત્યાં જવા કોઇ પણ પ્રકારની નિશ્ચય વિના જીવ લઇને દોડી. ખરૂં પૂછો તો મ્હને આ નર્કાલયમાં ખાવા પિવા તથા ઓઢવા પ્હેરવાનું અપૂર્વ સુખ હોવા છતાં સુદ્ધા ગમતુ ન્હોતું. વેશ્યાનો નિર્દય માર મ્હારાથી ન્હોતો સહન.

થતો. વળી એક વાર પાપને પથે ઉતરી કડવાં ફળ ચાખી ચૂકેલીની હવે એવા અધમ માર્ગમાં ઉતરવા છાતી ન્હોતી ચાલતી.

ઇલેકટ્રીક લાઇટોની પૂર રોશનીથી ઝળહળતા એક વિશાળ અને ભવ્ય મકાન આગળ હું આવી. અહીં ગાડી ઘોડા અને મોટરોની હાર ઉભેલી હતી; લોકોની મેદની પણ બેશુમાર હતી. ચીરાતે જીગરે મ્હેં મ્હારી પુત્રીને ધીરેશથી એક મોટરમાં મૂકી દીધી, કઠણ હૈયું કરી તે પછી હું એ મકાનમાં દોડી.

"મ્હારે માલીકને મળવું છે." મ્હેં ટીકીટ ઓફિસમાં જઈ કહ્યું.

આ નાટકનુ થીએટર હતું. મૂલ્યવાન વસ્ત્રાલંકારોથી સજ્જ એક સ્વરૂપવાન રમણીને—મ્હને, ગભરાયલી સ્થિતિમાં જોતાં તે અજાઇ ગયો. તરતજ તેણે એક છોકરાને મ્હારી સાથે મોકલ્યો. તે મ્હને એક જાડા સરખા શેઠ પાસે લઈ ગયો. જે થીએટરની અંદરના ભાગમાં—જેને સ્ટેજ કહે છે, ત્યાં ખુરસી નાખી બે ચાર એક્ટરો સાથે ગપ્પા મારતા હતા.

"મ્હારે તમને ખાનગીમાં મળવું છે." મ્હેં જતાંની સાથેજ તેમને કહ્યું.

મ્હને જોતાંજ તેઓ ઉભા થઈ ગયા. મ્હારી સાથે એક એકાન્ત ઓરડામાં આવ્યા. ત્યાં મ્હેં તેમને તમામ વાત કહી. તેમના પગમાં મ્હેં મ્હારૂં માથુ મૂકી દીધું.

" ત્હારી એ બાળકી ક્યાં છે ?" તેમણે મ્હને પૂછ્યું હું એમને લઇ પાછી બ્હાર આવી. જે મોટરમાં બાળકી મૂકી હતી, તેની તપાસ કરી. તે ત્યાં ન્હોતી. હું રડી પડી. શેઠે પણ ખૂબ તપાસ કરી, પરન્તુ મોટર કોની હતી ? એની ખબર નજ પડી. હો–હા–થવાની બ્હીકે શેઠે એ તપાસ માંડી વાળી. હું પણ માથે હાથ દઇ બેસી રહી, નાટક–કંપનીના આ માલીક તે પછી એક ગાડી ભાડે કરી મ્હને પોતાને ત્યાં લઇ ગયા.

" એ ત્હારી છોકરીનો પત્તો ત્હને પછી લાગ્યોજ નહી કે ?" ન્યાયાધિશે પૂછ્યું.

" ના. હજુ સુધી તો નથી લાગ્યો."

" તો પછી ધાર કે હજુ એ છોકરી કદાચ દૈવસંયોગે ત્હને મળે, છતાં તું એને શી રીતે ઓળખી શકે ?"

" નહીજ ઓળખાય, પરન્તુ ન્યાયાધિશ સાહેબ ! આજે એ વાતને લગભગ તેરથી ચૌદ વર્ષ વીતી ગયાં."

" એમ ?"

" જી–હા. મોટરમાં મ્હારી બાળકીને મૂકતાં પહેલાં મ્હેં બે કામ કર્યાં હતાં. એક તો મ્હારા વૃદ્ધ પતિએ મ્હને કરાવી આપેલું મ્હારી છબીવાળું સોનાનું લોકેટ મ્હેં એના ગળામાં પ્હેરાવી દીધું હતું, અને બીજું એના ઝભલાની કસને છેડે એક કાગળની ચિઠ્ઠી લખી બાંધી દીધી હતી."

"તેમાં શું લખ્યું હતું ?"

"સમાજના ત્રાસે કરી રાક્ષસી રૂઢીનો ભોગ થયેલ, પાપને પંથે ઉતરેલ, એક બાળવિધવાનું આ પાપ છે આ નિર્ભાગીની જે કોઇને જડે, તે ઉછેરજો."

આટલું લખી મ્હેં એની "સવિતા." નીચે મ્હારૂં ખરૂં નામ સવિતા લખ્યું હતું આજ પણ જો એ લોકેટ કે ચિઠ્ઠી મળે તો હું એને ઓળખી શકું."

"તો શું નિર્ભાગીનીની માતા ! મ્હારી પોતાની મોટરમાં એ છોકરીને મૂકી જનાર, સવિતા ! તે તું ?" મૃત શારદાના પિતા સુમનચંદ્ર શેઠ આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠયા.

"ઓહ્ ! મ્હારી મા" કે'તાંજ ભરી કોર્ટમાં વિમળા દોડી વેશ્યા અરવિન્દાને બાઝી પડી.

વાંચક ! સવિતા એજ અરવિન્દા ! અને તેની પુત્રી નિર્ભાગીની એજ શેઠે પોતાની મોટરમાંથી બચાવેલી બાળા વિમળા ! શારદાની દાસી.

સમય થઇ ગયો. અરવિન્દાની આત્મકથા આવતી કાલને માટે અધુરી રહી.

અરવિન્દા એ પછી વેશ્યા કેમ થઈ ? નાટક-કંપનીના માલીકને ત્યાંથી શા શા વેશ ભજવી નીકળી ગઇ. એ બધું જાણુવા પ્રિય પાઠક ! ભાગ બીજો જો.

પુષ્પઃ—૧૩ મું.

" આશાનું કિરણ ! "

રડી રડીને થાકી ગએલ બાળવિધવા ઉષાની આંખો અત્યારે એકાએક મિંચાઇ ગઇ હતી. ઉંઘમાં તે એક સ્વર્ગીય સ્વપ્નું જોઇ રહી હતી. તેનો પ્રેમ—પાત્ર વિનાયક તેની પાસે આવી (સ્વપ્નામાં) ઉભો રહ્યો હતો. " લગ્ન એટલે શું ?" એજ પ્રશ્ન તેથી નજર સમીપ તરવરતો હતો

" બોલ ! ઉષા ! તું શું કે'વા ઇચ્છે છે ?"

" જગતે મ્હને છોડી છે. તું મ્હને સ્વિકાર."

" એતો નહી બને."

" ત્યારે હવે હું જાઉં છું."

" ક્યાં ?"

" નર્કાલયમાં. "

" શું તું પતિત થઇ પાપને પંથે પળવા જાય છે ?"

" હા."

" હું આ શું સાંભળું છું ? એક વિપ્ર—બાળા વ્યભિચારણી થશે ? વેશ્યાવૃત્તિ સ્વીકારી, કુળ, કુખ અને કીર્તિને કલંકિત કરશે ? ઉષા ! ત્હને આ ન શોભે !"

" વિનુ ! જો ઉષાની એટલી બધી દયા આવે છે, તો પછી એને જન્મભર રોતી, કકળતી અને દુઃખ સહન કરતી જોવા શા માટે તૈયાર થઇ રહ્યો છે ? એને સુખી કરવાના ઉપાય તું કાં નથી કરતો ? "

"શું કરૂં ? બોલ ! તુંજ કહે. એક વિધવા થયેલ વિપ્રબાળાને આ કમનસીબ કંગાલ યુવક શી રીતે સુખી કરી શકે ?"

"ચોરીમાંથીજ રંડાપો મેળવનાર, મ્હારા જેવી બાળવિધવાઓ મહીઅર અને સાસરે કુતરીની માફક હડહડ થઇ તિરસ્કૃત થાય છે. અમારી દુર્દશા તો નિહાળો. હાય ! સમાજને કંપારી પણ કેમ નથી છુટતી ? ન્યાતના પત્થર હૃદયમાં દયાનો અંશ સરખો પણ કયાં દેખાય છે ? વિનુ ! ત્હને નથી લાગતું ? કે અમારી જેવી જન્મભર આંસુ વરસાવતી હતભાગીનીઓને માટે તો તો જરૂર કંઈ થવુંજ જોઇએ !"

"પણ શું ?"

"લગ્ન ! પુનર્લગ્ન."

"શું ઉચ્ચ બ્રાહ્મણ કોમજ પોતાનો જગજૂનો આદર્શ, અને રીતરિવાજ મૂકે ?"

"એમ હું કયાં કહું છું ? પરન્તુ સમાજનુ અપવિત્ર થઇ જતું શિયળધન સાચવે. પરધર્મમાં વટલાતું સંઘબળ ટકાવી રાખે. અક્ષત યોનીની બાળવિધવાઓને (અપવાદ તરીકે) ન્યાય આપે. એનાથી સમાજનું ગૌરવ નષ્ટ થનાર નથી, ઉલ્ટી સમાજ વધુ આદર્શવાન થશે."

"એ બનેજ કેમ ?"

"તો પછી અપવિત્રતાને પોષો ! પાપીવૃત્તિના ઉત્તેજક થાવ. નિર્દય બની સગ્ગી આંખે અધમ દ્રશ્ય બનતાં અવલોકો.

અમ જેવી આર્ય બાળવિધવાઓ, અનાચારને પંથે પળી, ગમે તે રસ્તે ન્યાત જાત ને માતાપિતાનું નામ અમર કરીએ, એ આંખો મીંચી જોયા કરો ! એવો રસ્તો મોકળો કરી આપો. આથી તો ન્યાત અમને પોતેજ પોતાના પાસામાં લઈ ન્યાય આપે એ વધુ ઇચ્છવા જોગ નથી શું ? "

" છે. છતાં એમ બનવું બહુજ અસંભવીત. "

" તો પછી જાવ. જે સમાજના દિલમાં દયા નથી, જે સમાજ પોતાનીજ વહુ-બેટીઓને પાપને પંથે ચઢતી જોવા તૈયાર છે, જે સમાજના નેતા–આગેવાન નિર્બળ મનના છે. તે સમાજ ! તે નિર્દય હિન્દુ–સમાજ ! અને તેમાં પણ બ્રાહ્મણ જેવી ઉચ્ચ કોમ ! મ્હોટા મ્હોટા આદર્શોની વાતો કરે. અફસોસ ! એ ન જોઈએ. શું વિધવાઓમાં આત્મા નથી ? એમને સંસાર–સુખની લાલસા કાં ન થાય ? બાળલગ્ન ! એજ શું એમનો ગુહનો કે ? ના, ના. વૃદ્ધ સાસુ સધવા, અને કૂમળી યુવાન વહૂ વિધવા ! ચાર ચાર સંતાનની માતા સૌભાગ્યવતી. ચોટલો ચાંદયો કરે ! જ્યારે ધણીનું આંગણુંયે ન ભાળનાર બાળરાંડ કાળે લુગડે ફરી, આંસુ વેરે ! એ તમારાથી કેમ જોવાય છે ? તમારાં હૈયાંઓ આ હૃદયભેદક દૃશ્ય જોતાં દયાથી કેમ પલળતાં નથી ? શું અંતઃકરણ અને કરૂણા જેવી વસ્તુજ સમાજમાં કે દુનિયામાં નથી ? "

" છે. પરન્તુ સમાજ એવાં લગ્નોમાં સંમતિ ભાગ્યેજ આપે. "

તો પછી લોકલજ્જા, લોકનિન્દા, અને સમાજનો ભય,

અમારે પણ શા માટે રાખવો ? હા ! જો સમાજ અમને ઉદ્ધારવા તૈયાર નથી, અમને સુખી અને હસતી જોવા રાજી નથી, અમારા સુખને માટે કંઈજ કરવા માગતી નથી, તો પછી જન્મભર મહીયર–શ્વસુરના ટોણાં ટપલાં ખાઈ શ્વાનજીવન ગૂજારવા અમે પણ રાજી નથી. ભલે ! સમાજ અમને પાપને પંથે જોવા તૈયાર થાય ! અમને ધિક્કારે ! અમારી છચોક વાતો કરે ! જો સમાજ અક્ષતયોનીની વિધવાઓના પણ પુનર્લગ્નમાં સંમત નથી, પોતાનુ ભૂષણ નથી માનતી, તો પછી ભલે ! આર્યાવર્તની બાલિકાઓ અવળે માર્ગે ચડે ! એમાંજ પોતાનુ ભૂષણ સમજે ! જાવ....વિનાયક ! ઉષાને બે શબ્દ કે'વા આવતાં પહેલાં સમાજનુ હૃદય, અને એના કે'વાતા નામના આદર્શો બરાબર સમજીને–વિચારીને પછીજ આવજો. જ્યારે સમાજને અમ સરખી અભાગીનીઓ માટે કશી પડી નથી, કોઈ જાતની દરકાર નથી, ત્યારે અમારે એની પરવા તે ક્યાં સુધી ને કેટલી રાખવી ? સહનશિલતાની પણ હદ હોય છે. સમાજ સમાજને રસ્તે ! અમે અમારે રસ્તે. તમે તમારે રસ્તે. સૌ સૌને રસ્તે. ”

“ થોભ ! ચાલી ક્યાં જાય છે ? હું હ્‌ને કલંકીત તો નહીજ થવા દઉં. ”

“ તો સ્વિકાર ! એજ રસ્તો છે. વિનુ ! વિનુ ! તુંયે આટલો નિર્દય ! અને નિર્બળ કેમ થઈ ગયો છે ? ”

“ આ કોટડી, અને આ નગ્ર બંને ખાલી કરવાં પડશે. આતમ્હાર રહી નિરાધાર થવું પડશે. ”

"એમાં શું ? પવિત્ર પ્રેમને ખાતર ! એટલો ભોગ તો બહુજ ઓછો છે."

"તો ભલે ! આવ ! ત્હારો હાથ હું ઝાલું છું. આપણે બંને ન્યાતની આંખે ચઢી ન્યાતબ્હાર રહીશું, નિન્દાઇશું ને છેવટ સાથેજ મરશું."

વિનાયકે બાળવિધવા ઉષાનો હસ્ત પકડી લીધો.બરાબર એજ વખતે ઉષાની આંખો ઉઘડી ગઇ. પરન્તુ અરેરે ! આ ક્યાં સત્ય હતું ? આ તો એક સુખી સ્વપ્ન હતું.

બાળવિધવા ઉષા સ્વપ્નામાં વિનાયક સાથે પુનર્લગ્ન કરી ચૂકી હતી. આશાનુ કિરણ એના હૃદયમાં જન્મ્યું.

પુષ્પઃ—૧૪ મું.

"લગ્ન એટલે શું ?"

" કહો ! કહો ! ઓ જગતકલ્યાણકારી કમળાપતિ !
હું બાળવિધવા બની એમાં કોનો દોષ ? કોનો વાંક ?
બાળપણે બાંધી બંધનમાં....લલાટ ફોડી કીધી રાંક,
હિન્દુસમાજ ! પૂછું છું હું....કહી દે, એમાં કોનોવાંક ?
કુસુમકળીને ખીલતી કચડી વાળી નાખ્યો આડો આંક,
દીવો લઇને કૂવે નાખે દીકરી એમાં કોનો વાંક ?
નિર્બળ નાવિક સોંપી ! કહે છે સમાજ ! જીવન-નૌકા હાંક,
ભરસિન્ધુમાં હોડી ડૂબે (.જી) એમાં બોલો કોનો વાંક ?

કૂળ, કીર્તિને કોરે મૂકે...ચૂકે લજ્જા, કાપે નાક,
અનાચારને પંથે ઝૂકે...વિધવા એમાં કોનો વાંક વાંક?

બોલો! જવાબ દયો! આજ હું ગાંડી થઇ ગઇ છું. વિધવા બનેલી છું. આખી દુનિયાના રહીશોને આમંત્રણ કરૂં છું. આવો! અને જવાબ દયો! મ્હારે જવાબ જોઇએ છે. હું બાળવિધવા બની એમાં કોનો વાંક?"

"જો મ્હારા એ સવાલનો જવાબ તમારાથી ન અપાતો હોય, તમને નહી જડતો હોય, તમે નહી આપી શકતા હો, તો મ્હારા આ બીજા સવાલનો જવાબ આપો બોલો, "હું બાળવિધવા બની એમાં મ્હારો શું ગુન્હો? મ્હારો શું વાંક?

હા! બાળવિધવા હું બની....એમાં શું મ્હારો વાંક છે?
ના....ના....ખરૂં પૂછો તો એમાં વિધાતાનો છે.
માબાપ જે પરણાવનારા....એ જવાબદાર છે,
આલમ આખી એને કે'શે, એને પ્રશ્ન થનાર છે.

લગ્ન એટલે શું? ઢીંગલા ઢીંગલીઓની રમત? ના....ના. સ્વર્ગની સીડી! મોક્ષનું મંગળદ્વાર! અમરાપુરીના આછાં પ્રતિબિંબ!

સમાજ! સવાલ એકજ પૂછું! બોલો! લગ્ન એટલે શું?
અર્થ મ્હને સમજાવો એનો બોલો! લગ્ન એટલે શું?
"લગ્ન" શબ્દનો તેમજ પોતે કહો કે! અર્થ કરો છો શું?
"લગ્ન" શબ્દનું રહસ્ય ઉંડું સમજાવો સમજો શું?
હું એટલુંજ જાણવા માંગું છું, અને પૂછું છું કે:—

કયા લગ્નને લગ્ન કહેવું એક દાખલો આપો છો ?
લગ્ન શબ્દની વ્યાખ્યા સાચું જોઉં કે'વી આપો છો ?
રહી ફિલસુફી ઉંડી એમાં વરનારાઓ ! વાંચો છો ?
એ તો બતલાવો અમને કે લગ્ન તમે કોને કો' છો.

તમારા લગ્ન શબ્દની સંધી કેવી રીતે છૂટે છે ? લગ્નનો અર્થ તમે શું કરો છો ? લગ્ન જેવી પવિત્ર ઇમારતાના પાયા તમે કેટલા ઉંડા નાખો છો ? લગ્ન જેવી મજબૂત જમીન ઉપર તમે જીવનની આશાના, મનોરથોના, કેટલા અને કવાંક મહાન–મકાનો, ભવ્ય દુર્ગો ચણો છો ?

કન્યાનો કર માંડવે ! વરને હાથ અપાય,
એવાં લગ્નો એ કદી લગ્ન નહી કે'વાય,
અણસમજુ જે (બે) તાંતણા માબાપે ગૂંથાય,
તના નક્કી માનજો...તાર...તાર ચુંથાય.

લગ્ન એટલે હસ્ત મેળાપ નહી. ધામધૂમ, મંગળ પ્રસંગ, અને મિષ્ટાન્નપાણી ઉડાવવાનુ એક ટાણું નહી. વાહવાહ મેળવવાનુ, પૈસા ઉડાડવાનુ, લાખેલા;લ્હાવા લૂટવાનુ બે ઘડી મોજનુ સ્નાન સરોવર નહી, પરન્તુ સમજવાનુ, વિચારવાનુ, અને ઉંડાણમાં ઉતરી મંથન કરી મોતી અને રત્નો શોધી લાવવાનુ, મુશ્કેલ જ્ઞાનસરોવર છે. એના ઉપર આખી જીન્દગીનો આધાર રહેલો છે. લગ્ન એટલે, પવિત્ર–પ્રેમનુ બંધન ! પ્રભુતામાં પગલું ભરવું ! સ્વર્ગીય આનન્દના વ્હેતાં ઝરામાંથી બિન્દુનુ પાન કરવા ચઢવું ! લગ્ન એટલે પ્રભુના દ્વારના પ્હેલા પગથીઆ ઉપર પગ !

તો પછી આવાં જવાબદારી અને જોખમ ભરેલાં શબ્દની પાછળ માણસે કેટલો વિચાર કરવો જોઈએ ? ”

બાળવિધવા ઉષા પ્રથમ પગલે સૌભાગ્યશ્રીને ગુમાવી બેસતાં દિવાની દશા ભોગવી રહી હતી. તેને જે કોઈ તેના આ એકાન્ત આવાસમાં બે શબ્દ કે'વા આવતું, તેને તે લગ્ન એટલે શું ?” એવા એવા દિવાના. અને ડાહ્યા પ્રશ્નો પૂછયા કરતી. કેટલીક વાર તો પોતે એટલી એકલીજ બડબડયા કરતી. કોઇક વાર રડતી, તો કોઈ વાર હસતી. આજે વળી તે વિનાયકની એક છબી, કે જે તેણે વિનાયકની પાસે લગ્ન પ્હેલાં મેળવી, છૂપી રીતે સાચવી રાખી હતી, તેને સંબોધી આ બધું કહી રહી હતીઃ

“ આ જુઓને ! જાણે કે હું પરણતાની સાથેજ રાંડી. એમાં મ્હારો શું ગુન્હો ? બા, બાપૂ અને બીજા બધાંય મ્હને ઓછી આંખે કાં જોતા હશે વારૂ ? મ્હારા સારા સારા વસ્ત્રો અને અલંકારો તેઓએ શા માટે ઉતારી લીધા હશે ? કહે છે કે હું વિધવા છું. ના. ના. પરન્તુ હું તો પરણીજ નથી ને ? ક્યારે પરણી છું ? મ્હને તો નથી સાંભરતું. પરણી છું, તો કોની સાથે ? રાંડી છું, તો કોના નામનું ? બનેજ નહી. દુનિયા કહે છે. બાકી હું તો નથી માનતી, મ્હેં પતિના ઘરનો–સાસરાનો ઉમરો સરખો તો જોયો નથી. હા....બરાબર એનો હાથ ઝાલ્યો, એટલુંજ. પણ ઉભા રહો. એ પણ મ્હેં પ્રેમપૂર્વક, ઈચ્છા મુજબ, ક્યાં

પકડયો છે ? કદી નહી, તો પછી એ લગ્નજ શાના ? કયાંથી કહેવાય ? એને લગ્નજ કોણ કહે ? તમે ભલે કહો, બાકી મ્હારા મગજમાંતો એ વાત નથી ઉતરતી. મ્હેં પતિની પસંદગી કરીજ નથી. મ્હને કોઇએ મ્હારા પોતાના લગ્ન છતાં કાંઇજ પૂછયું નથી; એ કઈ જાતના લગ્ન વારૂ ? શું હું એમને મન હજુ ઢીંગલી જેવી છું ? લગ્ન કોના થવાના હતા ? મ્હારા કે કોઇ બીજાના ? પરણીને, પતિનો હાથ પકડીને, સાસરે સીધાવીને, તેમની સાથે આખો ભવ કોણ ગાળવાનું હતું ? ઘર કોને માંડવાનું હતુ ? મ્હારે. અફસોસ! એમ છતાં મ્હારો તો કોઇએ એ બાબતમાં મત, કે અભિપ્રાય સરખો પણ નથી પૂછયો. સંમતિ પણ નથી લીધી, કોને પડી છે ?

છોકરીના હાથમાં, કર છોકરીનો આપવો,
અધિકારકન્યાને(પછી)હૃદયમાંએજવરનેસ્થાપવો,
જીન્દગીભર એજ ! એને ત્યાં પછી વિશ્રામ છે.
આજે અમારા દેશમાં તો લગ્ન એવું નામ છે.
બાળક અગર બુઢ્ઢા પછી ! પણ માનવો એને પતિ,
પરણી તરત રંડાવ, તોપણ થાવ વિધવા ! કે સતી.
નિષ્ઠૂર હિન્દુ-સમાજ આવી કયાંય દુનિયામાં નથી,
હા ! હિન્દુના સંસારનો જોટો બીજો જગમાં નથી.
પરવાનો છે પુરૂષને પુનર્લગ્નનો ખાસ,
વિધવાઓના ભાગમાં સર્જ્યો રહેવો ત્રાસ.

એક પત્ની મરતાં ! પતિ પરણે બીજી નાર.
પ્રમદા વિધવા થાય તો, એને નહી અધિકાર

અને એનું કાંઇ કારણ ? એ ભેદભાવનું પ્રયોજન શું ?
શું પતિ એટલા પૂજ્ય દેવ, ને પત્ની એટલી દાસી,
કે હવે મનુજની ગણતીમાંથી નારી–જાતિ ન્હાસી.
(શું) પુરૂષો આવ્યા પરલોકેથી ! પાતાળેથી પ્રમદા ?
દેવોને અધિકાર બધો પણ દાસીઓને હક શા ?
દેવો ભૂલ કરી શકે, મનુષ્ય અન્ અધિકારી,
પુરૂષવર્ગ માથા પર ! જ્યારે પગમાં નારી બિચારી

સ્ત્રીઓ એટલે સંસારમાં સુધા ભરનારી ! ગૃહરાજ્યની રાણી, હૃદયદેવી ! એને બદલે આજે દાસી, ચર્ણકિંકરી. એ તો ઠીક, પણ અમે ગુહનો શો કર્યો ? અમારાં પણ પુનર્લગ્ન થવાંજ જોઇએ. અક્ષતયોનીની બાલવિધવાઓને ન્યાય નહી મળે ! તો પછી એ સમાજના નામ પર ધૂળ નાંખી.

અમારામાં પણ જીવ છે. હોં ! અમને પણ તમારી–પુરૂષોની માફક પ્હેરવા–ઓઢવાનું અને સંસાર–સુખ ભોગવવાનું મન થાયછે. અમે પણ મનુષ્ય છીએ. અમને પણ હૃદય છે. અમે પણ વાસનાની દાસીઓ છીએ. માયાના જાદુ અમારા ઉપર પણ અસર કરે છે. સંયમ, સંન્યાસ, ત્યાગ, અને વૈરાગ્ય કેવળ જગતમાં એકલા અમારાજ અભાગીનીઓના નસીબમાં નથી સરજાયાં. તમારો અને અમારો ઉભયનો એમાં સરખો હિસ્સો છે. જોઈએ. ભાગ પાડો તો

બરાબર પાડો. કાયદાઓ-ધારાઓ ઘડો તો બધાને માટે એક સરખાં ઘડો. ભિન્ન ભાવો ન જોઈએ. એનાથી સમાજ લજવાય છે. અમારી કકળતી આંતરડીઓના નિશ્વાસથી અભાગીની આર્ય બાળવિધવાઓના અશ્રુભર્યા અભિશાપથી ઇશ્વર તમારા ઉપર કદી રાજી નથી રહેવાનો. એટલું જરૂર તમે બધાં ધ્યાનમાં રાખજો. નક્કી તમારી જીવન-નોંધ પોથીના હૃદય-પટ ઉપર ખાસ કરીને સુવર્ણ અક્ષરે નોંધી -કોતરી રાખજો."

"લગ્ન એટલે શું ?" વિનુ તું જવાબ આપ ! આને લગ્ન કહેજ કોણ ? હું તો ફરી પરણીશજ. મ્હારે માટે તો સમાજની મગદૂર નથી, કે ના પાડે ! કે કંઈ બોલે ! હું, અરે ! અપવાદ તરીકે પણ મ્હને તો-મ્હારા જેવીને તો ! સમાજ જરૂર રજા-છુટ આપશેજ એટલો તો મ્હને વિશ્વાસ છે.

અને હવે તો હું ત્હનેજ, વિનુ ! મ્હારા વિનું ! ત્હને પરણીશ. મ્હારી પોતાની પસંદગીના પતિનેજ પરણીશ. બોલને ! તુ કેમ કાંઇ બોલતો નથી ? તું મ્હને નહી સ્વિકારે ? ના કહેને. તું સમાજથી ડરે છે ? ના. ના. સમાજ મંજુરી આપે તો પછી કેમ ? તો તો વાંધો નથીને ? તું બોલતો નથી. ત્હારો વિચારજ લાગતો નથી. દુનિયાની સાથે તું પણ નિર્દય થયો લાગે છે. તો જા. દુનિયાની સાથે તું પણ ચાલતો થઈ જા. હું મ્હારૂં ફોડી લઈશ."

ક્રોધાવેશમાં દીવાની ઉષાએ વિનુની છબી ફાડી નાખી. એટલામાં ત્યાં લીલા આવી લાગી. માતાએ પુત્રીને પાસામાં દાબી. માતાના ખોળામા માથુ મૂકી ઉષાએ રડી રડી હૃદયનો ભાર ઓછો કર્યો, અંતર ખાલી કર્યું, માતાના ઉછંગમાં એ શ્રમિત ઉષા સહેજ પોઢી ગઇ.

પલંગમાં ઉશીકાની ઉપર માથું ગોઠવી, ઉષાને ઉંઘતી છોડી લીલાવતી તેના વૈધવ્ય વદનને અવલોકતી સજળનયને ઓરડો છોડી ગઇ.

ઉષા જરા વારને માટે પોઢી ગઇ. તેને સ્વપ્નું આવ્યું સ્વપ્નામાં પણ તે એજ પ્રશ્ન સમાજને પૂછી રહી હતી, "કહો ! લગ્ન એટલે શું ?"

ઉષા ! નાદાન બાળા ! ન્હાનપણુમાં રડી દિવાની બની, કોને ખાતર ? સમાજ ત્હારે ખાતર !

ગામેગામ એજન્ટ જોઇએ છે.

હાલમાં અમોએ સારાં, સસ્તાં અને સચિત્ર પુસ્તકો બહાર પાડયાં છે. નવાં નવાં સચિત્ર તેજદાર પુસ્તકો બહાર પડતાં જાય છે આપ આપનું નામ નોધાવશો તો છપાતાં નવાં પુસ્તકો જણાવતા રહીશુ.

પુસ્તકો વેચનાર વ્યાપારીઓને સુચના.

તમો બીજો વ્યાપાર કરતા હો તેની સાથે વીસ પચીસ રૂપીઆના અમારાં સારા સસ્તાં ને સચિત્ર પુસ્તકો રાખશો. તો ટુંકી મુડીમાં ઘણો સારો નફો મેળવી શકશો.

ઉપરના તમામ પુસ્તકો તથા બીજા દરેક પુસ્તક મળવાનું સ્થળ.

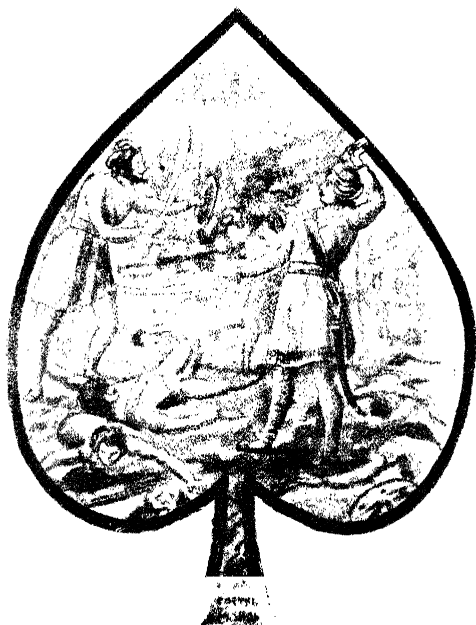
બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

અદ્ભુત રહસ્યમયી છુપી પોલીસની વાર્તા.

કાળીનો એક્કો.

રણછોડલાલ મોતીલાલ બુકસેલર.

રીચીરોડ. અમદાવાદ.

= સરોવરની સુંદરી (ભાગ બીજો) =

ગજાભસિંહ ભટ્ટારજીએ પોતાની પુત્રી સરયૂને જોઈ પોતાની પત્નીને [illegible]

(વધુ માટે જુઓ પ્રકરણ [illegible]) [illegible]